

Latvijas Universitāte

Vēstures un filozofijas fakultāte

Armands Vijups

***Latvijas XIII-XVII gs. pakavsaktas kā
arheoloģiskais avots (tipoloģiskā analīze)***

Promocijas darbs

II

Rīga, 1998.

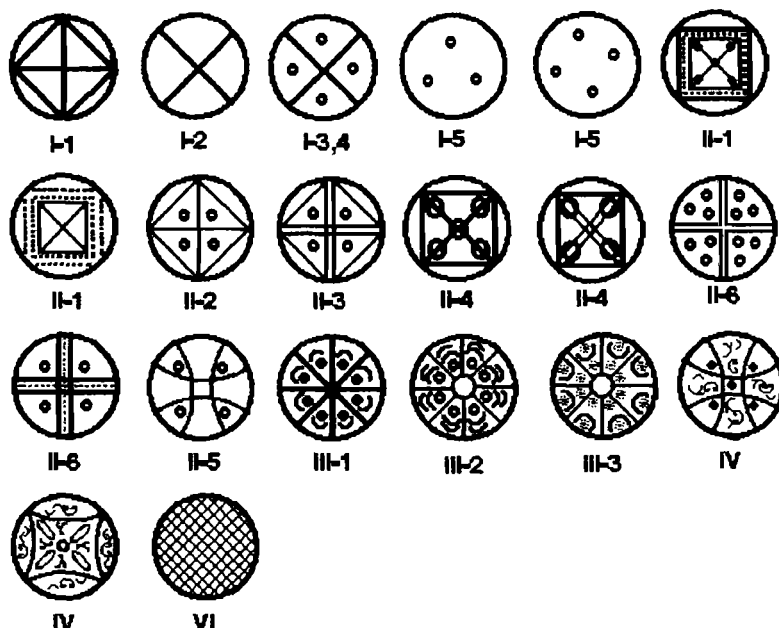
II daļas saturs.

● VI. <i>Pakavsaktu ar ripu galiem (RPG) tipoloģiskā analīze</i>	146.lpp.
● VII. <i>Pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem (DSKG) apakšgrupas tipoloģiskā analīze</i>	164.lpp.
● VIII. <i>Pakavsaktu ar zvērgalvu un liliju galiem (ZLG) apakšgrupas tipoloģiskā analīze</i>	186.lpp.
● IX. <i>Pakavsaktu ar magoņgalvu un pogu galiem (MPG) apakšgrupas tipoloģiskā analīze</i>	211.lpp.
● X. <i>Pakavsaktu ar paplašinātiem (vāļu) galiem (PVG) apakšgrupas tipoloģiskā analīze</i>	225.lpp.
● XI. <i>Pakavsaktas ar dažādi veidotiem galiem un netipiskās pakavsaktas</i>	237.lpp.
● XII. <i>13.-17.gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots: amatnieciskie, funkcionālie un dekoratīvie aspekti</i>	243.lpp.
● <i>Secinājumi</i>	274.lpp.
● <i>Izmantoto rakstūto avotu un literatūras saraksts</i>	280.lpp.

VI. Pakavsaktu ar ripu galiem (RPG) tipoloģiskā analīze.

Pakavsaktas ar ripu galiem (RPG) tipoloģiski saistāmas ar ar pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem galiem (NAG) apakšgrupu un uzlūkojamas par šīs apakšgrupas atsevišķu tipoloģiski, hronoloģiski un ģeogrāfiski norobežotu kopu. Arheoloģiskajā literatūrā abi pakavsaktu veidi nereti aplūkoti kopā (Šnore E., Zariņa A.1980.-208.lpp., Vijups A.1990. - 48.-50.lpp.). RPG pakavsaktu ciešo ģenētisko saikni ar NAG apakšgrupu apliecina arī greznāko pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem galiem (NAG IV) galu ornamentācijas līdžība ar RPG saktu galu rotājumu (1., 2.att., 135. un 147.lpp.). Izstrādātajā tipoloģiskajā analīzē RPG saktu kopa analizēti atsevišķi kā hronoloģiski strikti nodalīta un lokāli izplatīta sakta tipoloģiskā grupa. Šādas pieeju nosaka analītiski orientētās tipoloģijas mērķis parādīt šo saktu savdabību un vietu latviešu rotu klāstā, akcentēt to īpatnības un hronoloģiju. Atsevišķu RPG saktu analīzi ietekmēja arī tāds sekundārs faktors kā NAG apakšgrupas tipoloģiskā daudzveidība, kas, kopējas ar RPG saktām analīzes variantā, radītu grūti pārskatāmu tipoloģisko ainu.

Pretēji hronoloģiski senākajām NAG pakavsaktām, kuru gali, sākoties no loka pamatnes, platāki kļūst pakāpeniski, un, no sāniem skatoties, atgādina izstieptākas vai saplacinātākas piltuves, ripu gali izdalās ar apzinātu to darinātāju tendenci galus maksimāli noplacināt, veidojot tos samērā plānus un regulāri apaļus. RPG saktas var definēt kā pakavsaktas ar vienmērīgi noplacinātiem (vēlākajos tipos darināšanas tehnoloģija mainās, gali tiek uzkniedēti), regulāri apaļiem ripveida galiem, kuru biezums svārstās 1-2,5mm robežās. Ripas parasti ir ornamentētas, bet to rotājums bieži nodilis un grūti nolasāms. Tas netieši liecina, ka šīs rotas nav bijušas svētku apģērba piederums, bet nēsātas arī ikdienā. Saktu ornamentētie vai, retāk, gludie ripveida gali piešķir tām izteikti dekoratīvu, greznas rotas iespaidu. Iespējams, ka šī iemesla dēļ tās salīdzinoši plaši publicētas arheoloģiskajā literatūrā - attēls, kas uzlūkojams par senāko RPG saktas zīmējumu, publicēts jau 19.gs. pirmajā pusē F.Krūzes "Necrolivonica" (Kruse F.1842. - Taf.21:9), šo saktu attēli kā ilustrācijas plaši izmantotas arī mūsu gadsimta pirmās puses darbos (Katalog 1896. - Taf.19:27; LA 1926.- 62.att.:20,28,30; LKS 1937. - LVII tab.:5, LXIII:1).

Pakavsaktu ar ripu galiem tipu un variantu rotājumu shēmas.

Viduslaiku apbedīšanas vietās RPG pakavsaktu atradumu skaits ir izteikti neproporcionāls. Daudzās kapsētās tās sastopamas tikai vienā eksemplārā (Sēlpils, Aizkraukle, Saldus, X, XVI, XVII tab.), arī arheoloģiski plaši pētītos viduslaiku pieminekļos to proporcionalitāte attiecībā pret citām pakavsaktu apakšgrupām ir neliela (Mārtiņsalas kapsētā - 5% (15 saktas), Dobeles kapsētā - 3% (9 saktas)). Plašāk šīs saktas konstatētas Vidzemē - tā, piemēram, Riņņukalna viduslaiku apbedījumu piedevās tās kopējā pakavsaktu sastāda 41 % (15 saktas) no atrasto pakavsaktu kopskaita, bet Cēsaines kapsētas pakavsaktu klāstā to ir vairāk nekā puse (52%, 14 saktas, 2.diagr.).

RPG saktu tipoloģiskajā analīzē kā pamatpazīme ņemta vērā saktu nozīmīgākās un vizuāli akcentētākās daļas - galu - ornamentācija un darināšanas tehnoloģija (2.att.). Sekundāra loma to tipoloģijā ieņem saktu loku forma un izmēri, kas galvenokārt ļauj izdalīt atsevišķus RPG saktu tipu variantus. Pēc minētajām tipoloģizējošajām pazīmēm analizētajā RPG materiālā (172 saktas, skat. tabulu) iespējams izdalīt sešus šo saktu pamattipus:

RPG I - nelielas un vidēja izmēra saktas ar ripu galiem, kurus rotā nesarežģīts krustveida motīvu vai punktu ornamentals;

RPG II - liela izmēra pakavsaktas ar ripu galiem, kuri ornamentēti ar komplicētu krustveida motīvu rotājumu;

RPG III - liela izmēra pakavsaktas ar uzkniedētiem, ar komplicētiem ratveida motīviem rotātiem ripu galiem;

RPG IV - pakavsaktas ar bagātīgi rotātiem lieliem ripu galiem;

RPG V - pakavsaktas ar nerotātiem (gludiem) ripu galiem;

RPG VI - pakavsaktas ar tīklveida ornamentu rotātiem ripu galiem.

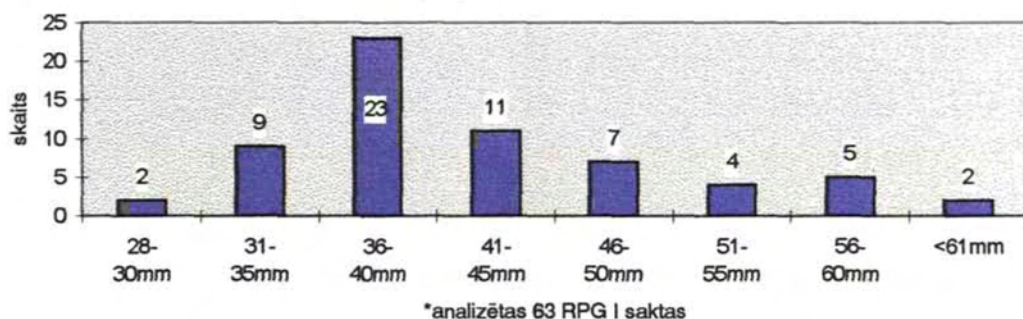
RPG I. Neliela un vidēja izmēra (dominē 31-45mm lielas saktas, skat.11. tabulu) pakavsaktas ar nelielām - vidēji 10-12mm - ripām, kuras rotā nesarežģīts ornaments. Dominē taisnu līniju krustveida motīvi, kas ietverti četrstūrī vai papildināti ar apļiem, retāk sastopami vairāku atsevišķu apļu motīvi. Ornamenta variācijas ļauj izdalīt vairākus variantus. Lai gan sastopamas saktas ar griezumā trīsstūrveida, kā arī profilētu loku, tipam raksturīgā forma ir tordēts loks.

RPG I-1. Saktas, kuru ripu galus rotā četrstūrī ierobežots slīpais krusts (2.att.1-1, **8.zīm.1,2**). Variantam raksturīgas tipam kopējais saktu izmērs, lai gan sastopamas arī atsevišķas lielākas saktas (ap 50mm diam.). Dažām saktām (Mārtiņsalas kapsēta, VI 122:405; VI 122:1943) galu ripas vēl izteikti biezas (2-2,5mm). Iespējams, ka tas saistāms ar šo saktu hronoloģiski agrāko izcelsmi un ģenētisko saistību ar pakavsaktām ar noplacinātiem uzliektiem galiem, kurām konstatējams analogs rotājums (skat. NAG IV-4, 1.att. 135.lpp.). Vēlākajām saktām vērojamas rūpīgi noplacinātas, plānas ripas (0,8-1mm). Varianta saktām vidēji masīvs no tordētas bronzas stieples (4,5-5,5mm) darināts loks.

Hronoloģiski vēlākajām saktām loka stieple kļūst smalkāka (2,5-3,5mm). No kopējā raksturojuma izdalās atsevišķas saktas ar griezumā trīsstūrveida loku (Stukmaņu Vīnakalna kapsēta, 11.kaps, A 11772:10; Mārtiņsalas kapsēta,VI 122:1955).

RPG I-1 saktām dominē viegli izliekta vai taisna zosla ar nedaudz paplatinātu, bieži rotātu pēdu, vēlākajām saktām raksturīga vienmērīgi plata zosla (Cesvaines kapsēta, 243.kaps, A 12304:115; Sēlpils kapsēta, VI 88:222, Ērgļu Kaivēni, A 9722:1). Ļoti bieži zoslas adata rotāta ar vairākiem slīpiem krustiem (parasti trim), kurus vienu no otra atdala vertikālas līnijas.

Pakavsaktu ar ripu galiem (RPG) I tipa saktu izmēru (loka diametrs mm) proporcionalitāte*

Spriežot pēc saktu zoslu formām un to ģenētiskās saistības ar 15.gs. pakavsaktām ar noplacinātiem galiem, RPG I-1 hronoloģisko ietvaru sākumi attiecināmi uz 15./16.gs. miju, tās plašāk izplatītas 16.gs. Riņņukalna 3.kapā šī varianta saktu datē Tērbatas bīskapa Johana II Bertkova (1473-1485) šiliņš (A 10908:4), Cesvaines kapsētas 243.kapā kapa inventārā konstatējams arī 16.-17.gs. raksturīgs zīmogredzens (A 12304:114), bet Mārtiņsalas 474.kapā kopā ar RPG I-1 saktu konstatēta pakavsakta ar atroģiem galiem un tordētu loku (VI 122:484, ATG III-1). Līdz ar to jāsecina, ka šo saktu izplatība iesniedzas arī 17.gs.

RPG I-2 varianta pamatzīmes analogas 1.variantam, tikai ripas rotājošie krusti izcelti kā galvenais elements, atmetot ietverošo kvadrātu (2.att.I-2, **8.zīm.3**). Varianta saktām tordēts, gracils loks un šaura, vienmērīgi taisna (2-3mm) zosla vai zosla ar nelielu un neizteiksmīgu pēdas paplatinājumu. Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā šī varianta saktas sastopamas samērā reti un rada RPG I tipa neizteiksmīga un vienkāršota darinājuma iespaidu. Varianta saktas cieši saistītas ar pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem galiem apakšgrupu, kurā līdzīga galu ornamentācija konstatējama pakavsaktām ar nelieliem naglveida galiem (NAG IV-1, skat. 1.att. 135.lpp.). Atsevišķos gadījumos pārēju no NAG IV-1 saktām uz RPG I-2 grūti konstatējama, jo konkrētajā saktā redzamas abu tipoloģisko grupu iezīmes (Viesienas Kučuri, A 10105:2). Pēc saktu ārējām tipoloģiskajām pazīmēm (zoslas formām) tās datējamas ar 16.gs., varianta izplatībai iesniedzoties arī nākamajā gadsimtā.

RPG I-3. Pakavsaktas ar nelielām plānām un rūpīgi noplacinātām ripām, kuras rotā slīpais krusts ar apļiem krusta iekšējos stūros (2.att.I-3, **8.zīm.4**). RPG I-3 sastāda I tipa kvantitatīvo pamatmasu un ir pagaidām zināmais skaitliski lielākais variants. Variantam raksturīgas samērā nelielas pakavsaktas (35-40mm), lielāka izmēra saktas sastopamas tikai atsevišķos gadījumos. Saktu loks tordēts, tām vienmērīgi plata, taisna, 16.-17.gs. raksturīga zosla. Atšķirībā no RPG I-1, zoslas parasti neornamentētas, kā izņēmums atzīmējamas tikai atsevišķas lielākas saktas, kuras no kopējā materiāla izdalās arī ar nelielu zoslas pēdu (Zlēku Jaunbērzkalni, A 9293:21; Bejava, CVVM 5997). RPG I-3 saktām, līdzīgi kā citiem tipa variantiem, konstatējama saistība ar pakavsaktām ar noplacinātiem uzliektiem galiem. Tiešas analogijas galu ornamentācijā gan konstatējas tikai vienā gadījumā - Iksķiles kapsētas 42.kapa nelielajai saktai ar sānskatā izteikti piltuvveida galiem, kurus rotā RPG I-3 tipisks ornaments (VI 130:68). Atsevišķām saktām (Zlēku Jaunbērzkalni, A 9293:21) gali papildus savīti kopā ar smalku bronzas stieplīti līdzīgi kā ATG III-2 pakavsaktām.

Mārtiņsalas kapsētas 1148.kapa I tipa 3. variantā pakavsakta (VI 122:1565) ietilpst kapa inventārā kopā ar 15.gs. beigu monētām (VI 122:1567, 1567a), tomēr saktas taisnā, šaurā zosla un plānie gali neļauj to datēt ātrāk kā ar 15./16.gs. miju vai pat 16.gs. sākumu. Variantā tipoloģiskajām īpatnībām atbilstošāks ir šīs pašas kapsētas 500.kapa saktas (VI 122:517) datējums, kuru datē Zviedrijas 1 firkas 1624.gada klipe (VI 122:520) un Galgauskas Božu postīta kapa (?) inventārs, kurā konstatētas 16.gs. beigu un 17.gs. monētas (A 12372:1, 2). Līdz ar to variants hronoloģiski attiecināms uz 16.gs. - 17.gs. vidu.

Atsevišķa mazskaitlīgā variantā (**RPG I-4**) var izdalīt nedaudzās saktas ar ripu galiem un 3. variantam analogu ripu rotājumu, kuru atšķirošā pazīme ir profilēts loks ar izceltu vidusšķautni (**8.zīm.5**). Visām variantā saktām taisna un šaura (2-3mm) zosla bez pēdas. Mārtiņsalas kapsētas 292.kapa saktai vidusšķautnei abās pusēs divas zigzagveida līnijas, kas rotā loka malas. Trūkstot tuvākam datējošam materiālam, variants kopumā attiecināms uz 16.-17.gs.

RPG I-5 variantā saktu plāni noplacinātos galus rotā triju apļu ornaments (2.att. I-5, **8.zīm.6**). Kā starpforma uzlūkojama Ādažu pagastā

savrupatrastā pakavsakta (A 8884:4), kuras ripas rotā četri apļi, bet bez RPG I-3 raksturīgā slīpā krusta starp tiem. Varianta saktas ir nelielas (38-45mm), tām raksturīgs tordēts loks un šaura, vienmērīgi plata un taisna zosla. Saktas ar piecu apļu vai punktu tuvu līdzīgu motīvu zināmas pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem galiem apakšgrupā (NAG IV-3, 1.att. 135.lpp.). Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā varianta saktas sastopamas nelielā skaitā.

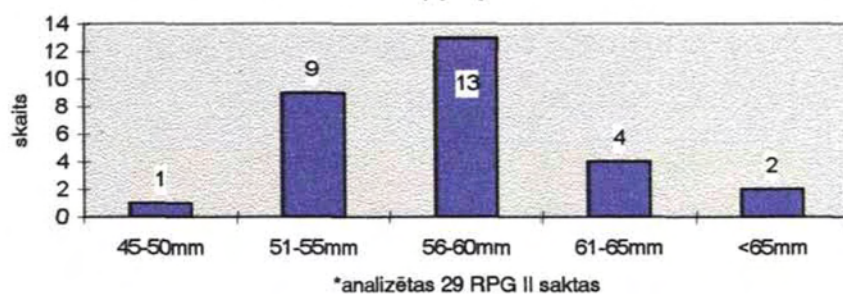
Par hronoloģiski senāko RPG I-5 saktu analizētajā materiālā uzlūkojama Mārtiņsalas kapsētas 56.kapa sakta (VI 122:66), kas konstatēta kopā ar 13.-14.gs. raksturīgu krustiņu (VI 122:64, skat.:Mugurēvičs Ē.1974. - 230.lpp.). Saktai viegli izliekta zosla ar nelielu pēdu, kuru rotā pavisam skujiņveida ornaments. Zoslas forma un plānie ripu gali, kā arī vispārējie RPG saktu eksistences hronoloģiskie ietvari neļauj šo saktu uzlūkot par vienlaicīgu ar krustiņu, tā datējama, agrākais, ar 15./16.gs. miju. Iespējams, ka šajā kapa inventārā vērojama hronoloģiski senākā piekariņa ilgstoša saglabāšanās rotu materiālā. Pārējo saktu tipoloģiskās pazīmes - vēlās zoslas formas, loka izgatavošanai izmantotā smalkā stieple (diam. 3-4mm) - ļauj variantu attiecināt uz tipam kopējām hronoloģiskajām robežām -15.gs. beigām-15.-16.gs. miju, vēlākajām saktām ietecoties arī 17.gs.

RPG II tipu veido salīdzinoši lielas pakavsaktas (dominē saktas ar loka diametru 51-60mm robežās, bet sastopami arī lielāki eksemplāri, skat. 12. tabulu), ar lieliem ripu galiem, kuriem, salīdzinot ar I tipu , raksturīgs sarežģīts, bagātīgs ornaments. Ornamenta pamatā ir krustveida motīvi ar apļu kombinācijām, rotājuma variācijas sastāda vairākus tipa variantus. Tipa saktām raksturīgs vidēji masīvs (4,5-6mm griezumā) tordēts loks un bagātīgi ornamentētas zoslas, kurās rotājums klāj kā pēdu, tā arī adatu. Pēc galu ornamentācijas variācijām tipā iezīmējās seši pamatvarianti (RPG II-1 līdz RPG II-6).

RPG II-1 saktas uzlūkojamas par tipa hronoloģiski senākajām saktām, kas ģenētiski cieši saistītas ar NAG apakšgrupas saktām un uzskatāmas par vienu no pārejas posmiem no noplacinātu uzliektu galu saktām uz pakavsaktām ar ripveida galiem. Ciešā saistība iezīmējās gan ornamentācijas līdzīgumā ar NAG IV -6 atsevišķām saktām (Aizkraukles kapsēta, A 12129:2; Riņņukalns, AI 1488:38; Dundaga, JVMM II 798 u.c.), gan arī noplacināto ripveida galu uzbūvē - sānskatā

Pakavsaktu ar ripu galiem (RPG) II tipa saktu izmēru (loka diametrs mm) proporcionalitāte*

redzams, ka pie ripu pamatnes pārējā uz loku iezīmējās vairāk vai mazāk izteiktas piltuvveida formas.

Variantu definējošā pazīme ir ripu rotājums - no vairākām parastām vai "zobrata" līnijām veidots četrstūris, kurā novietots krustveida motīvs, nereti kombinācijā ar apliem vai punktiem (**9.zīm.1**). Visām varianta saktām tordēts loks un bagātīgi ornamentēta izliekta zosla ar izteiktu, platu pēdas paplatinājumu. Zoslu pēdas parasti rotātas ar izciņņu, reljefu līniju un "zobrata" līniju ornamentu. Spriežot pēc zoslu formas un ripveida galu parādīšanās laika, variants datējams ar 15.gs. otro pusi-beigām -16.gs.

RPG II-2. Pakavsaktas ar lielām (15-17mm) ripām, kuras rotātas ar kvadrātā iekomponētu slīpo krustu ar apliem tā stūros (2.att. II-2, **8.zīm.7**). Līdzīgi kā pirmajā variantā, paralēles ornamentācijai iespējams konstatēt NAG IV tipa saktās (Tilžas Ruskulovas mežniec. A 9721:6; Riņņukalns, A 10913:2 u.c.). Saktām taisnas vai nedaudz izliektas zoslas ar nelielu, neizteiktu pēdu, zoslu adatas parasti klāj slīpu krustu rotājums, tie nodalīti ar divām vertikālām līnijām, kuru vidū apli, punkti vai "zobrata" līnija. RPG II-2 Tīnužu sakta (RDM 18 A 23) atrasta kopā ar 16.gs. vidus - 17.gs. vidus monētām, variantam piederīga arī Cēsu pilī atrastā sakta ar ripu galiem un savdabīgi rotāto adatu (Apala Z.1978. - 10.lpp., 2.att.:1). Varianta hronoloģiskie ietvari pamatā attiecas uz 16.gs. , tā vēlākās izplatības robeža nepārsniedz 17.gs. vidu.

RPG II-3 saktu gali pēc rotājuma tuvi 2.varianta ripām, tikai to slīpais krusts veidots no dubultām līnijām(**8.zīm.8**). Tāpat kā iepriekšējā variantā, saktām tordēti loki, bet zoslu adatas rotā ar vienu- divām vertikālām līnijām nodalīti slīpie

krusti. Varianta saktām pieskaitāmās arī Jaunrauskas Baižkalna (A 12702) un kāda Riņņukalna viduslaiku apbedījumos atrastā sakta (Al 1488:10), kurām galus rotājošie slīpie krusti veidoti no trim paralēlām līnijām, kā arī trūkst stūros novietoto apļu. Variants datējams ar 16.gs. - 17.gs. vidu.

RPG II-4 varianta saktām galus rotājošos slīpos krustus, kas ietverti četrstūrī, papildina apļi (punkti) krustu galos (**9.zīm.2**), atsevišķos gadījumos (Dundagas apkārtnē savrupatrastā sakta, JMVM II821) aplis novietots arī krusta centrā (2.att.II-4). Piecu apļu krustveida kombinācija plaši konstatējama saktām ar noplacinātiem uzliktiem galiem (NAG IV tips), īpaši Mārtiņsalas kapsētas materiālā, bet vistiešākās analogijas saskatāmas atsevišķās 15.gs. -16.gs. sākuma NAG IV-6 saktas (Mārtiņsalas kapsēta, VI 122:2387, 2397; Riņņukalns, Al 1488:38 u.c.), kā arī, piemēram, bronzas skārda rombveida piekariņos (skat.: Mārtiņsalas kapsētas 254.kaps, VI 122:266; LPSR arheoloģija.1974.-204.att.:15-16.). Ņemot vērā minētās paralēles, variants varētu tikt datēts ar 15.gs. beigām -16.gs.

RPG II-5 variantā ietilpst mazskaitlīga saktu grupa, kurām raksturīgas lielas, samērā biezas galu ripas. Tās rotā no četriem izliktām līnijām veidots krusts ar paplatinātiem galiem ("patte" formas krusts, 2.att.II-5). Krusta galos vai stūros vēl papildus apļu rotājums (**9.zīm.3**). Saktu zoslām vidēji platas vai platas rotātas zoslu pēdas, to adatām rotājumam izmantoti slīpie krusti, kas nodalīti ar vertikālām līnijām. Spriežot pēc galu un zoslu formām, saktas pamatā attiecināmas uz 16.gs., to hronoloģiski agrākā robeža varētu tikt attiecināta uz 15.gs. beigām - 15./16.gs. miju.

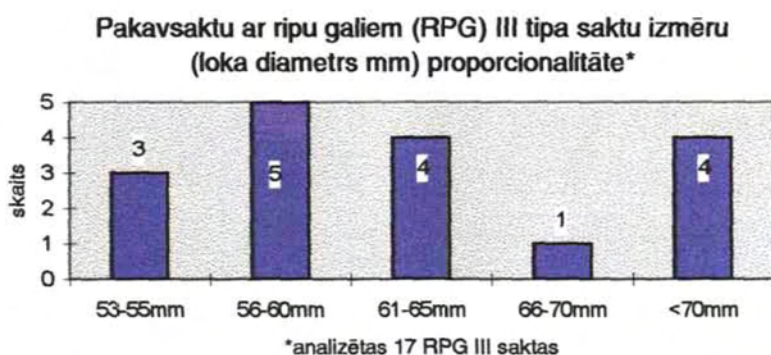
RPG II-6. Pakavsaktas ar plānām (1-1,5mm) ripām, kuras rotā no dubultām līnijām veidots krusts, kura iekšpusē nereti vēl "zobrata" līnijas krusts (**9.zīm.4**). Atšķirībā no iepriekšējo variantu saktām, krustveida motīvs nav ietverts četrstūrī. Krusta stūros novietoti 1-3 apļi vai dubultapļi. Saktām raksturīgs tipam kopējais tordētais, samērā masīvais loks (griezuma diam. 5,5-6mm), kas vēlākajiem eksemplāriem kļūst gracilāks, veidots no smalkākas stieples (Kastrānes Skubiņu 2.kaps, A 10281:1). Varianta saktu zoslām nelielas, ar reljefiem izciļņiem vai "zobrata" līniju rotātas pēdas, adatām raksturīgs slīpo krustu ornamenti.

Saktu galu nelielais biezums liecina, ka variantu nevar saistīt ar ripveida galu attīstības sākumiem. To apstiprina arī šī varianta Grotēnu kapsētas 12.kapa

saktas datējums (16.gs.) un Kastrānes Skubiņu 2.kapa inventārs (17.gs. sākums - pirmā puse)¹ . Līdz ar to variants datējams ar 16.gs. vidū-beigām - 17.gs. vidū.

RPG III tipam raksturīgas liela izmēra (53-74mm, skat.13. tabulu) saktas ar tordētu loku un lielām galu ripām (20-22mm). Ripu rotājuma pamatmotīvs ir ratveida ornamenti, ko veido sakrustotas trīs-četras līnijas vai arī dubultlīnijas. Tipa ietvaros novērojama pāreja uz jaunu galu darināšanas tehnisko paņēmieni, ripas veidojot atsevišķi un piestiprinot galiem vēlāk. Kopumā tipam īpaši spilgti izpaužas lielo galu (ripu) dominēšana pār 16.-17.gs. raksturīgo relatīvi gracilo loku, bagātīgi ornamentētajiem galiem pilnībā aizēnojot pārējās saktu daļas.

13. tabula

Rata motīvu papildinošie elementi, to kombinācija un jaunas tehnoloģijas izmantošana galu darināšanā ļauj tipa ietvaros izdalīt vairākus variantus (RPG III-1; RPG III-2; RPG III-3). Tipa saktām konstatējams tikai tordēti loki.

RPG III-1 varianta saktu galu ratveida motīva "spieķu" starpās izvietots punktu vai apļu ornamenti, starpas parasti noslēdz viena, atsevišķos gadījumos (Madlienas Vērene, RDM I 3441), divas pusaploces. Kastrānes Skubiņu 1.kapa (A 10294:3, **9.zīm.5**) un Gulbenes (GVMM 2945) saktām aplītis novietots pie ripas apmales kopā ar to aptverošo pusaploci. Saktām raksturīgs tordēts loks, nereti (Madlienas Vērene, RDM I 3440 u.c.) konstatējamas dzelzs zoslas paliekas. Kastrānes Skubiņu 1.kapa saktai taisna zosla ar nelielu pēdu un ar slīpu krustu rotājumu ornamentēta adata. Jauns adatas rotājuma veids vērojams Gulbenes saktai, kurai adatu klāj zigzagveida līkloču līnija ar punktiem līkloču starpās (šāds rotājuma veids vēlāk bieži sastopams etnogrāfiskajā saktu materiālā²). Kastrānes

Skubiņu 1.kapā varianta saktu datē 16.gs. beigu Sigismunda III monētas un Gotharda Ketlera šiliņš (D_{sm} 133-136), bet Lejciema Mālmuižas RPG III-1 sakta atrasta kopā ar 16.gs. vidus monētām. Varianta kopējie hronoloģiskie ietvari līdz ar to attiecināmi uz 16.gs. vidu- 17.gs. vidu - trešo ceturksni.

RPG III-2. Pakavsaktas ar ripu galiem, kuri, saglabājot līdzīgu ratveida motīvu, veidoti atsevišķi no saktas, izgriežot ripas no plāna (1-1,5mm) skārda un rūpīgi uzkniedējot loka galiem. Līdz ar to ripas vidū parādās kniedējuma galva, kurā centrējās ratveida rotājuma "spieķi" (**9.zīm.6**). Varianta saktām raksturīgs rūpīgs tehniskais izpildījums, loks tordēts vienmērīgi, bet gali darināti regulāri apaļi, to rotājošais raksts dziļš un dziļi iestrādāts. Dominē šaura un taisna zosla, lai gan sastopamas arī zoslas ar nelielu pēdas paplatinājumu. Zoslu adatas rotātas ar slīpu krustu ornamentu. Saktu rūpīgais izpildījums ļauj pieņemt, ka to darinātāji varēja būt profesionāli rotkaļi, kas saistīti ar cunftu amatniecību. Kā izņēmums jāmin neliela sakta no Tērvetes sanatorijas dārza kapsētas 5.kapa (VI 21:82), ko variantam ļauj pieskaitīt galu darināšanas tehnoloģija un ratveida rotājums, bet visumā vienkāršākā apstrāde, primitīvākais ornamenti un nelielie izmēri liek meklēt tai citu izcelsmi. Sakta uzlūkojama par varianta senāko eksemplāru un datējama ar 16.gs. beigām³. Variants kopumā attiecināms uz 16.gs. beigām -17.gs.

RPG III-3 varianta saktām, saglabājot 2.varianta galu darināšanas tehnoloģiju un ripu ratveida pamatrotājumu, paralēli ģeometriskajam rakstam (pusaploces, apļi u.c.) parādās ziedveida (rozetes) ornamenta elementi (**10.zīm.1**). Variantā iespējams izdalīt divas rūpīgi veidotas, lielas (loka diametrs 71-73mm) pakavsaktas ar taisnu, šauru zoslu (Kastrānes Skubiņu 3.kaps, A 10282:1; Rēzeknes Puncuļi, A 8779:4). Rēzeknes Puncuļu saktai gali pie pamatns sapīti ar bronzas stieplīti, tādējādi veidojot noslēgtu loku⁴. Pārejas forma starp RPG III-2 un RPG III-3 iezīmējās Saikavas apkārtnē savrupatrastajā saktā (RDM I 1820), kurā 2.variantam raksturīgais ratveida motīvs papildināts ar rūpīgi veidotu punktu apmali ripu malās. RPG III-3, ņemot vērā tipoloģiskās pazīmes, hipotētiski datējams ar 17.gs. iespējams, ka varianta saktas vairāk saistāmas ar Igaunijas teritoriju - Latvijas Vēstures muzejā glabājās Pērnavas apkārtnē atrasta RPG III-3 sakta (CVVM 65098).

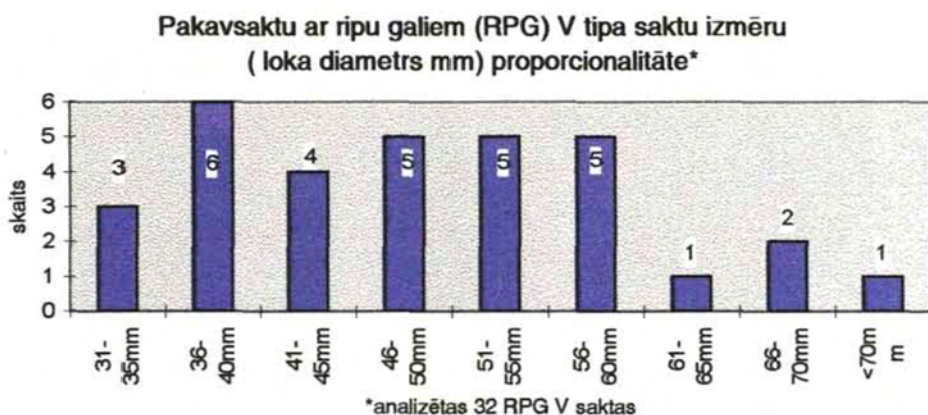
Vidēji lielas pakavsaktas ar lieliem (20-22mm) ripu galiem, kas bagātīgi ornamentēti, iedalāmas **RPG IV** tipā (2.att.IV). Ripu rotājumā vērojama strikta atkāpšanās no iepriekšējiem tipiēm raksturīgā dominējošā ģeometriskā raksta un jaunu, ar stilu mākslu saistītu elementu parādīšanās. Saktu ripas veidotas ļoti rūpīgi, to virspuse nedaudz izliekta. Iespējams, ka tās atlietas kopā ar loku un vēlāk papildus apstrādātas. RPG IV Kokneses kapsētas 128.kapa saktai (A 12766:41, **10.zīm.3**) četras izliektas līnijas veido krustu ar paplašinātiem galiem . Tā centrā un stūros novietoti nelieli apļi, bet krusta zarus klāj ausskrimstalas ornamentam tuvu formu elementi. Neskatoties uz saktas vēlo datējumu (konstatēta kopā ar 1577.-1581.gada Zviedrijas pusērām, A 12766:42-44), tās zoslai plata, savdabīgi ornamentēta pēda.

Līdzīgi veidoti gali arī Cesvaines šī tipa saktām (109.kaps, A 12304:61; savrupatrasta sakta, A 12304:147), tikai tām ripu galus klāj atšķirīgi kombinēts rotājums - četras izliektās līnijas veido rombu, kura centrā ziedveida motīvs ar četrām šaurām ziedlapiņām (rozete). Ripas daļu ārpus romba rotā Kokneses saktai līdzīgi, ausskrimstalas ornamentam tuvi elementi (**10.zīm.2**). Atšķirībā no Kokneses saktas tordētā loka, Cesvaines kapsētas saktām loks vīts no trim bronzas stieplēm.

RPG IV tips kopumā attiecināms uz 16.gs. beigām - 17.gs. sākumu un, iespējams, arī vidu, iezīmējot pakavsaktu ar ripu galiem attīstības beigu posmu. Uz 17.gs. vidu, raksturojot šo pakavsaktu formu attīstības nobeigumu attiecināma arī Līgatnes Ķempju depoziāta sakta ar ažuļiem, netipiskiem ripveida galiem (skat. netipisko pakavsaktu ar ripu galiem raksturojumu).

RPG V. Atsevišķi nodalāmas RPG saktas ar nerotātām ripām (**10.zīm.4**). Pakavsaktu ar nerotātām ripām izmēri variē plašā diapozonā - no 31 līdz 74 mm (14.tab.). Pēc saktu loka un ripu lieluma var nosacīti iedalīt trīs variantos (RPG V-1; RPG V-2; RPG V-3).

RPG V-1 raksturīgas mazas un vidēja izmēra (31-45 mm) saktas ar nelielām galu ripām (10-14 mm) un tordētu loku. Retāk sastopamas lielāka izmēra saktas (50-60 mm), kurām ripas, salīdzinot ar saktu kopējo izmēru, veidotas mazas. Hronoloģiski senākākajām saktām zoslas veidotas ar nelielu pēdas paplašinājumu (Grotēnu kapsēta, A 12499:19; Riņņukalna 1.kaps, A 10907:1, un 2.kaps , A 10909:1, Cesvaines kapsētas 22.kaps, A 12304:12 u.c.). Cesvaines kapsētas

22.kapa RPG V-1 saktu datē Branderburgas Vilhelma (1539-1563) Rīgas šiliņš (A 12304:14). Varianta vēlākajām saktām 16.-17.gs. raksturīgā taisnā, vienmērīgi platā zosla bez pēdas paplašinājuma (Aizkraukles kapsēta, A 12278:79; Saldus, SVMM 39 u.c.). RPG V-1 saktu hronoloģiskie ietvari hipotētiski attiecināmi uz 15./16.gs. miju - 17.gs.

RPG V-2 variantā iekļaujamas vidējas un lielas saktas ar 15-20 mm lielām nerotātām ripām, tām raksturīgi tordēti un vīti loki, zoslas ar nelielu pēdas paplašinājumu (Mālpils, CVMM 64838; Saikava, MMNM 973; Taurupes Vecmuižnieki, CVMM 899 u.c.). Varianta eksistences hronoloģiskie ietvari vienlaicīgi ar RPG V-1.

RPG V-3. Pakavsaktas ar iztiekti lieliem ripveida galiem, kuri dominē pār pārējām saktu sastāvdaļām. Kā raksturīgs piemērs atzīmējama Tirzas Zvanulejas kapsētas 1.kapa sakta (A 9732:2) ar plāniem un lieliem (23-24 mm) ripu galiem, šauru, taisnu 16.-17.gs. raksturīgu zoslu (**10.zīm.4**). Tuvu līdzīga sakta ar lielām neornamentētām ripām iegūta arī izrakumos Valmieras pilī (Berga T.1994. - 8.att.:2). Varianta hronoloģiskie ietvari līdzīgi RPG V-1 un RPG V-2 saktām.

RPG V tipā izdalītās saktas uzlūkojamas par pakavsaktu ar ripu galiem primitivizētām formām. Salīdzinājumā ar pārējiem tiem, RPG V saktām apdare ir visumā paviršāka, nereti gali neveido regulārus simetriskus apļus, ļoti reti vērojama arī zoslas ornamentācija, kas plaši sastopama citos tipos. Šo saktu kopējā tipoloģijā tips neatspoguļo kādu agrīnu vai vēlīnu attīstības pakāpi vai lokālu variantu, bet gan parāda RPG saktu klāstā paralēli eksistējošu vienkāršotu saktu ar ripu galiem veidu.

Iespējams, ka atsevišķos gadījumos ripas bijušas ornamentētas ar nedziļu rotājumu, kas intensīvas valkāšanas vai metāla oksidācijas rezultātā ir nodilis.

Atsevišķā mazskaitlīgā **RPG VI** tipā iespējams izdalīt pakavsaktas, kuru ripas rotātas ar tīklveida ornamentu (2.att.VI). Tipa saktām (Latvija, A 11352; Cēsaines kapsēta, A 12304:161) tordēts loks un taisna zosla ar neizteiktu pēdas paplašinājumu. Līdzīga veida ornamentācija konstatējama uz Vidzemē atrastajiem 16.-17.gs. zīmoggredzeniem⁵. Trūkstot tuvākām datēšanas iespējām, tips vispārināti attiecināms uz 16.-17.gs.

Pakavsaktu ar ripu galiem klāstā sastopamas arī tipoloģiskajam kopumam netipiskas, savdabīgas saktas, kuru izdalīšana atsevišķā tipā vai variantā analītiski orientētā tipoloģijā nebūtu likumsakarīga un tikai nepamatoti sadrumstalotu tipoloģisko rindu. Viena no interesantākajām šādām saktām ir Cēsaines kapsētas 10.kapa dzelzs sakta (A 12304:6) ar samērā plānām, korozijas bojātām ripām un tordētu masīvu loku (loka griezumā diametrs 8mm). Saktai stipri bojāta dzelzs zosla ar vidēji platu pēdu.

Atšķirīga ir Tirzas tuvumā atrastā sakta (CVVM 6470) ar lielu ažuru, kopā ar loku atlietu ripu (otrs gals bojāts, iespējams, jau atlejšot saktu). Netipisko ripu papildina grezni veidots loks, kas tordēts no ar punktētu līniju rotātas stieples (**10.zīm.5**). Neparasti rotātais loks un zosla, kuras platā pēda un adata rotātas ar no smalkas līnijas veidotu ornamentu (līkloča līnija kopā ar ziedveida ornamentu) ļauj uzskatīt šo saktu par profesionāla rotkaļa darinājumu, tuvu RPG IV saktām.

Netipisko saktu klāstā īpaši jāizdala Līgatnes Ķempju depoziāta sudraba sakta (A 11511:13; LKS 1937. - LXIII:1) ar ažūriem ziedveida galiem, kura gan ar ripu galiem saistāma visai nosacīti. Greznie, ar stikliņiem rotātie gali vistuvāk saistās ar Tirzas saktu un ļauj Ķempju depoziāta eksemplāru uzskatīt par RPG saktu ietekmētu vēlinu profesionāla rotkaļa darbu.

RPG pakavsaktu atradumu koncentrācija ļauj runāt par pakavsaktām ar ripu galiem kā pakavsaktu lokālu tipoloģisku kopu, kas 16.-17.gs. plašāk sastopama tikai noteiktās teritorijās (skat. 7. un 8. karti). Arheoloģiskajā literatūrā nav sastopamas norādes uz pakavsaktām ar ripu galiem Lietuvas teritorijā, salīdzinoši nelielā skaitā tās pārstāvētas arī Latvijas teritorijā uz rietumiem no Daugavas, bet pavisam maz to atrastas dienvidaustrumu daļā - analizētajā materiālā Latgali reprezentē tikai trīs saktas. Šo saktu atradumi koncentrējās Vidzemē,

galvenokārt tagadējos Madonas (34 saktas), Ogres (21 sakta), Rīgas (19 saktas) un Valmieras (18 saktas) rajonos, kur konstatētas arī to vēlinās, greznākās, ar cunftu amatniecību saistītās formas (RPG III, RPG IV). Vidzemē atrastas arī saktas ar ažūrajām ripām (Tirza, Līgatnes Ķempji). Līdzās Vidzemei RPG saktas plaši pārstāvētas igauņu arheoloģiskajā materiālā, kur tās konstatētas gan viduslaiku kapsētu inventārā (īpaši Igaunijas dienvidu daļā), gan arī dzīvesvietās⁶. Šeit atrastās saktas tuvu līdzīgas Latvijas teritorijā izplatītajām, atsevišķus eksemplārus iespējams iekļaut izstrādātajā tipoloģijā. Tā, piemēram, RPG II tipu pārstāv pakavsakta no Kambjas⁷ (Kirme K. 1986. - III.49), bet RPG III - pakavsaktas no Palamusē (Kirme K.1986.-III.50) un Pērnavas (CVVM 65098). Atšķirīgas tipoloģiskās formas vērojamas vienīgi vēlinās saktas, kuru ripas rotātas ar ziedveida ornamentu (Ehted 1970.- III.23; Kirme K.1986. - III.53). Igaunju mākslas vēsturnieks K.Kirme šīs pakavsaktas datē ar 16.gs. (Kirme K.1986. - 27-28 lk.), tās, līdzīgi kā Latvijas teritorijā, tāpat acīmredzot sastopamas arī 17.gs. (Ehted 1970. - III.23). Mēletjarves kapsētā RPG pakavsakta ar nerotātiem galiem konstatēta apbedījumā kopā ar 16.gs. sākuma monētu (Valk H.1985. - 378 lk., Taf.XXVIII:1). Tādējādi jāsecina, ka RPG pakavsaktas 16.-17.gs. raksturīgas Vidzemes latviešu un igauņu daļai.

Rezumējot RPG saktu analīzi, jāsecina, ka šīs saktas uzskatāmas par saktu ar noplacinātiem uzliektiem galiem attīstības beigu posma savdabīgu rezultātu un veido samērā plašu vēlino pakavsaktu klāstu. Pakavsaktu ar ripu galiem ģenēzes sākumi attiecināmi uz 15.gs. beigām, kad parādās senākie to tipi. Savas izplatības pamatlaikā - 16.-17.gs. - tās ir visbagātāk ornamentētas un krāšņākās pakavsaktas. Iespējams, ka šīs rotas saglabājās līdz pakavsaktu kā saktu grupas eksistences beigām un sastopamas vēl 17.gs. vidū - trešajā ceturksnī.

Parindes

---

¹ Grotēnu kapsētas 12.kapā RPG II-6 sakta konstatēta kopā ar Rīgas brīvpilsētas 1571.gada šiliņu un Pārdaugavas hercogistes 1572.gada šiliņu (A 12499:11 -12), bet Kastrānes Skubiņu 2.kapa inventārā 1623.gada poļu šiliņš (A10281:2).

---

² Ar līkloču ornamentu rotātas adatas raksturīgas etnogrāfiskajām riņķsaktām (skat.: LTM 1967. - 715., 717., 718. u.c. att.; Атлас 1986. - Рис.72,75).

³ Tērvetes sanatorijas dārza kapsētas 5. kapa inventārā līdzdots 1573.gada Rīgas brīvpilsētas šiliņš (VI 21:90). Spriežot pēc citu apbedījumu datējuma, ar 16.gs. beigām - 17.gs. pirmo pusi datējama arī Kastrānes Skubiņu 4.kapa RPG III-2 sakta (A 10283:1), kura konstatēta kopā ar 17.gs. raksturīgu zīmogredzenu (A 10283:4).

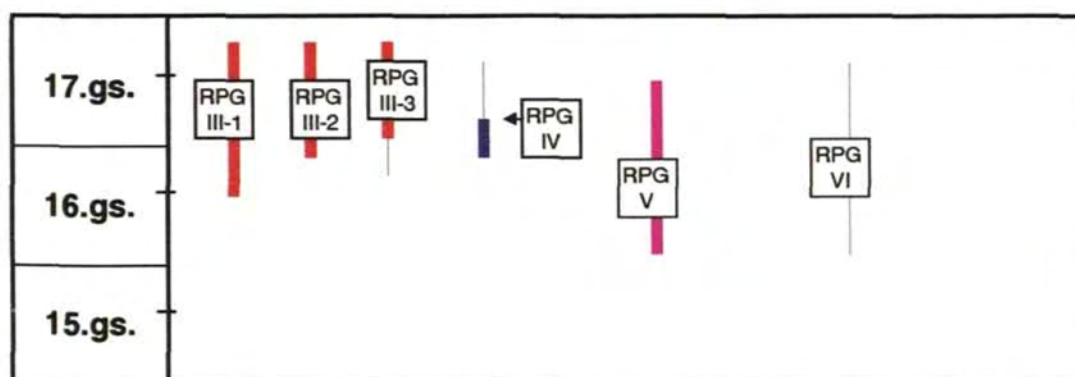
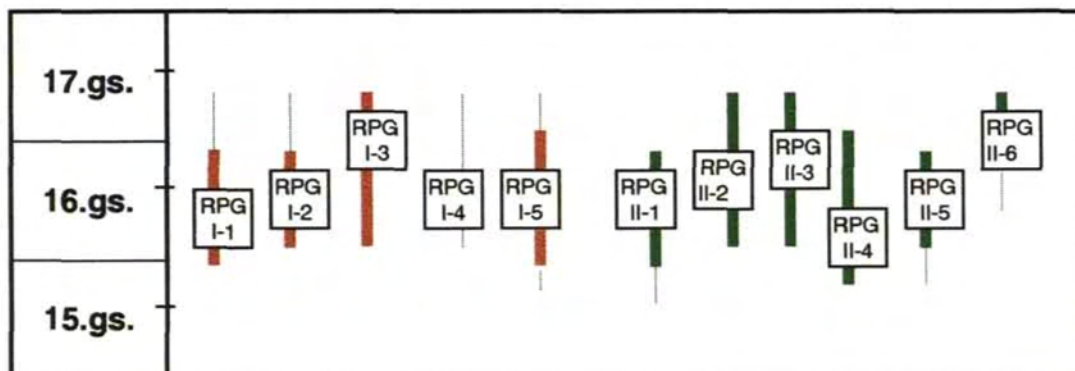
⁴ Šāds galu savienošanas veids novērojams arī citu apakšgrupu saktām. Visspilgtāk un plašāk tas vērojams 16.-17.gs. pakavsaktām ar atrotītiem galiem (skat.: ATG III-2).

⁵ Gredzeni ar tīklveida rotājumu, kas līdzīgs saktu ripu ornamentācijai, atrasti Promultu Priežu kalnā (Urtāns J.1994. - 4.att.:1) un Daudziešos (Zagorska I.1980. - 20.att.:5), plašāk šādas formas un rotājuma gredzeni izplatīti Dienvidigaunijā (Valk H.1991b. - Tahv.XXIX:8, XXX:7,9).

⁶ Pakavsaktas ar ripu galiem Igaunijā atrastas Vābinas (Valk H.1986. - Taf.XXX:1, Taf.XXXII:14), Voorekilas (Аун М.1981.-Табл.XXI:9,10), Mēletjarves (Valk H.1985.-Taf.:1,3), Ervu (Valk H.1991.- Taf.XII:6) u.c. kapsētās. Līdzīga Latvijas materiālam ir arī šo saktu proporcionalitāte citu pakavsaktu klāstā - tā, piemēram, Ervu kapsētā RPG saktas veido 10% no kopējā pakavsaktu klāsta (3 saktas no 30, skat.:Valk H.1991. - 379 lk.)

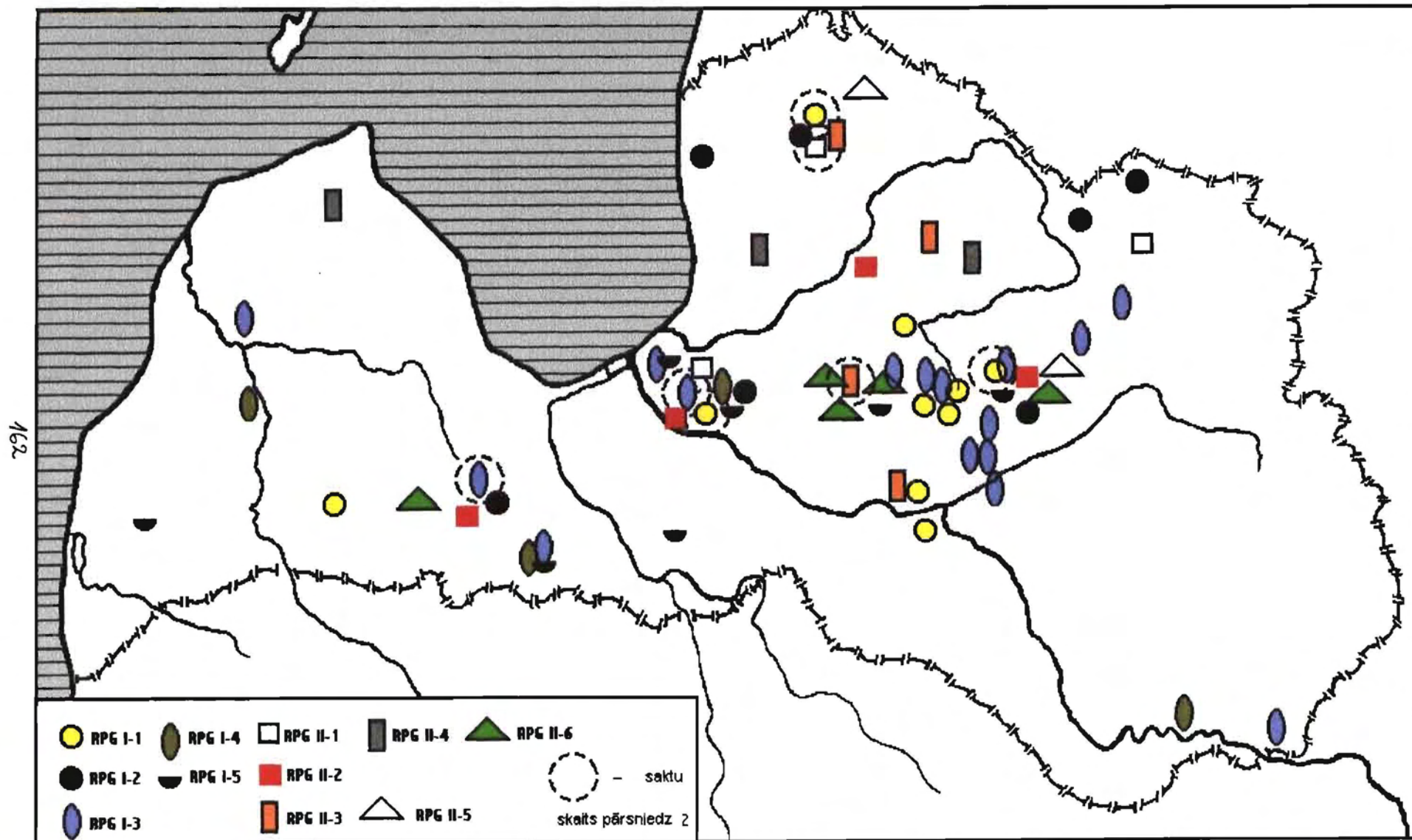
⁷ Netālu no Tartu Kambjā atrastajai saktai pēc galu formas, ornamentācijas, loka un zoslas veidojuma analoga ir Riņņukalna RPG II-1 sakta (AI 1488:21). Var uzskatīt, ka abas saktas darinājis viens meistars. Dienvidigaunijai kā to darināšanas vietai netieši par labu liecina Kambjas saktas materiāls - atšķirībā no Riņņukalna eksemplāra tā darināta sudrabā (Kirme K.1986. - III.49).

Pakavsaktu ar ripu galiem (RPG) tipu un variantu hronoloģiskā izplatība.

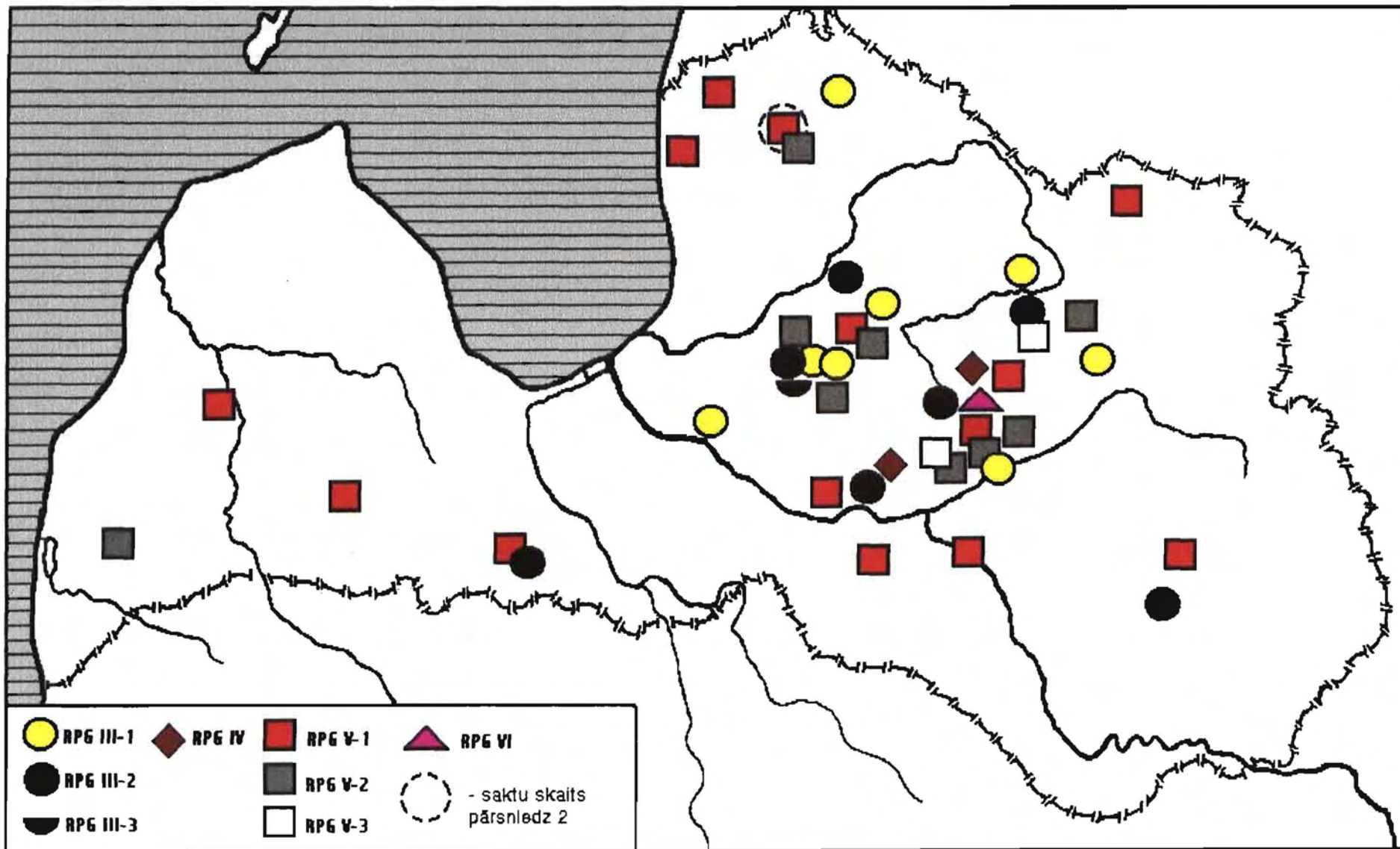
- - pamatzplatības vai droši datējamās eksistences laiks
 -hipotētiski pieļaujamās vai epizodiskās eksistences laiks

7.karte

8.karte

163

VII. Pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem (DSKG) apakšgrupas tipoloģiskā analīze

Pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem nav uzlūkojamas par tipisku un plaši izpaltītu viduslaiku pakavsaktu apakšgrupu - viduslaiku apbedījumu vietās to skaits kapu inventāros ir niecīgs. Tā, piemēram, Dobeles kapsētas bagātajā pakavsaktu klāstā tās veido tikai 1% (2 saktas no kopējās pakavsaktu masas, 3.diagr., XII tab.), Mārtiņsalas kapsētā - 3% (8 saktas, 4.diagr., XIII tab.), Aizkraukles kapsētā - 8 % (5 saktas, 1.diagr., X tab.). Daudzās pētītajās viduslaiku kapsētās, kuros mirušie intensīvi apbedīti, sākot tikai ar 14./15.gs., šo saktu nav vispār (Sēlpils kapsēta, Cesvaines kapsēta, Riņņukalna viduslaiku apbedījumi u.c.). Analizētajā materiālā viduslaiku apbedījumu vietās iegūto saktu ar daudzskaldņu galiem lielāko daļu sastāda Talsu Vilcumuižas ezera atradumi (50 saktas, 10.diagr., XIX tab.), kur šīs saktas veido 35% no kopējā pakavsaktu klāsta. Acīmredzot tajā varētu ietilpt arī uz 12.gs. attiecināmi eksemplāri, kurus, ņemot vērā vēlā dzelzs laikmeta tradicionālo formu ilgstošu saglabāšanos kuršu rotās, grūti atdalīt no hronoloģiski vēlākajām saktām. Līdz ar to šo saktu tipoloģijas izstrādē iesaistīts plašs savrupatrasto saktu klāsts, kas nereti varētu attiekties uz vēlo dzelzs laikmetu.

Tipoloģijas izveidi apgrūtinā arī vēl cits objektīvs apstākļis - mazinoties šo rotu popularitātei, to eksistences beigu posmā bieži sastopamas nejaušas, neizteismīgas formas, kuras praktiski neiespējams iesaistīt analītiskas tipoloģijas prasībām pakļautos ietvaros. Līdz ar to tipu izdalīšanai kā pamatpazīme (primārā pazīme) izvēlēta ne tikai galu forma, bet arī loka veidojums, atsevišķos gadījumos pievēršot uzmanību arī galu ornamentācijai (3.att. 168.lpp.). Jāatzīmē, ka salīdzinājumā ar citu apakšgrupu saktām, pakavsaktām ar daudzskaldņu galiem lokam parasti ir vizuāli liela dekoratīvā slodze. Loka kā tipoloģiskas pamatpazīmes izvēli apstiprina arī igauņu vēlā dzelzs laikmeta daudzskaldņu galu pakavsaktu analīze (Mägi-Lõugas M.-1994), kurā konstatējams viduslaiku saktām tuvu līdzīgs daudzskaldņu veidojums un pat ornamentācija, bet izteikti atšķirīgas loka formas. Tipoloģiskajā analīzē

izmantotais pakavsaktu materiāls sadalīts četros tipos:

I tips - pakavsaktas ar masīviem daudzskaldņu galiem un griezumā apaļu loku;

II tips - pakavsaktas ar vidēji lieliem un lieliem masīviem daudzskaldņu galiem un griezumā segmentveida loku;

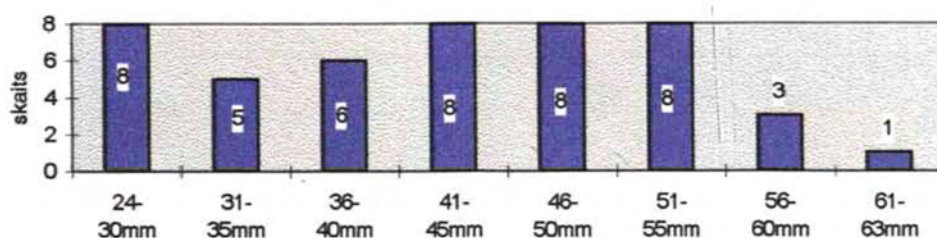
III tips - pakavsaktas ar vidēji lieliem, lieliem un maziem daudzskaldņu galiem un griezumā rombveida loku;

IV tips - pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem un loka vidusdaļas pāresninājumu.

Pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem pirmajā tipā (**DSKG I**) izdalāmas saktas ar masīvi veidotiem daudzskaldņu galiem un griezumā apaļu loku. Saktu gali sānskatā "biezi" un veido četrstūrveida formas. Tipā izdalāmas kā vidēji lielas un lielas saktas (35-60mm), tā arī nelielas pakavsaktas (24-35mm), kuras, iespējams, izmantotas krekla saspraušanai (skat.16.tab.). Saktu izmēriem atbilstoša ir daudzskaldņu galu masivitāte - mazākajām saktām tie ir nelielāki, tomēr proporcionāli loka lielumam un formai saglabā nosacīti masīvu raksturu. Tipa loka ornamentācijai raksturīgas dziļi iegrieztas rievas visapkārt lokam, kurās ievītas divkārsi savīta bronzas stieplīte vai arī tās imitācija loka virspusē iegrieztajā rotājumā. Pēc saktu izmēriem un galu ornamentācijas DSKG I tipā izdalāmi trīs varianti.

16.tabula

DSKG I tipa saktu izmēri (saktu loka diametrs mm)*

*saktu izmēru salīdzinājumam izmantotas 47 saktas

DSKG I-1. Pakavsaktas ar rotātiem masīviem daudzskaldņu galiem un griezumā apaļu masīvu loku (**11.zīm.3**). Dominē vidēji lielas un lielas saktas (vidējais loka diam. 40-50 mm). Līdzīgi kā citiem DSKG apakšgrupas

tipiem, šo saktu gali rotāti ar 1-5 apļu (dubultapļu, punktu) ornamentu, kas klāj galu virsējo plakni un retāk arī redzamās sānu šķautnes. Tipam ar retiem izņēmumiem raksturīga loka rotājošos iegriezumos ievīta divkārši savīta bronzas stieplīte.

Hronoloģiski senākajām saktām, kas attiecināmas uz 12./13.gs. miju - 13.gs. pirmo pusi izliekta zosla ar griezumā apaļu adatu un rotātu pēdu (Talsu Vikumuižas ezers, A 8571:14; Ciemalde, skat. Graudonis J. 1977. - 8.att.: 6, 37.-39.lpp.; Tērvetes pilskalns, skat. Brīvkalne E.1974. - 4.att.:21, 127.lpp.). Analogi veidota arī Drabešu Uplantu 72.kapa sakta (Apala Z. 1987. - 13.att.:18). Starp hronoloģiski senākajām saktām, kurām raksturīgi vidēji lieli un lieli izmēri, atsevišķi atzīmējamas zemgaļu 12./13.gs. nelielās (29-35 mm) saktas (skat. Brīvkalne E.1974. - 4.att.18,20; Graudonis J.1977. -8.att.:5)

Šī varianta izplatības beigu posmu iezīmē pakavsaktas ar izliektu zoslu un griezumā taisnstūrveida adatu. Zoslai raksturīga plata, nereti ar izciļņu rindām un zobratu līnijām ornamentēta pēda, kas ļauj tās datēt ar 14.gs. otro pusi - 15.gs. (Saikava, RDM I 1817; Vecgulbene, RDM I 2095; Ikšķiles kapsētas 571.kaps, VI 130:662). Uz 15.gs. beigām - 15./16.gs. miju attiecināma Ikšķiles kapsētas 76. kapa sakta ar pavirši veidotiem daudzskaldņu galiem, kas rotāti ar piecu punktu krustveida motīvu un zoslu ar vāji izteiktu pēdu, kas vienmērīgi sašaurinās virzienā uz adatas smaili (VI 130:118). Daudzskaldņu galu stūri vāji noplacināti, galos vērojamas gan daudzskaldņu, gan noplacinātu uzliektu (naglu) galu iezīmes. Šī sakta uzlūkojama par vienu no vēlākajām saktām ar daudzskaldņu galiem un atspoguļo šo galu darināšanas tradīciju saglabāšanos laikā, kad apakšgrupas saktu izmantošana jau ir beigusies.

DSKG I-1 varianta pamatzplatība attiecināma uz 12./13.gs. - 14.gs., atsevišķām saktām saglabājoties arī vēlākā laikposmā.

DSKG I-2. Pakavsaktas ar nerotātiem vidēji masīviem daudzskaldņu galiem un griezumā apaļu masīvu loku (**11.zīm.5**). Līdzīgi pirmajam variantam, plaši izplatīts loka rotājuma veids ir dubulti savīta stieplīte visapkārt lokam iegrieztajās rievās, lai gan sastopamas arī saktas ar tikai slīpu svītru iegriezumu klātu loku. Šo saktu veidošanās iezīmējās kādā Tērvetes pilskalnā atrastajā nelielā saktā, kuru E.Brīvkalne datē ar 13.gs. (Brīvkalne E.1974. - 4.att.:11,127.lpp.).

Analizētajā materiālā visām pārējām saktām zoslas ar griezumā taisnstūrveida adatu un platu zoslas pēdu, kas ļauj varianta pamatizplatības sākumus meklēt 13./14.gs. mijā - 14.gs. sākumā. Zoslas platā pēda bieži rotāta ar izciļņu rindu un zobrata līniju ornamentu (Vīnakalna kapulauks, A 11772:100; Dundagas Laukumuižas 2.kaps, A 7314:17; Madlienas baznīcas kapsēta, A 12163:10 u.c.). Laukumuižas kapsētas 2.kapa sakta, spriežot pēc kapa inventāra, datējama ar 14.gs., līdzīgs datējums arī Strūgukalna kapsētas 15.kapa inventāra saktai (A 8308:3). Savdabīga un, iespējams, senāka (13.gs.?) ir kāda Mežotnes kapulauka sakta ar nerotātiem daudzskaldņu galiem, no divām stieplēm vītu loku un dzelzs zoslu (A 9634:1).

Varianta pamatizplatības laiks datējams ar 13./14. gs. miju - 14./15.gs. miju, tas uzlūkojams par DSKG I vienkāršošanās procesa hronoloģiski vēlīnu rezultātu.

DSKG I-3. Nelielas saktas (24-32 mm) ar nelieliem, bet lokam proporcionāli masīviem daudzskaldņu galiem un griezumā apaļu loku (**11.zīm.2**). Loka rievās parasti ievīta savīta bronzas stieplīte, sastopamas arī saktas, kuru loku rotā vienīgi slīpu svītru iegriezums (Ikšķīles kapsētas 295.kaps, VI 130:358; Latvija, RLB 1052). Saktu daudzskaldņu gali parasti nerotāti, analizētajā materiālā piecu punktu krustveida ornamenti klāj vienīgi Jaunpiebalgas kapulauka 5. kapa saktas daudzskaldņus (A 836). Spriežot pēc kapa inventāra, kurā konstatēta IV b tipa karavīru aprobe, šī sakta uzlūkojama par vienu no agrīnajām variantā (12.gs.vidus - otrā puse)¹. Gandrīz analoga sakta, tikai ar nerotātiem daudzskaldņiem un viegli stūrainu zoslas pēdu konstatēta arī šī kapulauka 3.kapā (A 824). Ar 13.gs. vidu - 14.gs. sākumu datējama šī varianta līdzīgi veidotā pakavsakta ar griezumā taisnstūrveida zoslas adatu Dundagas Laukumuižas 4. kapā (kapa inventārā Osnabrikas bīskapa Engelberta I (1239-1250) sudraba denāra piekariņš, **11.zīm.2**). Varianta hronoloģiski vēlākā sakta ir Mārtiņsalas kapsētas 1748.kapa sakta ar izliektu zoslu, platu, ar zobrata līnijām rotātu pēdu un griezumā taisnstūrveida adatu (ap 14.gs., VI 138:1507).

Kopējie DSKG I-3 hronoloģiskie pamatietvari attiecināmi uz 12./13.gs. miju - 14.gs.

DSKG I tipa pakavsaktas atrastas arī igauņu viduslaiku arheoloģiskajos pieminekļos, kur tās, līdzīgi kā Latvijas teritorijas šo saktu pamatmasa, tiek

datētas ar 13.-14.gs. (Лаял С.1981. - Табл.Х:7,8, с.405). Ievērojami plašāk pirmajam tipam tuvas formas pārstāvētas Lietuvas arheoloģiskajā materiālā (Urbanavičius V.1969.- 1 pav.:5; Urbanavičius V. 1970. - 13 pav. :10; Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988. - 74 pav.:18; Petruševičute I.1995. - 9 pav., 52 pl.; Vaškevičiute I.1995. - 11 pav:7, 284 pl.). Šo formu saktas veido pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem apakšgrupas pamatmasu un atsevišķos gadījumos sastopamas vēl 14.gs. beigu -16.gs. kapos (Urbanavičius V.1969. - 115 pl.). Jāatzīmē, ka lietuviešu viduslaiku saktu klāstā daudzskaldņu galu pakavsaktas nav populāras un pētīto apbedījumu vietu kapu inventāra materiālā parasti pārstāvētas tikai ar atsevišķiem eksemplāriem.

3.attēls

Pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem galu ornamentācijas shēmas

I-2, I-3

I-1; II-2; III-2,
IV-1; IV-4

III-1; III-2;
IV-4; VI-1

I-1; I-2; II-1;
III-2

I-1

VI-1

III-3; VI-2

II-1; III-1; III-3;
VI-2

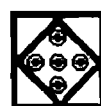
I-1

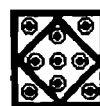
I-1; I-1; III-2;
III-3; VI-1; VI-2

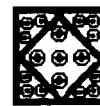
I-1; II-1; II-4

I-1; I-3; II-1; II-4;
III-1; III-3; III-6

II-1; II-3; II-4

III-1

I-1; III-1; III-3

II-4

II-4

DSKG II. Pakavsaktas ar vidēji lieliem un lieliem masīviem daudzskaldņu

galiem (vienas šķautnes garums -7-14 mm) un griezumā segmentveida loku. Tipa saktu loki parasti bagātīgi rotāti - dominē taisnu svītru (nereti zobratu līniju svītru) rūpīgi veidoti iegriezumi, kas vienmērīgi klāj divas trešdaļas no loka un atsevišķiem eksemplāriem ar papildinošu noslēdzošu motīvu. Sastopami arī atšķirīgi loka rotājuma veidi. Tipam raksturīgas lielas (skat.17.tab.) pakavsaktas. Pēc galu veidojuma un ornamentācijas iespējams izdalīt vairākus variantus. Kā tipoloģizējošu pazīmi izvēloties saktu izmēru, atsevišķā variantā iekļautas izteikti lielas un masīvas (70-90mm) saktas. Varianta izdalīšanu pēc šīs sekundārās pazīmes pamato tā teritoriāli lokālais raksturs un saistība ar kuršu kultūras ietekmes areālu, kā arī ģenētiskās saites ar citu apakšgrupu saktām.

17.tabula

DSKG II-1. Pakavsaktas ar bagātīgi ornamentētiem lieliem daudzskaldņu galiem un griezumā segmentveida loku (**11.zīm.4**). Saktu daudzskaldņu gali masīvi, tie veidoti, noplacinot virsmas četrstūra stūrus. Senākajām saktām gali biežāki, hronoloģiski jaunākajām saktām tiem vērojama tendence kļūt plānākiem un plakanākiem. Daudzskaldņu augšējā plakne rotāta ar 5-4 apļu (dubultapļu) rotājumu, kas izkārtots krustveidā (četrstūrveidā), nereti ar apļiem rotātas arī sānu skaldnes. Retāk galu ornamentācijā izmantots viens aplis (dubultaplis), kuru papildina četri uz sānu šķautnēm novietoti analogi rotājumi. Saktām izliektas zoslas ar platu rotātu pēdu, griezumā apaļu adatu. Hipotētiski senākajām saktām ar bieziem un augstiem daudzskaldņiem vērojama tendence darināt masīvākus lokus (Talsu Vilcumuižas ezers, A 8571:13, 21,28).

Variants plaši pārstāvēts Talsu Vilcumuižas 12.-14.gs. saktu klāstā (14 saktas, skat. XIX tab.). Pūres Zviedru 1.kapā, spriežot pēc kapu

inventārā konstatētas riņķsaktas (Mugurēvičs Ē.1987. - 4.att.:14,60.lpp.), šī varianta sakta (TMNM 1195) nav agrāka par 13.gs., ar 12./13.gs. miju -13.gs. datējams arī Kārļu Ainavu 8.kapa inventārs, kurā ietilpst DSKG II-1 sakta (A 3421). Hronoloģiski nedaudz vēlāka (13.-14.gs.sāk.) ir Drabešu Uplantu 43.kapa sakta (Apala Z.1987. - 10.att.:10, 105.lpp.). Pēc tipoloģiskajām pazīmēm neparasti vēlu datējumu (15.gs. otrā puse - 16.gs.sākums) sniedz kāda Kuldīgas apkārtnē savrupatrastā sakta (KNM 1353) ar griezumā taisnstūrveida zoslas adatu, kas vienmērīgi sašaurinās virzienā uz galu. Iespējams, ka saktu ilgstoši lietojot, tās zosla izmantošanas beigu posmā pārveidota. To netieši apliecina arī tas, ka viens no saktas uzlodētajiem daudzskaldņu galiem nozaudēts, bet saglabājušais smailais gals pielocīts otram daudzskaldnim.

DSKG II-1 pamatizplatības laiks attiecināms uz 12. - 13./14.gs.miju, epizodiski tās konstatējamas arī 14.gs.

DSKG II-2. Pakavsaktas ar vidēji lieliem daudzskaldņu galiem un griezumā segmentveida loku, kuru gali rotāti tikai ar vienu apli (dubultapli) (**11.zīm.7**), kas nereti ietverts četrstūrī. Salīdzinot ar pirmo variantu, galu rotājums ir izteikti lakoniskāks, gali mazāki, vienkāršāka arī loka ornamentācija. Varianta tipoloģiski senākajai saktai no Talsu Vilcumuižas ezera (A 8571:29, **11.zīm.7**) masīvi biezi gali, stūrainā zoslas pēda un griezumā apaļa adata. Pārējām variantu saktām dominē zoslas ar vidēji platu pēdu, kas rotāta ar līniju grupām (Aizputes grantsbedres, A 7833:2; Talsu Vilcumuižas ezers, A 8326:5; Ikšķiles kapsētas 284.kaps, VI 130:344 u.c.). Variants pamatā datējams ar 12./13. - 14.gs. sākumu. Hronoloģiski vēlāka (14. -15.gs.) ir nelielā Dobeles kapsētas pakavsakta (VI 234:716, skat. Vijups A.1990. - 3.att.:1), kurai izliekta, griezumā taisnstūrveida zoslas adata bez pēdas paplašinājuma.

DSKG II-3. Pakavsaktas ar vidēji lieliem un lieliem nerotātiem daudzskaldņu galiem un griezumā segmentveida loku veido vēl vairāk vienkāršotu II tipa variantu, kas atspoguļo daudzskaldņu galu pakavsaktu tālāku primitivizēšanos. Saktu loks gluds vai rotāts ar svītru iegriezumiem. Salīdzinot ar iepriekšējo variantu saktām, tie parasti veidoti paviršāk. Variantā iekļaujams neliels saktu skaits, tas nosacīti datējamas ar 13.-14.gs. Hronoloģiski vēlākā sakta ir kāds Mārtiņsalas kapsētas savrupatradums (VI 122:1846). Saktas zoslai neizteikta pēda, tā vienmērīgi sašaurinās virzienā uz smaili.

DSKG II-4. Liela izmēra (70-90mm) masīvas pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem un griezumā segmentveida loku (**12.zīm.1,2**). Šī varianta saktas sastopamas Latvijas rietumdaļā ar kuršu kultūru saistītajos 12.-14.gs. arheoloģiskajos pieminekļos (skat.9.karti). Tipā iekļautajām saktām proporcionāli lieli daudzskaldņu gali (virsējās plaknes šķautņu garums parasti pārsniedz 15mm), kuriem raksturīga zināma noplacinātība (sānskatā tie veido neregulāras taisnstūrveida formas).

Galū virsējā plakne, līdzīgi kā pirmā varianta saktām parasti rotāta ar 4-5 apļu (dubultapļu, punktu) četrstūrveidā vai krustveidā sakārtotu motīvu, līdzīgu elementu rotājums nereti klāj arī sānu šķautnes. Retāk galu ornamentēšanai izmantoti citi dekoratīvie elementi (taisnas līnijas, zobrata līnijas). Analizētajā materiālā tikai vienā gadījumā (VVM 6241) hronoloģiski ļoti vēlai pakavsaktai konstatēti neornamentēti (rotājums, iespējams, nodilis) daudzskaldņi. Visām saktām griezumā segmentveida vai ieliekta segmentveida masīvs loks, kura virsējo plakni divas trešdaļas no loka garuma rotā dziļi iegriezta līniju ornamenti, kas parasti abos rotājuma galos pabeigti ar līniju un apļu trīsstūrveida motīvu ("Dieva zīmi"). Raksturīga izliekta zosla ar izteiktu stūrainu un ornamentētu pēdas paplatinājumu un griezumā apaļu adatu. Hronoloģiski vēlākajai DSKG II-4 saktai (Kurzeme, VVM 6241) ar 14.gs. datējama zoslas forma, kurai plata, ar zobrata līnijām rotāta pēda un griezumā taisnstūrveida adata. Saktas loka augšējā labajā pusē dziļa izdiluma vieta, kuru acīmredzot radījusi zoslas adata ilgstošas lietošanas gaitā. Līdz ar to šī sakta uzlūkojama par ilgstoši izmantotu rotu, kuras zosla varētu būt laika gaitā pārveidota un neatspoguļo pašas saktas darināšanas laiku.

Spriežot pēc saktu loka, galu un zoslu tipoloģiskajām formām, DSKG II-4 hronoloģiskās izplatības pamatlaiks meklējams 12.-13.gs. Ar 12/13.gs. miju datējama Rīgas Doma kapsētas 57.kapa šī varianta sakta (Caune A., Tilko S.1988. - 10.att.:1,53.lpp.)², līdzīgs datējums pieņemams arī Talsu Vilikumuižas ezera saktām (TNMM 1201-1202; A 8571:5). Dundagas Laukumuižas kapulauka 3. un 15.kapa inventārs ļauj šo apbedījumu saktas (A 7315:1; A 9436:19) datēt ar 13. - 14.gs. sākumu. 9.kapa sakta ar savdabīgi veidotiem četrstūrveidīgiem daudzskaldņu galiem datē deviņi monētpiekariņi, no kuriem hronoloģiski vēlākie

ir darināti no Lippes (kalti grāfa Bernharda III (1229-1265) laikā) un Ķelnes (kalti arhibīskapa Konrāda (1237-1261) laikā) sudraba denāriem (AD_{sm} 139,140,142, 82).

DSKG II-4 attiecināms uz 12.gs. otro pusi-beigām - 13.gs., tā vēlākajām formām iesniedzoties arī 14.gs.

Ņemot vērā vispārējo formu līdzību (galu un loka veidojuma masivitāti) un izplatības areālu, varianta saktas veido pamatu NAG VI tipa vēlākajai attīstībai. NAG VI un DSKG II-4 saktas kopā konstatētas Dundagas Laukumuižas un Talsu Vilkumuižas rotu klāstā (skat.II un IV tab.). Kā starpforma starp šo dažādo apakšgrupu tipiem jāatzīmē Dundagas Laukumuižas 3.kapa sakta (A 7315:1) ar neizteiksmīgi skaldņotiem galiem, kuros saskatāmas izteiktas noplacinātu uzliektu (naglu) galu iezīmes. Samērā nosacīti tipoloģizējošām pazīmēm atbilst arī šīs apbedījumu vietas pēc kapu inventāra ar 13.gs. datējamā 7.kapa sakta (A 7318:1) ar rūpīgi ornamentētiem ieliektiem četrstūru galiem, kuriem vērojamas daudzskaldņu galu iezīmes.

Hipotētiski rekonstruējot šo lielo masīvo saktu attīstības gaitu, var pieņemt, ka daudzskaldņu galu pāraugšana naglveida galos Latvijas teritorijas rietumdaļā sākās 13.gs. vidū (skat. NAG VI-1 varianta hronoloģiskos ietvaros), paralēli vēl līdz pat 13.gs. beigām saglabājoties DSKG II-4 masīvajām saktām.

DSKG II tipa saktas zināmas arī Igaunijas teritorijā (Selirand J.1962. - Joon.20:5,Ik.150; Aus T., Tamm J.1983. Lōugas V., Māgi-Lōugas M.1994. - Plate VI:4; - Taf.XLV:11; Соколовский В., Соколовски М.1988. - Табл.ХХІХ:11 u.c.), tomēr to popularitāte ir mazāka kā igauņu rotu klāstā daudz biežāk sastopamajām DSKG III pakavsaktām.

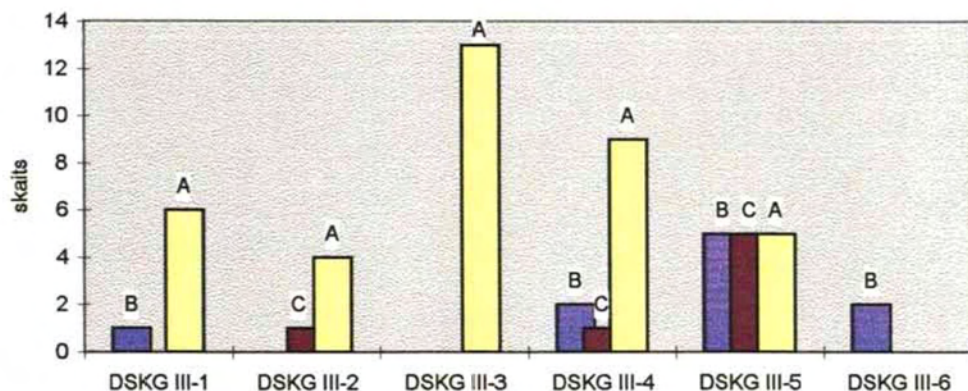
DSKG III. Pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem un griezumā rombveida loku. Ar retiem izņēmumiem loks ornamentēts - apmēram divas trešdaļas no tā augšējām šķautnēm klāj trīsstūru (trīsstūru ar trim punktiem) rindu ornaments, kas parasti noslēdzas ar svītru un apļu trīsstūrveida motīvu galos (skat. 18. tab.).

Tipa ietvaros vērojamas hronoloģiskas un tipoloģiskas variācijas kā galu formā un ornamentācijā, tā saktu kopējā veidolā (izmēri, masivitāte). Raksturīgas vidēji lielas un lielas saktas (41-60mm), bet sastopami arī mazāka izmēra eksemplāri(skat. 19. tab.) Pēc galu formas, to ornamentācijas un saktu

masivitātes iespējams izdalīt vairākus šī tipa variantus.

18.tabula

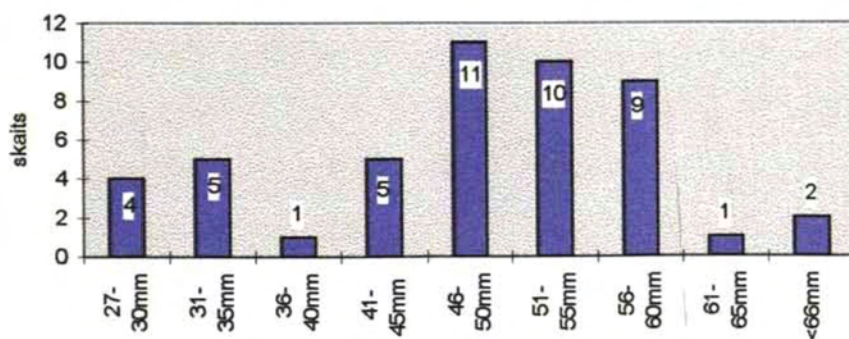
DSKG III tipa variantu saktu loku ornamentācijas veidi

A - saktas ar griezumā rombveida loku un trīsstūru rindu ornamentu;
 B - saktas ar griezumā rombveida loku un citu elementu rotājumu;
 C - saktas ar griezumā rombveida gludu nerotātu loku
 (tabulas izstrādei izmantotas 54 DSKG III saktas)

19.tabula

Pakavsaktu ar daudzskadņu galiem DSKG III tipa saktu izmēru (loka diametra) savstarpējā proporcionalitāte

*analizētas 48 DSKG III saktas

DSKG III-1. Pakavsaktas ar vidēji lieliem un lieliem masīviem daudzskaldņu galiem (sānu šķautņu garums - 8-15mm) un griezumā rombveida loku (13.zīm.6), kuru galu ornamentācija līdzīga DSKG II-1 variantam (4-5 apļu vai dubultapļu krustveidā sakārtots motīvs, nereti rotātas arī sānu šķautnes).

Agrākajām saktām gali izteikti masīvi un biezi (daudzskaldņu biežums (augstums) -7-10 mm, skat., piemēram, Talsu Vilcumuižas ezers, A 8170:55), attīstības gaitā biežumam vērojama tendence samazināties. Vidēji biezi (sānskatā taisnstūrveida) un ar četriem dubultapļiem ornamentēti gali ir Kārļu Ainavu 7.kapa nelielajai saktai (A 3397), kura datējama ar 12./13.gs. miju - 13.gs. pirmo pusi (kapa inventārā 12.-13.gs. krustiņš ar filigrāna imitāciju, skat.: Mugurēvičs Ē.1974. - 2.att.:12,225.lpp.). Variantam raksturīga izliekta zosla ar stūrainu, līniju rindām ornamentētu pēdu un griezumā apaļu adatu.

Hronoloģiski visvēlākajai varianta saktai no Klosteres Veclepjiem zosla ar neizteiktu pēdas paplašinājumu un griezumā taisnstūrveida adatu, kas vienmērīgi sašaurinās virzienā uz smaili. 15.gs. beigām - 16.gs. sākumam raksturīgā zosla nav tipiska varianta hronoloģiskajiem ietvariem un atspoguļo tā pārveidotu formu (jaundarināta zosla?) ilgstošu izmantošanu. Varianta senākās saktas attiecināmas uz 12. gs. (ticamāk - 12.gs. vidū), tās turpina izmantot arī 13.gs.

DSKG III-2. Pakavsaktas ar vidēji lieliem masīviem rotātiem daudzskaldņu galiem un griezumā rombveida loku (**11.zīm.1**). Galu ornamentācija līdzīga DSKG II-2 saktām (viens aplis vai dubultaplis, kuru nereti ietver norbežojoš kvadrāts). Varianta Vilcumuižas ezera saktām sastopami vismasīvākie un biežākie daudzskaldņu gali(A 8326:2; A8571:60; TNMM 1204). Variantam raksturīga izliekta zosla ar stūrainu, līniju rindām ornamentētu pēdu un griezumā apaļu adatu. Lai gan DSKG III-2 hipotētiski atspoguļo daudzskaldņu galu ornamentācijas senākos principus (Igaunijas saktas ar daudzskaldņu galiem un analogu galu rotājumu, bet atšķirīgu loka formu un ornamentāciju M.Megi-Lougas datē ar 10.-11.gs. (Māgi- Lōugas M.1994. - Joon 7, Tahv.III:3,4; Tahv.I:6)), tomēr loka veidojums un ornamentācija, kas analoga pirmajam variantam, ļauj variantu līdzīgi datēt ar 12. -13.gs.

DSKG III-3. Pakavsaktas ar nelieliem ornamentētiem daudzskaldņu galiem (šķautņu garums 4-8 mm) un gracili veidotu, griezumā rombveida loku (**13.zīm.1**). Daudzskaldņu gali sānskatā plakani un veido neregulāra taisnstūra formu, galu uzliekums virs loka samērā zems (8-14mm).

DSKG III-3 atspoguļo tipa pirmo divu variantu tālāku un hronoloģiski vēlāku

attīstību. Tā atšķirošā pazīme ir galu nelielais veidojums un plānums, kā arī loka gracilitāte - tas ievērojami sašaurinās, tuvojoties daudzskaldņu galiem. Dominē vidēja un liela izmēra saktas (loka diam. 41-60mm), lai gan sastopami arī mazāki eksemplāri.

Daudzskaldņi līdzīgi DSKG III-1 saktām rotāti ar 4-5 apļu (punktu) ornamentu. Galu rotājumā apļu (punktu) sakārtojums veido krustveida vai četrstūrveida motīvu. Griezumā rombveida loka divas trešdaļas klāj uz abām virsējām skaldnēm izvietots ornaments - dominē divas ar smallēm savstarpēji pretēji vērstas trīsstūru rindas. Trīsstūru rindas var būt papildinātas arī ar citu elementu līnijām, kas parasti rotā vidusšķautni. Rotājuma galus parasti noslēdz zobrata līniju un apļu trīsstūrveida motīvs.

Variantam raksturīgas lielas, bet gracili veidotas saktas, daudz retāk sastopami mazāki eksemplāri. Visām varianta saktām plata, izteikti stūraina zoslas pēda, kuru klāj daudzveidīgs ornaments. Senākajām (12. - 12/13.gs.) saktām (Talsu Vilkumuižas ezers, A 8326:6; Aderkašu senkapi, A 12236:2; Lēdurga, CVVM 64834) griezumā apaļa un ovāla zoslas adata. Ar 12.gs. beigām - 13.gs. datējama Salaspils Lipšu 112.kapa pakavsakta ar dzelzs zoslas paliekām (VI 185:234) un samērā bieziem galiem. Hronoloģiski vēlākajām saktām griezumā taisnstūrveida adata (Katrīnas Granstbedres, A 9253; Talsu Vilkumuižas ezers, A 8326:6; Gaujas apkārtnē, AI 2860:2), kas ļauj tās datēt ar 13.gs. beigām - 14.gs. sākumu. Varianta kopējie hronoloģiskie ietvari - 12.gs.otrā puse -13.gs., tās sastopamas arī 14.gs. sākumā.

DSKG III-4. Pakavsaktas ar nelielām un vienu apli ornamentētām daudzskaldņu galvām un griezumā rombveida rotātu loku, kas pēc citām tipoloģiskajām pazīmēm tuvas trešā varianta (DSKG III-3) saktām. Iespējams, ka nereti galu lakonisko rotājumu noteica saktu un līdz ar to arī proporcionālo galu izmēri - varianta bieži sastopamas arī nelielas (30-35mm) un vidēji lielas (40-43mm) saktas. Atsevišķos gadījumos centrālo apli papildina zobrata līnijas, kas četrstūrī novietotas daudzskaldņa augšējās plaknes malās. Mazākajām saktām vērojama loka ornamentācijas vienkāršošanās (Lielstraupe, AI 1937:15; Dobeles kapsēta, VI 234:409), bet Jūrkalnes Darvdedžu kapulauka 11. kapa saktai neraksturīgs gluds, nerotāts loks (A 9198:49). Spriežot pēc griezumā

taisnstūrveida zoslas adatas, Jūrkalnes Darvdedžu sakta nav agrāka par 13.gs. beigām - 14.gs. sākumu. Citu šī varianta saktu arheoloģiskais konteksts (kapu inventārs) ļauj tās datēt ar 12.-13.gs. (Ikšķiles Kābeles, 27. kaps, RDM I 2220a; Asaru senkapu 2.kaps, skat. Atgāzis M.1984. - 5.att.4, 24.lpp.). Šādam datējumam atbilst arī dominējošā zoslas forma ar platu stūrainu un rotātu pēdu un griezumā apaļu adatu. DSKG III-4 varianta kopējie hronoloģiskie ietvari ir vienlaicīgi ar DSKG III-3 datējumu - 12.gs.otrā puse -13.gs., šādas saktas dažkārt izmantotas arī vēl 14.gs. sākumā.

DSKG III-5. Pakavsaktas ar neornamentētiem daudzskaldņu galiem un griezumā rombveida loku. Variants atspoguļo tipa maksimāli vienkāršotas formas. Vienkāršošanas tendences konstatējamas kā nerotātajās daudzskaldņu galvās, tā arī loka ornamentācijā - tipam raksturīgais loka rotājums sastopams retāk, dažkārt tas klāj tikai vienu trešdaļu no loka (Salaspils Lipšu 22.kaps, VI 185:40). Nereti loka ornamentācija nabadzīga (Šķilbēnu Daņilovkas II uzkalniņa 2. kaps, VI 18:81; Galgauskas Tīcēnu I kaps, RDM I 1309) vai arī tās nav vispār (Allaži, AI 2861:2; Mārtiņsalas pils, RDM I 3754, Aizkraukles kapsēta, 12268:1). Spriežot pēc Galgauskas Tīcēnu saktas datējuma (13.gs.), šīs vienkāršošanās tendences iezīmējās samērā agri⁹. Varianta saktas ar griezumā apaļu zoslas adatu attiecināmas uz 13.gs. Hronoloģiski vēlākas ir saktas ar griezumā taisnstūrveida adatu. Mārtiņsalas kapsētas 795.kapa sakta (VI 122:1034) ar gludu loku un platu zoslas pēdu, kuru rotā trīs izciļņu rindas, iezīmē varianta un visa tipa eksistences beigu posmu. DSKG III-5 variants datējams ar 13.-14.gs.

DSKG III-6 variantā izdalāms mazskaitlīgs saktu klāsts ar izteikti plāniem (3-5mm) un lieliem (šķautņu garums 11-14 mm) ornamentētiem galiem, kas atspoguļo tipa eksistences beigu formas (**11.zīm.8**). Galu intensīvais noplacinājums, kas ļauj iezīmēt daudzskaldņus tikai ar vieglu stūru noslīpinājumu, parāda daudzskaldņu masivitātes samazināšanās tendences vēliņu rezultātu. Atšķirīgs no tipā dominējošā ir arī saktu loka rotājums - Zaubes Bērmuižas saktai (A 7980:6) to veido stūrainā s-veida horizontāli novietotu elementu rindas, bet Saikavas saktai (RDM I 1815) abas virsējās šķautnes rotā paralēlu līniju lentas ar vertikālu svītrām. Abām saktām zosla ar izteikti platu pēdu un griezumā taisnstūrveida adatu, Saikavas saktas stūrainā pēdas forma

un ornamentācija (apji), kas klāj arī zoslas adatu (**11.zīm.8**), ļauj to tuvināti datēt ar 14.- 15.gs. sākumu.

DSKG III tipa attīstībā vērojama daudzveidīgu tipoloģisku formu līdzaspastāvēšana, izplatības hronoloģijai bieži pārsedzoties. Kopējā tendence ir tradicionālās loka ornamentācijas vienkāršošanās vēlākajos tipos (skat.18.tab.) un galu masivitātes samazināšanās. Tipa kopējie hronoloģiskie ietvari pamatā attiecas uz 12.-13.gs., tikai atsevišķiem mazskaitlīgiem variantiem un saktām eksistējot arī vēlākajos gadsimtos.

Jāatzīmē, ka DSKG III tipa pakavsaktas dažādās variācijās plaši pārstāvētas igauņu arheoloģiskajā materiālā (Selirand J.1974. - Tahv.XXXV:3,5; Tamla Ü.1992. - Taf.XIV:1; Deemant K.1984. - Taf.VII:1; Mandel M.1987. - Taf.VI:6; Tamm J.1979. - Taf.X:1; Лиги П.19985. - Табл.:XXI:8 u.c.), kur pamatā tās līdzīgi kā Latvijas saktas tiek attiecinātas uz 12.-13.gs. (Selirand J.1974. - Lk.157).Lietuvas teritorijai šī tipa pakavsaktas nav raksturīgas. Tipam tuvas formas ar griezumā rombveida loku, kas rotāts ar trīsstūru rindām, Novgorodas izrakumos konstatētas 11.gs. beigū - 13.gs. vidus slāņos (Седова М.В.1981. - Рис.31:5, с.88).

DSKG IV. Latvijas teritorijā nelielā skaitā sastopamās pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem un loka vidusdaļas pāresninājumu, kas raksturīgas igauņu arheoloģiskajam materiālam, izdalāmas DSKG IV tipā. Šīs no ārienes ievestās vai pēc ārējiem paraugiem darinātās rotas parāda ievērojamu tipoloģisku daudzveidību kā loka formas un ornamentācijas ziņā, tā arī galu veidojuma detaļās. Veiktajā tipoloģiskajā analīzē pēc loka vidusdaļas pāresninājuma formas izdalīti divi varianti: pakavsaktas ar vienkāršu loka vidusdaļas pāresninājumu (DSKG IV-1) un pakavsaktas ar loka vidusdaļas pāresninājumu, kuru papildina figurāls izvirzījums tā lejasdaļā (DSKG IV-2).

DSKG IV-1 (13.zīm.3,5). Saktu daudzskaldņu gali nelieli un vidēji lieli, pēc formas tie tuvi DSKG IV saktu daudzskaldņiem. Sastopami kā rotāti, tā nerotāti gali, rotātajiem galiem nereti DSKG III-3 un DSKG III-4 daudzskaldņiem tuva ornamentācija (Mārtiņsalas kapsēta, RDM I 2318; Užava, A 6357; Kauguru Beites, 2.kaps, VNM 4088).

Varianta definējošā tipoloģiskā pazīme ir loka vidusdaļas pāresninājums, kas

parasti veidots līdzīgs lokam uzvērtai "krellei" - tās vidusdaļu veido loku aptverošs kopā ar loku atliets vai tam uzklāts masīvs profilējums, kuram abos galos piekļaujas pa šaurākai profilējuma "stīpiņai". Loka vidusdaļas "krelle" acīmredzot kalpojusi kā nozīmīgākais rotas dekoratīvai elements - Kārļu Ainavu savrupatrastajai saktai (A 976) tā veidota no baltmetāla (bilona?), bet Užavas saktai (A 6357) konstatējamas viegla apsudrabojuma vai alvojuma pēdas. Nereti pasesninājuma "krellei" konstatējams vienkāršs punktu rotājums (Annas Bundzēnu 1.kaps, VI 148:1; Mārtiņsalas kapsētas 794.kaps, VI 122:1031). Dažām saktām pasesninājuma "krelle" tās abos galos papildināta ar virs loka izceltiem reljefiem trīslapu izvirzījumiem ar akcentētu garāku vidējo "lapu" (Kuldīga, KNM 18042; Saldus kapsētas 56.kaps, SNPM 446:94). Visām analizētajām saktām griezumā rombveida vai neregulāra rombveida loks. Variantā dominē zoslas ar stūrainu pēdas paplatinājumu un griezumā apaļu, ovālu vai taisnstūrveida adatu, kas ļauj šīs saktas datēt ar 12./13. - 13./14.gs. miju. 13.gs. visumā atbilst arī kapu inventāri, kuros konstatētas varianta saktas (Mārtiņsalas kapsētas 794.kaps, VI 122:1031; Patkules pienotavas tuvumā konstatēts postīts kaps (1.kaps), A 7981).

Uz 13.gs. otro pusi - 14.gs. sākumu attiecināma arī kādas Aizkraukles kapsētā savrupatrastā sakta (**13.zīm.5**) ar platu stūrainu zoslas pēdu un griezumā taisnstūrveida adatu (A 12129:1). Hronoloģiski vēlāka un 14.-15.gs. vidus datējumam atbilstoša ir Bērzpils Bonifacovas sakta (CVVM 64929) ar trijām izciļņu rindām rotātu zoslas pēdu un griezumā taisnstūrveida adatu, līdzīgas vēlinas tipoloģiskas iezīmes zoslas formā konstatējamas arī Ventspils Zūru saktai (VVM 10394). Abas saktas darinātas vienkārši, to loks neornamentēts un vidusdaļas "krelles" veidotas nedaudz nesimetriski. Ventspils Zūru saktai gali izteikti plāni un zaudējuši izteiktu daudzskaldņu formu, to atgādina tikai nedaudz noliektie galu stūri. 14.-15.gs. datējumā iekļaujas arī Saldus kapsētas 56.kapa inventārs un sakta ar degenerētiem daudzskaldņu galiem (SNPM 446:94). Hronoloģiski visvēlākā varianta sakta zināma no Trūpu viduslaiku kapsētas 9.kapa. Kapsētas senākie apbedījumi tās pētītajā daļā tiek datēti ar 16.gs. (Urtāns J.1982. -137.lpp.), tādējādi arī saktu hipotētiski varētu attiecināt uz 15.gs. beigām - 16.gs.

Daugmales pilskalna savrupatrastā sakta(A 12817:328) parāda vēlā dzelzs

laikmeta saktu ar loka vidusdaļas pasesninājumu (11.-12.gs.) atšķirošo pazīmi - lokam pieplacinātus, neizceltus galus. Aplūkotajā viduslaiku materiālā visām saktām daudzskaldņu gali vidēji augstu vai augstu izcelti virs loka .

DSKG IV -1 saktu pamatizplatības laiks Latvijā acīmredzot attiecināms uz 12.gs. otro pusi - beigām - 13.gs., bet epizodiski tās sastopamas arī vēlākajos gadsimtos(14.-15.gs.).

Varianta saktas plaši izplatītas Igaunijas arheoloģiskajā materiālā , kur nereti sastopami bagātīgi rotāti sudrabā darināti eksemplāri (Kirme K.1986. - III.25; EE1982. - Joon.245,lk.310), bet konstatējamas arī Latvijas DSKG IV-1 saktām tuvas un pat analogas pakavsaktas (Valk H.1985. - Taf.XXIX:6; Седов В.В.1987. - Табл.III:1,7; Mandel M.1990. - Taf.II:1). Līdzīgs pamatā 12.-13.gs. - ir arī igauņu arheologu sniegtais šo saktu datējums (Kirme K.1986. - Lk.15; Valk H.1985. - Lk.378.). Heiki Pautsa izstrādātajā šo pakavsaktu tipoloģijā konstatējams, ka Latvijas teritorijas DSKG IV-1 saktas atbilst igauņu šo pakavsaktu 1a variantam (12.gs. beigās-13.gs.sākums, skat.: Pauts H.1997.- Joons1, 110.lk.) (Užava, A 6357; Annas Bundzēni, 1.kaps; Patkules kopmoderniecība, A 7981:1;Kārļu Ainavas, A 976; Mārtiņsalas kapsēta, VI 122:794), kā arī ar 12.gs. beigu – 16.gs. datētajam 4. variantam (Pauts H.1997.- Joons13-16, 111.lk.) (Mārtiņsala, RDM I 2318; Kandavas Zviedru kalns, A 62795; Kauguru Bētes, VNM 4088; Bērziņpils Bonifacova, A 64929; Talsu Vilcumuiža, A 8571:30) un 7.variantam (13.-16.gs., skat. Pauts H.1997.- Joons23, 111.lk.) (Kuldīga, KNM 18042; Saldus kapsēta, A 446:94; Aizkraukles kapsēta, A 12129:1; Ventspils Zūras, VVM 10394)

DSKG IV-2 pakavsaktām loka pasesninājuma "krelli" papildina figurāls izvirzījums tās lejasdaļā (**13.zīm.2,4**). Saktu gali veidoti kā vidēji lieli biežāki vai plānāki daudzskaldņi, kas nereti ornamentēti. Figurālie izvirzījumi izveidoti gan kā cilpiņas važiņu piekāršanai (Ikšķiles ciems, VI 131:498; Jaunpiebalgas "Pūķu sils", 1.kaps, MNM 456), mēlveida izvirzījums (Stalbes Īvanti, 1 12497) vai krusts (Kārļu Ainavu 3.kaps, A 3314). Visām varianta saktām platas stūrainas zoslas pēdas ar griezumā taisnstūrveida vai apaļām adatām. Kārļu Ainavu 3.kapa nedaudz netipisku ⁴ šī varianta saktu (**13.zīm.2**) datē 12.gs. otrās puses - 13.gs. sākuma kapa inventārs (kauri gliemežvāku kaklarota, kaklariņķis ar cilpu galiem, krustveida piekariņš u.c.).

Līdzīgas, tikai bagātāk ornamentētas un greznākas saktas ar krustveida

izvirzījumu zināmas Igaunijas arheoloģiskajā materiālā (Седов В.В.1987. - Табл.III:5; LõugasV.,Mägi-Lõugas M.1994. - Plate VI:5; Kirme K.1986. - III.24, lk.15; Pauts H.1997.- Joons 10; 11, 110.lk.). Vistuvākās paralēles kā loka pairesninājuma krustveida izvirzījumā, tā arī galu ornamentācijā Kārļu Ainavu saktai atrodamas Virumā Varudi-Vanakilas ciema depoziāta sudraba saktā, kuras noguldīšnas laiks tiek datēts ar 12.gs. vidu-trešo ceturksni (Tämla Ü.1991. - Tahv.XXI:2;lk.159). Igaunū viduslaiku saktās tāpat plaši sastopamas paralēles šī varianta saktām ar mēlveida (cirvjveida) izvirzījumu vai cilpiņu važiņas piekāšanai (Kustin A.1958. - Tahv.II:5; Седов В.В.1987. - Табл.III:2,3,15)⁵. Abu variantu DSKG IV pakavsaktas zināmas arī austrumslāvu arheoloģiskajā materiālā, īpaši Novgorodas zemju rotu klāstā (Мальм В.А.1967. - Рис.24:16 c.166; Седова М.В.1981. - Рис.30:5,7, с.88)⁶. H.Pautsa izstrādātājā tipoloģijā Latvijas saktas atbilst 2. (ar krustveida izvirzījumu un ar vienkāršu cilpiņu) un 3. varianta (ar cirvjveida izvirzījumu) variācijām, kuras igauņu arheologs datē ar 12.gs. beigām – 13.gs. (Pauts H.1997.- 111.lk.).

Varianta pamatizplatības laiks - 12.gs vidus - 13.gs.

Pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem analizētajā materiālā sastopamas arī saktas, kuras nav iespējams iekļaut piedāvātajā tipoloģijā. Tādas, piemēram, ir pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem un vītu loku (Latvija, JVMM II 262; Jaunbemberi, VKNM 212), kā arī tordētu (Jaunpiebalgas Kaparkalns, A 9561:1), un griezumā neregulāru taisnstūrveida loku (Talsu Vilikumuižas ezers, A 8131:14). Jaunbemberu saktai, kas darināta no sudraba, plata stūrainā zoslas pēda un četriem īsiem nogriežņveida iegriezumiem rotāti daudzskaldņi. Galu ornamentācijai tuvākās paralēles meklējamas igauņu arheoloģiskajā materiālā (skat. :Kirme K.1986. - III.23-25).

Šīs saktas vismaz pagaidām uzskatāmas par plašākā tipoloģiskā shēmā neiekļaujamām un nejaušām formām, kas parāda šīs apakšgrupas neregularitāti un konsekventi izturētu formu trūkumu 13.-14.gs., kad saktas ar daudzskaldņu galiem pakāpeniski izzūd no aktīvi izmantotu rotu klāsta. Kā netipiska un viduslaiku pakavsaktām ar daudzskaldņu galiem nejauša jāuzlūko arī Krāslavas Augustinišķu senkapu 45.kapa inventāra masīvā sakta ar bagātīgi ornamentētu, griezumā sešstūrveida loku un daudzskaldņiem, kurus klāj ugunskrustu un saulīšu rotājums (Berga T.1997. – 1.att.). Šīs saktas veidojums atbilst vēlā dzelzs

laikmeta formām un tās klātbūtne ar 15.gs. otro ceturksni datējamā apbedījumā (Berga T.1997. – 120.lpp.) jāuzlūko par senākas rotaslietas atkārtotas izmantošanas gadījumu.

Pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem visintensīvākās izplatības laiks ir 12.gs. otrā pusē - 13.gs., daudz mazāk tās turpinātas izmantot 14.gs. un tikai ļoti epizodiski sastopamas nākamajā gadsimtā. Neskatoties uz formu daudzveidību, to likumsakarīgi izdalāmo tipu skaits nav liels (DSKG I, DSKG II, DSKG III, DSKG IV). Vispārējās tendences formu attīstībā šajā apakšgrupā saistāmas ar pakāpenisku daudzskaldņu galu masivitātes samazināšanos un "noplacināšanos", kā arī loka formas un ornamentācijas vienkāršošanos. 13.gs. otrajā pusē no daudzskaldņu galu pakavsaktām to vienkāršošanās procesā sāk attīstīties pakavsaktas ar noplacinātiem uzliektiem galiem, kuru hronoloģiski agrākajiem tipiem (NAG I) galu izveidojumā redzamas atsevišķas daudzskaldņu iezīmes.

Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem 13.-14.gs. jāvērtē kā dekoratīvi orientēta, grezna rota, kuras darināšana saistīta ar augstu amatniecisko prasmju līmeni. Šīs saktas visu savu eksistēšanas laiku saglabā specifisku greznu loka formu (griezumā segmentveida un rombveida loki, kas parasti ornamentēti, savītas stieplītes vijumi loka iegriezumos) un citām viduslaiku saktām plaši sastopamiem loka veidojumi (tordējums, nedziļu līniju iegriezumiem rotāts griezumā apaļš loks) šeit sastopami ļoti reti.

Līdzīgi kā citu apakšgrupu saktām, visplašākās paralēles apakšgrupai konstatējamas Igaunijas teritorijas materiālā, ievērojami mazāk līdzību ir ar lietuviešu pakavsaktām ar daudzskaldņu galiem. Atsevišķu tipu saktas (DSKG IV) viennozīmīgi saistāmas ar igauņiem raksturīgajām formām un uzlūkojamas kā ievestas jeb pēc ārējiem paraugiem darinātas.

Parindes

---

¹ J.Daiga Jaunpiebalgas kapsētas 5.kapa karavīru aproci datē ar 11.gs. otro pusi (Daiga J.1974. - 2.tab:16), tomēr, spriežot pēc saktas loka formas un rotājuma (slīpi apkārt lokam iegriezta svītra ar tajā ievītu bronzas savītu stieplīti), kā arī zoslas ar griezumā ovāli stūraino adatu, šāds datējums uzlūkojams par nepamatoti agru. Par 11.gs. otro pusi vēlāku datējumu ļauj izvirzīt arī kapa inventāra spirālgredzeni ar ornamentētu vidusplāksnīti (A 838, 837), attiecinot apbedījumu vismaz uz 12.gs. vidu - otro pusi.

² A.Caune, balstoties uz ¹⁴C datējumu, attiecina 57.kapu uz 1120.g.±40 gadu (Caune A.1992. - 27.lpp.). Tipoloģijas autors, akceptējot ¹⁴C datējumu, piesardzīgi izturas pret iespēju datēt šī kapa inventāru ar 12.gs. pirmo pusi un vidu . Lentveida aproču formas, vairorgredzens un pakavsaktas zoslas veidojums liek drīzāk akceptēt pirms ¹⁴C datējuma sniegto hronoloģiju - 12.gs. beigas - 13.gs. sākums (Caune A., Tilko S.1988. - 53.lpp.).

Jāņem vērā, ka datēšanai izmantotās ogles varēja nebūt tiešā kontekstā ar apbedījumu (saistītas ar iepriekšējās dzīvesdarbības aktivitātēm un iekļautas apbedījumā), kur kultūras slāņa klātbūtnes un kapa bedres neiezīmēšanās apstākļos (Caune A.1988. -106.lpp.) varēja būt apgrūtināta precīza arheoloģiskā konteksta noteikšana. Hronoloģiskā konteksta gadījumā (datēšanai izmantotās ogles vienlaicīgas ar apbedījuma faktu) dedzinātais koks varēja būt nocirsts ilgi pirms apbedījuma veikšanas. Netieši to ļauj pieņemt apbedījumos pie Sv. Pētera baznīcas Rīgā konstatēto šķirstu raksturs, kura darināšanā izmantoti dēļi, kas acimredzot ilgstoši pirms apbedīšanas fakta lietoti citiem nolūkiem (skat.: Pāvele T.1959. - 20.-21.,29.,32.lpp.).

Jāatzīmē, ka arī A.Caune, ņemot vērā lentveida aproču tipoloģiski vēlino formu, sliecas kapu ¹⁴C datējuma piedāvātajās robežās attiecināt uz maksimāli pieļaujamo vēlāko laiku - ap 1160.gadu (Caune A.1988. -109.lpp.).

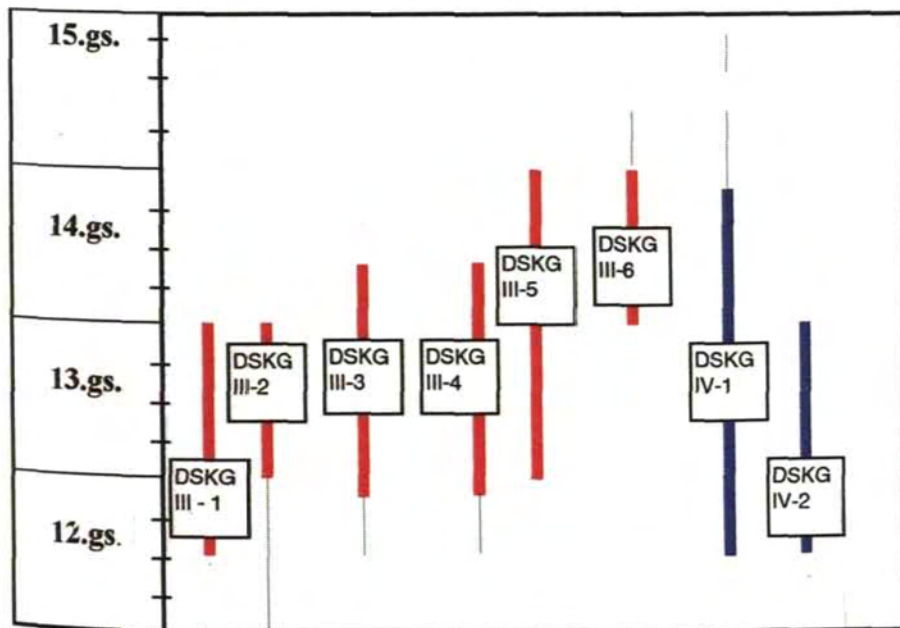
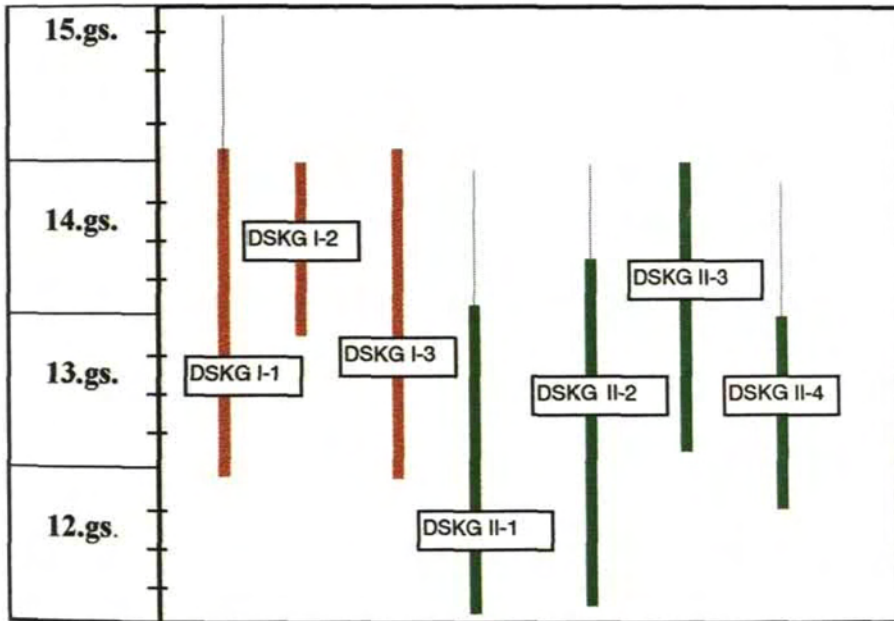
³ Galgauskas Ticenu kapu inventārā ar 12.-13.gs. datēts krustiņš ar ovāliem sirdsveida galiem (Mugurēvičs Ē.1974. - 221.lpp.). Ar vainagu saistītās dzeltenās stikla krellītes un nelielās bronzas spirālītes , kā arī pārejamais kapa inventārs ļauj apbedījumu attiecināt uz 12./13.gs. miju -13.gs.

⁴ Saktai noplacināti četrstūrveida gali, kuru stūri viegli noliekti. Galu forma tuva saktu ar noplacinātiem uzliektiem galiem plāksņveida galu tipam (NAG VII), tomēr loka forma un paralēles Igaunijas arheoloģiskajā materiālā ļauj to analizēt pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem apakšgrupā. Iespējams, ka neizteikto daudzskaldņu galu iemesls ir saktas nelielie izmēri (29mm).

⁵ J.Selirands 1974.gadā igauņu materiālā atzīmē 14 saktas ar krustveida izvirzījumiem un 12 ar cirvjveida vai rombveida izvirzījumiem, to skaits turpmāko gadu intensīvo izrakumu rezultātā turpināja pieaugt (EE 1982. - Joon.245, Lõugas V., Mägi-Lõugas M.1994. - Plate VI:5), papildus apstiprinot saktu ar loka vidusdaļu raksturīgumu igauņu vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku rotu klāstam.

⁶ V.Malma, pamatā balstoties uz somu un igauņu arheologu sniegtā datējuma, attiecina šī tipa saktas uz 11.gs. otro pusi -13.gs. (Малым В.А.1967. -С.164,166). Šaurāku un hronoloģiski tuvāku Latvijas materiālam datējumu, balstoties uz atradumu stratigāfiju (13.-14.gs.), šī tipa saktām sniedz M.Sedova (Седова М.В.1981. - С.88). Abas arheoloģes norāda arī uz šo saktu ārējo, visiespējamāk ar igauņu kultūru saistīto cilmi.

Pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem (DSKG) tipu un variantu hronoloģiskā izplatība

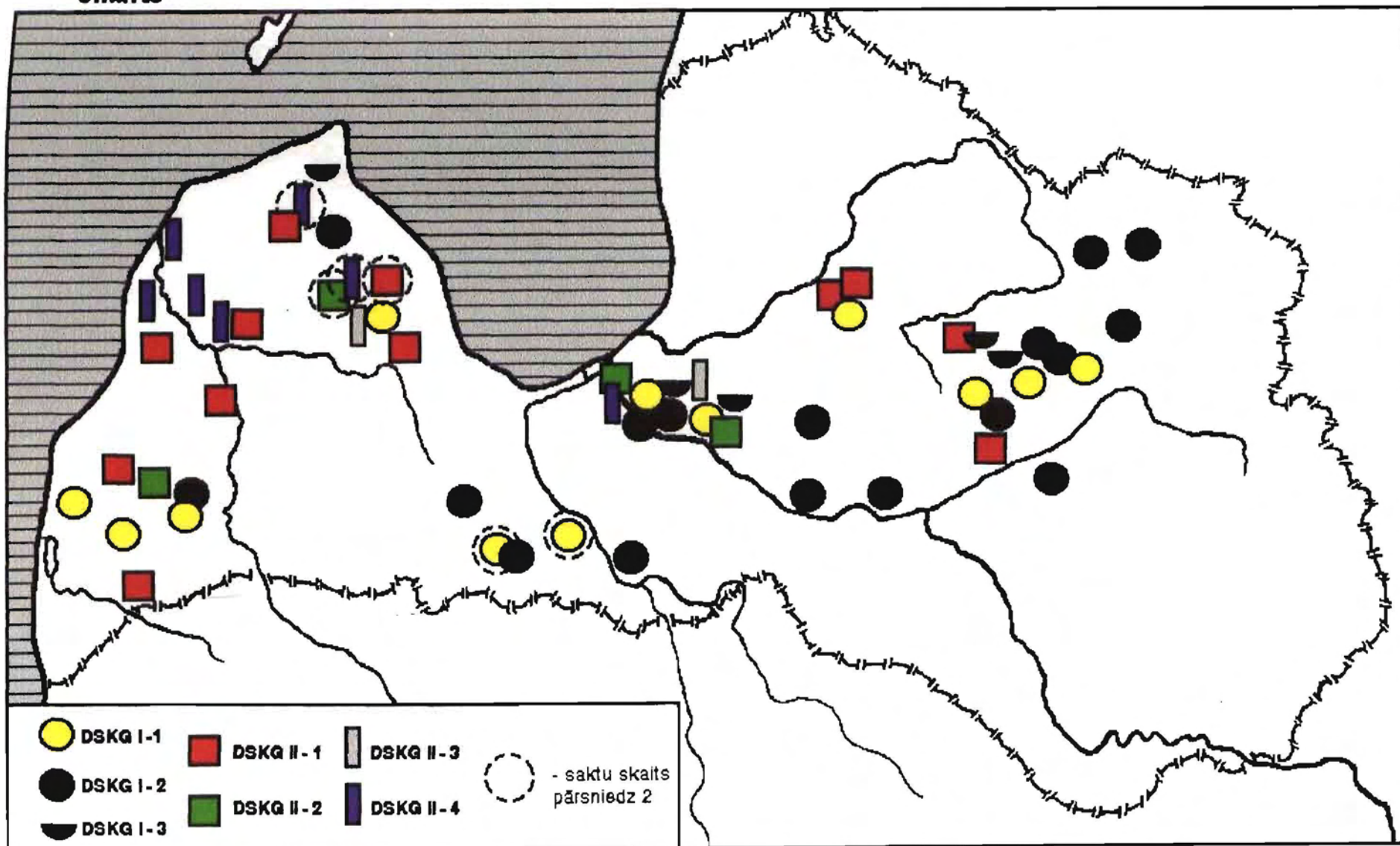

- pamatzplatības vai droši datējamās eksistences laiks
- hipotētiski pieļaujama vai epizodiskas izplatības eksistences laiks
- neskaidri eksistences hronoloģiskie ietvari

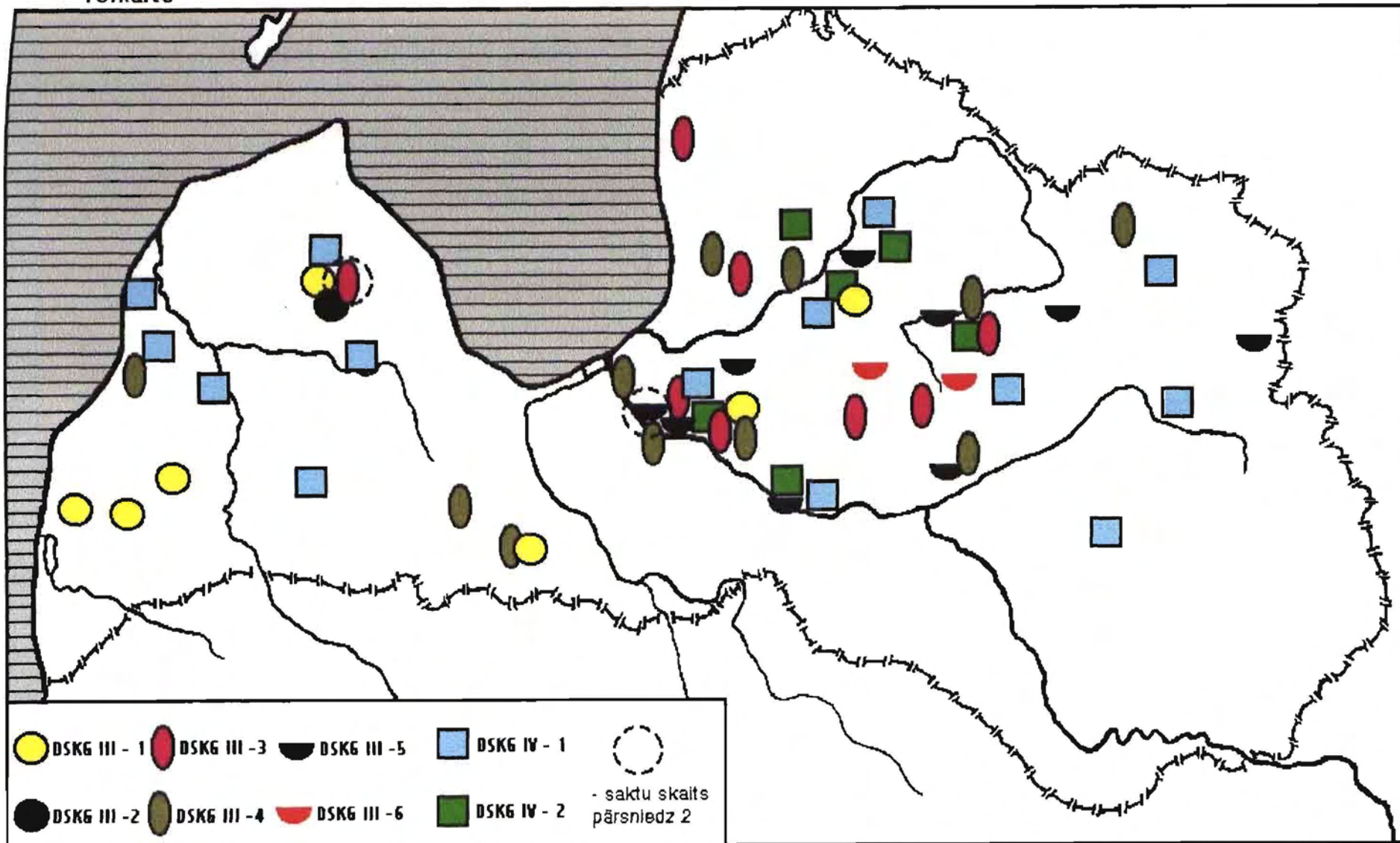
9.karte

184

10.karte

185

VIII. Pakavsaktu ar zvērgalvu un liliju galiem (ZLG) apakšgrupas tipoloģiskā analīze.

Pakavsaktas ar zvērgalvu un liliju galiem (ZLG) veido vienu no spilgtākajām un interesantākajām apakšgrupām Latvijas viduslaiku pakavsaktu kopainā. Neskatoties uz to, ka popularitātes ziņā skaitliski tās nevar salīdzināt ar tādām plaši izplatītām apakšgrupām kā pakavsaktas ar atrofītiem vai noplacinātiem uzliektiem (naglu) galiem, viena, divas vai pat vairāki desmiti ZLG pakavsaktu sastopamas gandrīz katrā plašāk pētītā viduslaiku apbedījumu vietā, diezgan bieži tās atrastas arī dzīvesvietās (skat.: Brīvkalne E.1974.; Caune A., Gammeršmite A.1975.u.c.). Šo saktu izplatību parāda analizētais materiāls - kopā ar savrupatradumiem aplūkotas pāri par 300 ZLG saktu (skat. V tabulu). Kapu inventāra klāstā tās parasti sastāda procentuāli nelielu, bet stabilu daļu. Tā, piemēram, Mārtiņsalas, Tērvetes un Pāvulkalna kapsētās no kopējā pakavsaktu skaita tās veido 6% (4., 9., 5.diagr.), Cesvaines kapsētā -7% (2.diagr.), Aizkraukles - 8% (1.diagr.), bet Saldus kapsētā un Talsu Vilcumuižas ezera atradumos attiecīgi 20% (7.diagr.) un 36% (10.diagr.). Vislielākais šo saktu skaits iegūts plašāk pētītajos arheoloģiskajos pieminekļos - Vilcumuižas ezerā atrastas 51 (XIX tab.), Dobeles kapsētā - 38 (XII tab.), bet Mārtiņsalas kapsētā - 18 (XIII tab.) ZLG pakavsaktas.

Tipoloģiski analizējot 13.-17.gs. pakavsaktas ar zvērgalvu un liliju galiem, detalizētāk jāpakavējas pie saktu ar zvērgalvu galiem izplatības hronoloģiskā sākumpunkta skaidrojuma. Ieskats šajā aspektā ļauj sekmīgāk izprast arī viduslaiku ZLG saktu hronoloģiskās izplatības jautājumus.

Arheoloģiskajā literatūrā sastopams uzskats, ka pakavsaktas ar zvērgalvu galiem Latvijas teritorijā parādas 11.gs. sākumā (LA1926.-103.lpp.; Nerman B.1929. - S.129), lai gan atsevišķi arheologi piesardzīgāk tās datē vispārināti ar 11.-12.gs. (Zariņa A.1970. -129.lpp.). Arheoloģiskās izpētes gaitā, kas veikta pēc šī uzskata parādīšanās, uzkrājies materiāls, kas ļauj 11.gs. sākuma datējumu kritiski pārliūkot

un apšaubīt kā nepamatoti agru. Tā, piemēram, pakavsaktas ar zvērgalvām nav konstatētas tādās plaši pētītās latgaļu 8.-12.gs. apbedījumu vietās kā Nukšu, Kivtu, Pļaviņas Radžu un Kristapiņu kapulaukos (Шhope Э.Д.1957.; Šnore E.1987.; Mugurēvičs Ē.1977.). Zvērgalvu motīvu šajos arheoloģiskajos pieminekļos it kā aizvieto bagātīgs aproču ar zvērgalvām materiāls. Interesanti atzīmēt, ka Lietuvā 10.-11.gs. kapulaukā Gintališkēs starp 145 atrastajām pakavsaktām nav konstatēta neviena ar zvērgalvām, bet tāpat plaši pārstāvētas aproces ar zvērgalvu galiem (Vaitkunskiene L.1974. - 66 p.). Arī igauņu arheologi nedaudzās Igaunijas teritorijā atrastās šīs apakšgrupas saktas sliecas datēt ar vēlāku laiku - 12.-13.gs. (Selirand J.1974. - Lk. 159).

Iebildumus pret B.Nērmana agro Austrumbaltijas pakavsaktu ar zvērgalvu galiem datējumu izvirzīja jau H.Salmo, par to eksistences agrāko robežu piedāvājot uzskatīt 11.gs. beigās -12.gs. sākumu (Salmo H.1956. - S.83-84). Pakavsaktas ar zvērgalvu galiem, kuras pēc galvu realistiskās formas un masivitātes varētu tikt uzskatītas par hronoloģiski agrākām par 12.-13.gs., nav daudz un tās grūti precīzi datēt¹. Tomēr galvenās to pazīmes - masivitāte, realistiski veidotās zvērgalvas ar divām "ausīm", zoslu forma - līdzinās Lipšu kapulauka 79.kapa saktai (VI 185:166). Lipšu kapulauks, pēc J.Daigas atzinuma, attiecas galvenokārt uz Salaspils Lipšu arheoloģiskā kompleksa eksistences (11.-13.gs.) otro pusi (Daiga J.1975.-28.lpp.). Analizējot Mežotnes pilskalna materiālu, V.Ģinters līdžīgas pakavsaktas (ar vidusdaļā profilētu, rotātu zoslas pēdu), bet plānākām zvērgalvām datē ar 12.-13.gs. (Ģinters V.1939. - 43.lpp., 30.att.). Uz zvērgalvu pakavsaktu vēlināku izcelsmi netieši norāda arī tas, ka 11.-12.gs. depozītos nav konstatēta neviena šīs apakšgrupas sakta, bet atrastas pakavsaktas ar magoņgalvu galiem (Celmiņu depozīts, skat.: Urtāns V.1977. -196.-198.lpp.). Sastopams uzskats, ka abu apakšgrupu saktas 11.gs. sākumā parādās vienlaicīgi (LA 1926. - 103.lpp.), tomēr arheoloģiskajā materiālā vērojams, ka magoņgalvu saktas 11.-12.gs. pieminekļos pārstāvētas plašāk. Līdz ar to jāsecina, ka tās parādījušās agrāk² (11.gs.).

Domājams, ka agrākās pakavsaktas ar zvērgalvu galiem Latvijas teritorijā parādās ne agrāk kā 11.gs. beigās - 11./12.gs. mijā. To popularitātes ziedu laiks ir 12.-13.gs., kad eksistē vairāki ZLG tipi un šīs saktas ir bieži sastopama rotaslieta. ZLG saktu galvenā attīstība līdz ar to norit tieši viduslaiku periodā (13.-17.gs.).

ZLG apakšgrupas saktu tipoloģiskais sadalījums veikts, kā pamatpazīmi izmantojot galu veidu un to tipoloģiskās īpatnības. Apakšgrupu veido divas saktu kopas - pakavsaktas ar zvērgalvu galiem un pakavsaktas ar liliju (vēdekļveida, ziedveida) galiem, kuras savā starpā ir cieši ģenētiski saistītas. Tipoloģiskā analīze parāda, ka šo kopu starpā nav iespējams novilkt viennozīmīgu robežlīniju, kas strikti atdalītu abas galu formas, tādēļ tās aplūkotas vienoti kopējā tipu secībā. Vadoties pēc galu formas kā pamatpazīmes, izdalīti septiņi šo saktu tipi (ZLG I; ZLG II; ZLG III; ZLG IV; ZLG V; ZLG VI; ZLG VII) ³ :

I tips - nelielas un vidēji lielas pakavsaktas ar nelielām stilizēti veidotām zvērgalvām, kurām sānskatā ar izgriezumiem sadalīta trapecveida vai masīva četrstūra forma;

II tips - vidēji lielas pakavsaktas ar iegarenām, spēcīgi stilizētām garenām zvērgalvām;

III tips - pakavsaktas ar pārejas formas galiem, kurās vērojamas ziedveida formas, saglabājoties atsevišķām zvērgalvu galu iezīmēm;

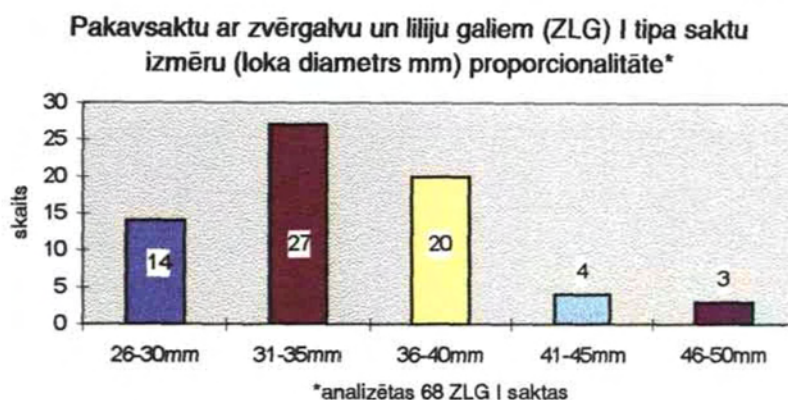
IV tips - pakavsaktas ar liliju galu vēdekļveida formām;

V tips - pakavsaktas ar degenerētu plānu liliju galu un zvērgalvu vēlīnām un neizteiksmīgām formām;

VI tips - pakavsaktas ar iegareni veidotiem , sāniski saplacinātiem galiem, kuros grūti atpazīstams to sākotnējais pirmparaugs - zvērgalvu gali;

VII tips - pakavsaktas ar masīvām un garenām (augstām) zvērgalvām.

ZLG I. Pakavsaktas ar nelielām, viegli iegarenām stilizēti veidotām zvērgalvām, kurām "ausis" un un "purna" daļa veidotota ar nedziļu iegriezumu palīdzību. Sānskatā gali veido trapecveida, četrstūra vai nedaudz noapaļota četrstūra formas. Tipam raksturīgas nelielas saktas (loka diametrs vidēji 30-40mm), saktas ar lielāka izmēra loku sastopamas ļoti reti (skat. 21. tab.). Dominē tordēts vai griezumā apaļš loks, kura virsmu klāj tordējuma imitējoši dziļi iegriezumi. Pēc galu veidojuma tipa iekšienē iespējams izdalīt vairākus variantus.

ZLG I-1 variantam raksturīgas stilizēti veidotas, nedaudz iegarenas zvērgalvas, kas sašaurinās virzienā uz "pakauša" daļu, tādējādi sānskatā veidojot īsu trapeci, kurai ar lēzenu trīsstūrveida iegriezumu izdalītas "ausis", bet purns ar diviem iegriezumiem sadalīts trijās daļās (**14.zīm.1,2**). Zvērgalvas veidotas samērā platas (biezas) (~2,5-5mm), tām asi, noteikti stūri. Vērojama tendence galu biezumam laika gaitā kļūt mazākam un zvērgalvām - plānākām. Hronoloģiski senākajām saktām dažkārt konstatējams rievojums galvu augšdaļā.

Saktām tipam raksturīgais loka veidojums - tordējums un griezumā apaļš loks ar tordējumu imitējošām dziļām svītrām, kas pamatā novērojams hronoloģiski jaunākajām saktām. Pirmā varianta pakavsaktu zoslas izliektas, tām griezumā apaļa adata un paplašināta, nereti rotāta zoslas pēda. Hronoloģiski jaunākajām saktām zoslas adatu griezumam taisnstūrveida. Savdabīgi veidota zosla Salaspils Stūrīšos savrupatrastā saktai (A 5826) ar jau senatnē nolauztu galu. Tās forma - ar platu rotātu pēdu un griezumā taisnstūrveida adatu - raksturīga 14.-15.gs. Zosla nepašaubāmi nav vienlaicīga ar pašu saktu - tā ievērojami garāka par loku. Rodās iespāids, ka tā ilgstošas konkrētas ZLG I-1 saktas izmantošanas laikā pārlikta no citas saktas

Tērvetes ZLG I-1 saktas E.Brīvkalne visai plaši attiecina uz 11.-13.gs. (Brīvkalne E.1974. - 125.lpp., 3.att.: 9,16,19,20), tomēr pareizāk šo variantu pamatā

datēt ar 13.gs. Senākajām saktām zvērgalvām izdalītas divas "ausis", galvas augšdaļa nereti rotāta ar rievojumu, tām griezumā apaļa, izliekta zoslas adata un vidēji plata, nereti rotāta pēda. Agrākās no tām, iespējams, attiecas uz 12.gs. beigām -13.gs. sākumu (Madalānu kapulauka 3.kaps, A 12351:14). Laukumuižas 20.kapā ZLG I-1 sakta konstatēta kopā ar 13.gs. vidus Osnabrikas denāra monētpiekariņu (D_{sm} 145), 13.gs. slānī šādas saktas atrastas arī Rīgā, Peldu un Ūdensvadu ielu izrakumos (Caune A.1983. - 35.att.:13,15;109.-111.lpp.).

Vēlāku datējumu sniedz Aizkraukles kapsētas 45.kapa inventārs ar ZLG I-1 saktu un Livonijas 15.gs. otrā ceturkšņa šiliņiem. Līdzīgi (14.otrā puse -15.gs. sākums) varētu datēt arī Salaspils Stūrīšu saktas (A 5826) izmantošanas laiku un tāpat pārveidoto Saldus kapsētas 23.kapa saktu ar dzelzs zoslu un senatnē nolauztu galu (SNPM A 56:37). Variantā dominējot senākām tipoloģiskām pazīmēm, vēlinie eksemplāri jāuzlūko kā maz izplatīta parādība un senākas tradīcijas saglabāšanās (netieši to rāda arī ilgstoši izmantotās, labotās saktas).

ZLG I-1 hronoloģiskie ietvari tādējādi kopumā attiecināmi uz 12.gs. beigām - 14.gs., tās epizodiski izmantotas arī līdz pat 15.gs. vidum.

ZLG I-2 varianta saktas pamatpazīmēs tuvu līdzīgas pirmajam variantam, to atšķirošā iezīme ir augstākas zvērgalvas ar profilā taisnu apakšējo līniju, kas padara tās kvadrātveidīgas (**14.zīm.3**). Salīdzinot ar ZLG I-1 zvērgalvām, 2.varianta galiem izteiktāka tendence uz masivitāti, tās veidotas nedaudz lielākas un biezākas (3,5-5mm). Divos gadījumos novērojama varianta galu risinājuma vienkāršošana, kad "purna" priekšpusē nav iegriezumu, kas to sadalītu (Kazdanga, LM 14089; Latvija, JVMM II 863).

Varianta saktām raksturīgs tordēts loks (retāk novērojama tordējuma imitācija) un izliekta, griezumā apaļa zoslas adata. Tās plašāk pārstāvētas Rīgas un Tērvetes arheoloģiskajā materiālā (Caune A., Gammeršmitde A.1983. - 2.att.: 9,11-12; Brīvkalne E.1974. - 3.att.:10,18,21,26).

ZLG I-2 hronoloģiskie ietvari līdzīgi pirmā varianta saktām - ņemot vērā variantu kā zvērgalvu tālākas attīstības formu, šo saktu parādīšanas laiku hipotētiski iespējams attiecināt uz 12./13.gs. miju. 13.gs. pamatā atbilst arī dominējošā zoslu veidojuma forma. Laukumuižas 12.kapa inventārs ar varianta saktu (A 7323:3) attiecināms uz 13.gs. otro pusi - 14.gs. vidu. Ar 13./14.gs. miju - 14.gs. sākumu

iespējams datēt arī kādu Mārtiņsalā savrupatrastu saktu ar īpatnēji veidotām, ornamentētām zvērgalvām (RDM I 2240). Sniegtajam datējumam atbilst gan griezumā apaļais loks ar dziļām tordējumu imitējošām rievām, kurās ievietota savīta bronzas stieplīte, gan izliekta zosla ar griezumā apaļu adatu un izciļņu rindām rotātu vidēji platu pēdu .

Varianta hronoloģiskie ietvari - 12./13.gs.mija - 14.gs.

ZLG I-3. Pakavsaktas, kurām bez variantam raksturīgajām atšķirībām piemīt vairākas 1. un 2. varianta iezīmes. To zvērgalvas mazāk masīvas kā otrajā variantā, bet saglabā viegli ieskicētu četrstūra formu pretēji pirmā varianta sānskatā trapecveida veidolam. Varianta atšķirošā pazīme ir zvērgalvas “apakšžokļu” daļas akcentējums - tā veidota zvērgalvas apakšējās daļas taisno vai viegli slīpo līniju strauji paceļot uz augšu pie loka (**14.zīm.4**). Varianta saktām tipam raksturīga loka forma un izliekta, griezumā apaļa zoslas adata.

ZLG I-3 saktas biežāk sastopamas Kurzemes arheoloģiskajos pieminekļos (Dundagas Laukumuiža, Valgales Veģi, Talsu Vilcumuižas ezers).

Variants atspoguļo ZLG I tālāku attīstību, tā hronoloģisko ietvaru noteikšanai jāņem vērā šo saktu atradumu vietu datējums (13.-14.gs.). Valgales Veģu 9.kapa inventārā kopā ar trešā varianta saktu mirušam līdzdots griezumā taisnstūrveida stieples bronzas spirālgredzens ar dubultapļu (dubultsaulīšu) ornamentu (A 9155:1).

Varianta eksistences laiks - 13.gs.sāk./vidus - 14.gs.

ZLG I-4. Pakavsaktas ar noapaļoti veidotām neskaidras formas pirmā tipa zvērgalvām, kas atspoguļo tipa tālāku attīstību stilizēto galu vienkāršošanās (deģenerācijas) virzienā. Varianta galu veidojumam ir iespējamās variācijas, bet kopējā raksturojošā iezīme ir noapaļotas, izplūdušas un nereti asimetriskas zvērgalvu variācijas (**14.zīm.5**). Izgriezumi, kas izdala “purnu” un “ausis”, veidoti sekli un neizteikti. Senākajām pakavsaktām (Dobeles kapsēta, VI 234:681, 1627) šīs pazīmes neizpaužas tik spēcīgi, bet parādās kā noapaļoti veidotas 1.varianta zvērgalvas, savukārt vēlākajās saktas formu vienkāršošanās ir daudz spilgtāk izteikta (Cesvaines kapsētas 180.kaps, A 12304:96; Tērvetes kapsētas 4.kaps, VI 21:154).

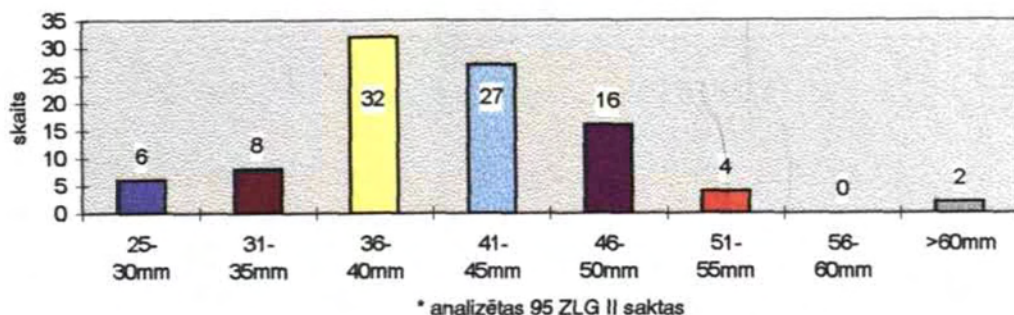
ZLG I-4 eksistences laiks iezīmējams visai aptuveni - variants kopumā atspoguļo I tipa zvērgalvu vienkāršošanās (deģenerācijas) procesu. Senākas saktas ar sadalītu ausu izvirzījumu hipotētiski varētu attiekties vēl uz 13.gs. Cesvaines kapsētas 180.kapa sakta konstatēta kopā ar nenosakāmu Livonijas monētu (A 12304:95, 14.-16.gs. ?), bet Tērvetes kapsētas sakta tiek datēta ar 16.gs. (Brīvkalne E.1974. - 125.lpp.). Līdz ar to ZLG I-4 saktas pastāv ilgstošā laika posmā - to pamatizplatības laiks hipotētiski attiecināms uz 14.-15., lai gan vienkāršošanās tendences vērojamas jau 13.gs. Vēlākie saktu eksemplāri ietiecas arī 16.gs.

Ārpus Latvijas teritorijas atsevišķas ZLG I saktas atrastas Igaunijā (Selirand J.1974.- Tahv.XXXVII:1; Aus T., Dubovik B.1989. - Taf.XVII:5), kur tās vistīcāmāk uzlūkojamas par ievestām rotām. Tuvu līdzīgas formas, kas tomēr veido tipoloģiski atšķirīgu grupu (lokālus tipus), zināmas arī Lietuvā (LLM 1958. - Pav.440,441; LAB 1961. - 348 pav.; Urbanavičius V., Urbanavičiene S. 1988. - 40, 41 pav.)

ZLG II. Pakavsaktas ar garenām spēcīgi stilizētām zvērgalvām. To shēma sānskatā raksturojās kā ar diviem pusapaļiem izgriezumiem no augšas un apakšas iežmaugts taisnstūris, kuram izgriezums veidots arī "purna" daļā. Dominē saktas, kurām "purna" un "pakauša" daļas veidotas vienādā augstumā, tomēr senākajām saktām vērojama akcentētāk veidota tieši priekšējā ("purna") daļa. Tipam raksturīgas vidēji lielas saktas (35-50mm, skat. 22.tab.).

22. tabula

Pakavsaktu ar zvērgalvu un liliju galiem (ZLG) II tipa saktu izmēru (loka diametrs mm) proporcionalitāte*

Lai gan tipa ietvaros loka veidojums variē (īpaši tā šķērsriezuma forma) vērojama

izteikta tendence veidot to tordētu vai arī imitēt tordējumu ar dziļi iegrieztu rievu palīdzību.

ZLG II tips ir viens no skaitliski vismasveidīgāk pārstāvētajiem tipiem Latvijas viduslaiku pakavsaktu ar zvērgalvu galiem klāstā. Ļoti plaši šīs saktas reprezentētas Talsu Vilkumuižas ezerā atrastajās rotās (skat. V tabulu). Pēc galu veidojuma stilizācijas pakāpes tipa ietvaros izdalāmi četri varianti.

ZLG II-1. Pakavsaktas ar tipam raksturīgo iegareno zvērgalvu formu un aptuveni vienāda augstuma abām daļām, kurām "purna" daļa ar diviem iegriezumiem sadalīta trijās daļās (**15.zīm.3**). Atsevišķos gadījumos nedaudz akcentētāk veidots "purna" daļas augšējais izvirzījums. Zvērgalvas nereti rotātas ar dubultapju (dubultsaulīšu), punktu vai svītriņu ornamentu. Varianta saktu loki visbiežāk griezumā segmentveida (lieti), tos rotā slīpu svītru tordējuma imitācija.

Hronoloģiski senākajām saktām zvērgalvas biežākas (vidēji 5-7mm), tām izdalītas divas ausis, biežāk sastopama ornamentācija, vēlākajām saktām zvērgalvas plānākas, to "ausis" veidotas ar vienu nesadalītu izvirzījumu. Īpaši biezas zvērgalvas konstatējamās 12.gs. pakavsaktām ar II tipa iezīmēm zvērgalvās. tā, piemēram, kādai Šķēļu senkapu saktai (A8130:6) tie veidoti 6,5 mm biezi, bet lielajai Rikopoles saktai (A 7745:4)- pat 9 mm biezi.

Ar 12.gs. beigām - 13.gs. sākumu datējamas saktas ar varianta arhaiskām pazīmēm konstatējamās Ikšķiles kapsētas 480.kapā (VI 130:555, 556, 558) un Mežotnes kapulauka 33. apbedījumā (A 11316:1). Tām rūpīgi veidots griezumā ieliekta segmenta(Ikšķiles kapsēta)vai apaļš(Mežotnes kapulauks) loks ar savītas dubultstieplītes vijuma imitāciju. Līdzīgi darinātas zvērgalvas, bet primitīvāk veidots loks un zosla (darināta atkārtoti?) konstatējamās Mārtiņsalas kapsētas 658.kapa apbedījuma saktai (VI 122:809), kura atrasta kopā ar 15.gs. vidus - trešā ceturkšņa monētām. Kādai citai vēlākai šī varianta saktai (Madlienas baznīcas kapsēta, A 8883:7) konstatējamā zosla ar griezumā taisnstūrveida adatu un plato, ar trim izciļņu rindām rotāto pēdu līdzīgi ļauj varianta eksistences laiku meklēt vēl 14.-15.gs.

ZLG II-1 varianta pamatizplatības laiks tomēr attiecināms uz 12.gs. vidu/beigām - 13.gs. Šim datējumam atbilst varianta skaitliski lielākās daļas saktu izliktā un griezumā apaļā zoslas adata, kā arī to atrašanas apstākļi - 13.gs. slānī tās konstatētas Rīgā un Sabiles senpilsētā (VI 200:21;480). Acīmredzot šī saktu forma turpina saglabāties arī 14.gs., bet 15.gs. to atradumi jāuzlūko kā

neraksturīga, epizodiska parādība.

ZLG II-2. Varianta saktas, saglabājot trīsdalīgu "purna" dalījumu, atšķiras ar izzudušu "pakauša daļas apakšējo izvirzījumu (14.zīm.8). Lai gan arī otrā varianta saktām sastopams griezumā izliekta segmenta loks, tomēr daudz plašāk pārstāvētas pakavsaktas ar tordētu vai griezumā apaļu loku, kuru klāj dziļas tordējumu imitējošas rievās.

Līdzīgi kā tipa pirmajā variantā, vērojama ZLG II-2 saktu ilgstoša eksistence - varianta ietvaros nosacīti var izdalīt šo saktu senāko un jaunāko grupu. Par senākajām jāuzskata divas Rīgas Sv. Pētera baznīcas 13.-14.gs. kapsētas saktas ar 5,5-6mm biezām, rūpīgi veidotām un ornamentētām galvām, kurām izdalītas divas "ausis" (VRVM 41999/1,5; /3,2). Saktu loks griezumā segmentveida, 1.kapa saktai tas grezni ornamentēts. Abu pakavsaktu izmēri (69 un 52 mm) pārsniedz tipa vidējos parametrus, tās raksturojamas kā lielas saktas. 1.kapa sakta konstatēta kapa inventārā kopā ar 13.gs. 1.puses monētas atdarinājuma piekariņu (VRVM 41999/1,2). ZLG II-2 varianta pamatmasu veido 13.gs. raksturīgās pakavsaktas ar griezumā apaļu un izliektu zoslas adatu. Visai plašu stratigrāfiski argumentētu datējumu (11.-13.gs.) ZLG II-2 saktām Tērvetes materiālā sniedz E. Brīvkalne (Brīvkalne E.1974. -3.att.:3,24,25). Aplūkojot to kontekstā ar citām šī varianta saktām, akceptējama liekas tā beigu daļa (12./13.gs. mija - 13.gs.).

Plašāk nekā pirmais variants tās sastopamas arī 14.gs. kontekstā⁴. Vēlākās šī varianta saktas attiecināmas uz 15. un pat 16.gs. Dobeles kapsētas 911.kapa sakta ar griezumā segmentveida loku un nodilušu tā rotājumu (VI 234:2537) konstatēta kopā ar arhibīskapa Mihaela Hildebranta (1484-1509) šiliņu (VI 234:2610), bet Zlēku Jaunbērzkalnu savrupatrustai saktai (A 9293:20) konstatējama 16.gs. raksturīga vienmērīgi plata zosla. Zoslas forma ar griezumā taisnstūrveida adatu uz 14.-15.gs. ļauj attiecināt arī Mārtiņsalas kapsētas 812.kapa (VI 122:1052) un Zūru Apšenieku (CVVM 6966) saktas. Jāsecina, ka 2. varianta saktas parādās nedaudz vēlāk un ir izplatītas ilgāk kā ZLG II-1 tips.

Varianta kopējie hronoloģiski ietvari - 12./13.gs. mija - 14.gs., epizodiski tās sastopamas arī vēlāk (15.-16.gs. sākums).

ZLG II-3 varianta saktu zvērgalvām gali līdzīgi tipa pirmā varianta zvērgalvām, to atšķirošā pazīme ir izzudušais "purna" trīsdalīgais dalījums. Galvām

raksturīga plaši atvērta "mute", kurā atšķirībā no ZLG II-1 trūkst vidējā izvirzījuma (14.zīm.9).

Variants acīmredzot raksturo tipa tālāku transformācijas procesu - tā vienkāršošanās. Šādu pieņēmumu netieši apstiprina arī šo saktu loku vēlākā forma - tie ir griezumā apaļi ar tordējumu imitējošu rievu iegriezumiem, kas parasti klāj tikai loka virsējo, redzamo pusi. Retāk sastopamas saktas ar tordētu loku. Līdzīgi daudz mazāk konstatējamas arī rotātas zvērgalvas, kuras pārsvarā sastopamas tipa senākajām saktām.

Varianta saktām 13.gs. raksturīgas zoslas ar griezumā apaļu, izliektu adatu un stūrainu pēdas paplašinājumu. Spriežot pēc zoslas taisnstūrveida griezuma, ar 13./14.gs. miju - 14.gs. droši datējama kāda Talsu Vilcumuižas ezerā atrastā ZLG II-3 sakta (TNMM 1217) un Ances kapsētas savrupatradums (VVM 6314). Līdzīgs datējums attiecināms arī uz Dundagas Laukumuižas kapsētas 1.kapa saktu (A 7313:1) un Drabešu Uplantu 6.kapa (VI 134:22) saktu. Līdz ar to secināms, ka ZLG II-3 saktas samērā kompakti konstatējamas 13.-14.gs. kontekstā.

ZLG II-4 varianta gali veidotas pēc ZLG II-2 zvērgalvu parauga - tām izzudis "pakauša" daļas apakšējais izvirzījums. Atšķirībā no otrā varianta, "purna" daļa veidota, to sadalot divās daļās (14.zīm.7). Varianta pārējās pazīmes līdzīgas ZLG II-3 saktām - sastopams vienīgi griezumā apaļš loks ar tordējuma imitāciju un 13.gs. raksturīgās zoslas formas. Šīs saktas plašāk konstatētas Dundagā un Talsu Vilcumuižas ezera materiālā (skat. V tabulu).

Varianta eksistences laiks vienāds ar ZLG II-3 hronoloģisko izplatību - ZLG II-4 saktas datējamas ar 13.-14.gs.⁵

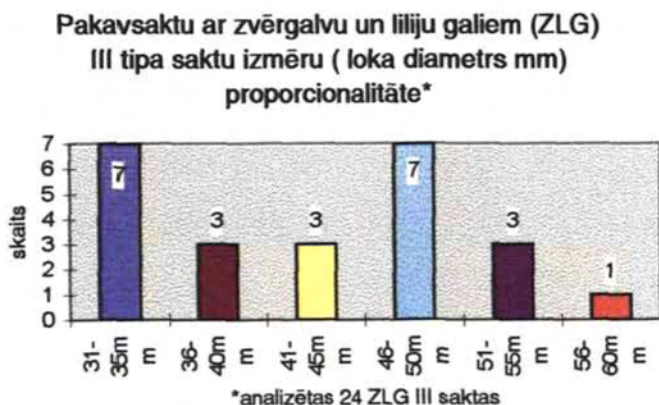
ZLG II tipa ietvaros izdalītie varianti nav uzlūkojami par tipoloģiski sastingušām, nemainīgām vai strikti norobežotām formām. Nereti konstatējami gadījumi, ka saktas gali var "piederēt" dažādiem variantiem. Tā, piemēram, atšķirīgi ZLG II-1/ZLG II-3 gali veidoti kādai Talsu Vilcumuižas saktai (A10994:393), ZLG II-1/ZLG II-2 - Mārtiņsalas pilī atrastajai saktai (VI 122:1775), bet Jaunvirslaukas Ciemaldes kapulauka 31.kapā atrastajai saktai viens gals darināts kā ZLG II-2, bet otrs - kā ZLG II-4 (VI 205:48). Minētā galu tipoloģiskā dažādība atspoguļo variantu ciešo iekšējo saistību tipā, parādot to plūstošu nomainību.

Atšķirībā no citu ZLG apakšgrupas tipu saktām, II tipa saktas plašāk pārstāvētas arī ārpus Latvijas teritorijas. Dažādiem šī tipa variantiem tuvas formas

atrastas kā Krievijā (Седова М.В.1981. - Рис.30:2), Igaunijā (Kirme K.1986. - III.19; Mustgalā savrupatrastā sakta, glabājas LVM, CVVM 65082) un bij. Austrumprūsijas teritorijā (Кулаков В.И.1990. - Рис.13:10), tā arī Somijā (Salmo H.1956. - Abb.41-41) un Zviedrijā (Nerman B.1929. - Fig.152; Carlsson A.1988. - S.31,44.3), tomēr vēl visvairāk šī tipa saktas sastopamas Lietuvā (LAA 1978. - 37 žemel.). Iespējams, ka tas saistāms ar II tipa zvērgalvu kā senāku formu parādīšanos.

ZLG III. Pakavsaktas ar pārejas formas galiem, kurās vērojamas ziedveida formas, saglabājoties atsevišķām otrā tipa zvērgalvu galu iezīmēm (**15.zīm.1,6**). Šo saktu gali visvairāk atgādina stilizētu liliju (heraldiskās lilijas) ziedus. Trešajam tipam raksturīgas neliela un vidēja izmēra saktas (skat. 23. tabulu) ar griezumā apaļu loku, kuru rotā tordējumu imitējoši sekli iegriezumi. Nereti iegriezumos ievietota savīta bronzas stieplīte. ZLG III saktas uzlūkojamas par pārejas formu galu transformācijas procesā - šo pārejas raksturu apliecina gan tipa saktu svārstības izmēra ziņā, gan arī to salīdzinoši nelielais skaits apakšgrupā. Pēc galu veidojuma tipu iespējams iedalīt trīs variantos.

23.tabula

ZLG III-1. Pakavsaktas ar stilizētām zvērgalvām, kurām akcentēta "purna" daļa. Tā kļuvusi augstāka, uzsvērtāk veidoti malējie izvirzījumi, tādējādi radot lilijas zieda formu (**15.zīm.6**). "Pakauša" daļas izvirzījumi saglabājušies kā mazāk uzsvērti, atspoguļojot ZLG III-1 radniecību ar iepriekšējā tipa saktām. Izteiktākas II tipa iezīmes saglabājusi kāda Taurupes Vecmuižnieku sakta, kurai gali rotāti ar punktu motīvu ornamentu (A 7363:4).

Ikšķiles kapsētas 579.kapa inventārs (gredzeni ar vidusdaļas pāresninājumu

un robustu tordējuma imitāciju), kurā līdzdota arī šī varianta sakta (VI 130:671) visumā atbilst 14.-15.gs. Pārējo varianta saktu zoslu veidojums - griezumā taisnstūrveida adata un plata, ar trīs izciļņu rindām rotāta pēda - ļauj to pamatizplatības laiku attiecināt uz 14.gs. vidu - 15.gs. ZLG III-1 pamatizplatībai neraksturīgs datējums (16.ga.), spriežot pēc šaurās, vienmērīgi platās zoslas, iespējams vienīgi kādai Alūksnes apkārtnē savrupatrastai saktai (AI 1708).

ZLG III-2 saktu galu atšķirošā pazīme ir izzudušais "pakauša" daļas apakšējais izvirzījums. Variants atspoguļo epizodisku pakāpi zvērgalvu tālākas transformācijas procesā, izzūdot shematizēto zvērgalvu iezīmēm. Pakavsaktu ar šī varianta iezīmēm analizētajā materiālā ir skaitliski nedaudz (skat.V tab.).

Ikšķiles kapsētas 240.kapā līdzdotas divas ar bronzas važiņu savienotas šādas saktas (VI 130:303,304), ar kurām acīmredzot sasprausti tunikveida svārki. Neskatoties uz kapa inventāru (rotadatas, važturi u.c.), saktu tipoloģiskās pazīmes neļauj tās datēt agrāk kā ar 14.gs. sākumu vai pat vidu. Varianta hronoloģiskie ietvari līdz ar to hipotētiski ir tādi paši, ka ZLG III-1 - 14.gs. vidus - 15.gs.

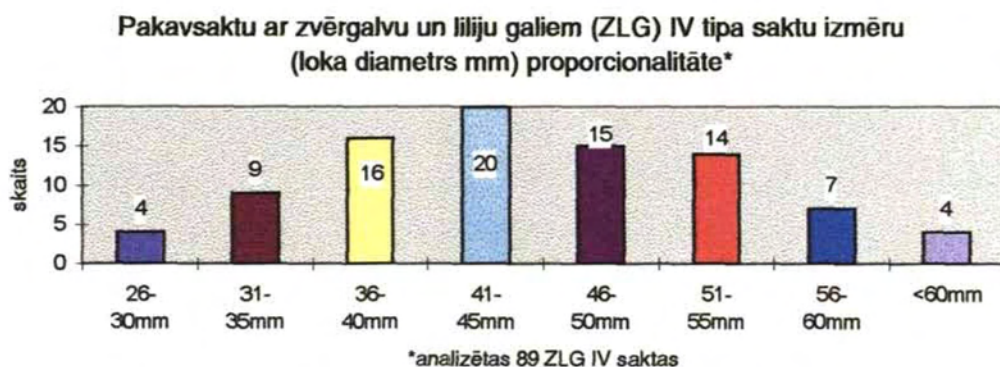
ZLG III-3 varianta saktu gali visvairāk līdzinās stilizētu liliju ziedu galiem - liliju ziedlapas veidojas no "ziedpumpura", kuram izzuduši iepriekšējiem variantiem raksturīgie izvirzījumi (**15.zīm.1**). Gali noplacināti, tie tuvojas plānām (2-3 mm) vēdekļveida formām. Varianta saktām dominē griezumā taisnstūrveida zoslas adata, platā pēda rotāta ar triju izciļņu rindām. Šīs tipoloģiskās pazīmes ļauj variantu datēt līdzīgi kā ZLG III-1 un ZLG III-2 - 14.gs. vidus -15.gs. Līdzīgi (ar laiku līdz 15.gs.) šādu saktas fragmentu Raunas Tanīskalnā datē arī F.Balodis (Balodis F.1928. - 64.lpp., III pl.:21).⁶

Līdzīgi kā II tipā, arī ZLG III saktām novērojama dažādu variantu gali vienai saktai. Kā piemērs atzīmējama Alūksnes apkārtnē atrastā saktā, kurai viens gals veidots kā ZLG III-1, bet otrs - kā ZLG III-2 (AI 1708).

ZLG IV. Pakavsaktas ar plānām liliju galu vēdekļveida formām, kuras pakāpeniski zaudē līdzību ar reāliem liliju ziediem; tos iespējams raksturot kā liliju ziedus, kas transformējušies līdz vēdekļveidīgām formām. Saktu galu darināšanas tehnoloģiskais process, salīdzinot ar iepriekšējo tipu saktām, ir maksimāli vienkāršots - tie veidoti, noplacinot loka galus un ar nedziļu, bieži vien primitīvi veidotu iegriezumu palīdzību atdalot nosacītas "ziedlapas". Kā ZLG saktu

vienkāršotā produkts, ceturtais tips viduslaiku rotu klāstā pārstāvēts samērā plaši (skat.V tabulu). Tam raksturīgas vidēji lielas un lielas saktas (35-55mm), lai gan sastopamas kā mazāka, tā arī īpaši liela izmēra eksemplāri (skat. 24. tabulu).

24. tabula

ZLG IV tipa saktām griezumā apaļš loks, kurš rotāts ar sekliem slīpiem iegriezumiem (stilizēta tordējuma imitāciju). Dominē zoslas ar griezumā taisnstūrveida adatu un platu rotātu pēdu. pēc galu variācijām tips iedalāms piecos variantos (ZLG IV-1, ZLG IV-2, ZLG IV-3, ZLG IV-4, ZLG IV-5).

ZLG IV-1. Pakavsaktu lilijas formas plānajos, tipam raksturīgajos galos vēl saglabājās iepriekšējā tipa (ZLG III) iezīmes - nosacīti veidota divziedlapu lilija, kuru atgādina ziedpumpura paresninājums (**15.zīm.2**). Ziedlapas atdala iegriezums galu centrā, gali veidoti izteikti plāni (1,5-2mm), tuvojoties vēdekļveida vai zivs astes formām. Varianta saktām tipam raksturīgais griezumā apaļais loks, kas rotāts ar nedziliem, tordējumu imitējošiem slīpiem iegriezumiem. Varianta vidēji lielo saktu izliekto zoslu forma ar pēdas paplatinājumu, kas nereti rotāts ar trijām izcilņu rindām (Ikšķile, RDM I 1761;Zaubes Bērzmuiža, V 7980:7 u.c.) ļauj variantu vispārināti attiecināt uz 14.gs. vidu - 15.gs. vidu-otro pusi.

ZLG IV-2. Pakavsaktas ar nelieliem, ar dziļu iegriezumu centrā divās daļās sadalītiem plāniem vēdekļveida galiem (**15.zīm.5**). Atšķirībā no pirmā varianta, izzudis ziedpumpura paresninājums. Varianta saktām griezumā apaļš loks ar slīpu

iegriezumu rotājumu un izliekta zosla ar trīs rindām izciļņu rotātu pēdu. Varianta hronoloģiskie ietvari līdzīgi ZLG IV-1 - 14.gs. vidus - 15.gs. vidus-otrā puse.

ZLG IV-3. Pakavsaktas ar nelieliem (8-10mm augstiem), izteikti plāniem vēdekļveida galiem. Galus nosacītās trijās vai vairāk "ziedlapās" sadala nedzīji iegriezumi vai pat tikai ķīļveida svītras sānos (**15.zīm.4**). Dažām Dobeles kapsētas šī varinata saktām gali gludi un "ziedlapas" nav iezīmētas vispār(VI 234:2964, 2105; 1325.kaps, VI 234:3269).Tās rada nelielu (loka diametrs 28-32mm), vienkāršu darinājumu iespaidu, kas domāti krekla saspraušanai, dekoratīvi lakoniski veidotas arī šo saktu zoslas. Lielākajām saktām izliektas zoslas ar platu, trim izciļņu rindām rotātu pēdu. Nosacīti variantam pieskaitāma arī kāda IV tipa sakta (VI 122:166) no Mārtiņsalas 141.kapa inventāra ar vidēji dziļu robojumu nodalītām "ziedlapām" un punktu rindām rotātām galu sānu plaknēm. Saktai tordēts, tipam neparasts loks un zosla ar platu, izcilņiem rotātu pēdu.

Spriežot pēc ZLG IV-3 saktu zoslu formas, varianta hronoloģiskie ietvari līdzīgi ZLG IV-1 un ZLG IV-2. Stukmaņu Vīnakaļna kapsētas 42.kapā šī varianta sakta konstatēta kopā ar fragmentāru 14.-15.gs. (?) sudraba brakteātu (A 12169:285). Precīzāku datējumu ļauj dot Dobeles kapsētas 1325.kapā līdzdotie 14.gs. vidus - otrās puses monētpiekariņi (VI 234:3266, 3277-78). Varianta hronoloģiskie ietvaru sākums līdz ar attiecināms uz 14.gs. vidu, saktas, spriežot pēc zoslu formas, bija izplatītas līdz 15.gs. vidum - otrajai pusei ⁷.

ZLG IV-4. Pakavsaktas ar augstiem vēdekļveida galiem (12-24mm), kas ar 2 līdz 4 nedzījiem iegriezumiem sadalīti nosacītās "ziedlapās". Iegriezumi no "vēdekļa" malas parasti paturpināti ar garāku vai īsāku svītru palīdzību, uzsverot galu sadalījumu (**16.zīm.3**). Dažos gadījumos konstatējama galu ornamentācija ar punktu vai līniju krustveida motīvu (Jūrmala, A 12159; Saldus kapsēta, A 56:26). ZLG IV-4 varianta saktas sastāda tipa pamatmasu (skat. V tabulu). Ar retiem izņēmumiem raksturīgs griezumā apaļš loks ar slīpu iegriezumu tordējuma imitāciju un izliekta zosla ar pēdas paplatinājumu, kas rotāts ar trim izciļņu rindām. Sastopamas arī saktas ar nelielu nerotātu pēdas paplatinājumu, kā arī saktas ar rotātu zoslas adatu (Saldus kapsēta, A 56:26; Mārtiņsalas kapsēta, 138:1166).

Varianta hronoloģiskie ietvari, spriežot pēc saktu zoslu formām, kopumā attiecināmi uz 14.gs. vidu - 15.gs.beigām. Šajā datējumā iekļaujas arī Sēlpils

kapsētas 120.kapa sakta, kura tiek attiecināta uz 15.gs. (Šnore E., Zariņa A.1980. - 193.lpp.). Dobeles kapsētā ZLG IV-4 saktas konstatētas kapu inventāros kopā ar 14.gs. vidus -15.gs. vidus monētpiekariņiem⁸. Hronoloģiski vēlāko datējumu šajā kapsētā sniedz 815.kapa sakta, kas konstatēta kopā ar no 1514.-1518.g. kaltas monētas darinātu piekariņu (VI 234:2315). 15.gs. beigām - 16.gs. sākumam raksturīgas zoslu formas konstatējamas arī citam šī varianta saktām (Jūrmala, A 12159; Māriņsalas kapsēta, VI 122:1952), līdz ar to ZLG IV-4 eksistences laiks būtu paplašināms līdz 16.gs. sākumam.

ZLG IV-5. Pakavsaktas ar plāni noplacinātiem galiem, kuros savienotas stilizēto ziedu "vēdekļveida" un atsevišķas zvērgalvu galu iezīmes. Galiem raksturīgi plānie "vēdekļi", kas ar viena vai vairāku iegriezumu palīdzību sadalīti nosacītajās "ziedlapās", un zvērgalvu "ausīm" līdzīgie izvīzījumi galu aizmugurējā daļā (**16.zīm.1,4**). Izvīzījumi var būt novietoti kā "pakauša" augšējā un apakšējā daļā⁹, tā tikai augšējā daļā¹⁰. Variantam tipam raksturīgais griezumā apaļais loks ar slīpu iegriezumu tordējuma imitāciju un izliektas zoslas ar griezumā taisnstūrveida adatu. ZLG IV-5 saktām vērojamas lokālas tipoloģiskas grupas iezīmes - ar retiem izņēmumiem tās sastopamas Latvijas rietumdaļā, galvenokārt kuršu apdzīvotajās teritorijās.

Šī varianta hronoloģisko ietvaru noteikšanu apgrūtina fakts, ka lielākā daļa saktu iegūtas kā savrupatradumi. Jūrkaines Darvdedžu 11.kapā šādas saktas fragments (galva) iegūta kontekstā ar agrīnu 14.-15.gs. riņķsaktu ar uzrakstu "AVE MARIA" (A 9198:2), varianta saktas konstatētas arī Talsu Vilcumuižas ezera rotu klāstā (A 10994:395, 406).Zoslu veidojums ļauj ZLG IV-5 saktas vispārināti datēt ar 14. -15.gs.

ZLG IV daudzskaitlīgās saktas uzlūkojamas par izteikti Latvijas teritorijai raksturīgu saktu tipu, tomēr kādai savrupatrastai Jelgavas muzeja saktai kā atrašanas vieta norādīta bij. Austrumprūsijas teritorija (JVMM II 671).

ZLG V. Pakavsaktas ar plāniem noapaļotu formu transformētiem ziedvieda vai zvērgalvu galiem, kuros pārmērīgi stilizēto veidojumu pirmparaugus (zvērgalvu vai lilijas ziedu) grūti atpazīt (**16.zīm.2**). Nereti gali veidoti asimetriski (Martiņsalas kapsēta, 403.kaps, VI 122:425, 943.kaps, VI 122:1266, s.a. VI 122:1775; Talsi, A 11197:2 u.c.). Tips raksturojams kā plāno "vēdekļveida" galu tālāks transformācijas rezultāts ar izteiktām šo galu deģenerācijas pazīmēm. Saktu loks

parasti griezumā apaļš ar slīpiem tordējumu imitējošiem iegriezumiem, lai gan sastopami arī atšķirīgi loka veidojumi (nerotāts loks, griezumā segmentveida loks).

ZLG V saktu zoslu formas ar viegli izliektu adatu un nelielu nerotātu pēdas paplašinājumu sastopamas 14.-15.gs. Jaunbērkalnu (A 9294:7) un Dobeles kapsētas saktām (VI 234:2663) vērojamas zoslas, kas vienmērīgi sašaurinās virzienā uz adatas smaili. Šo zoslu forma plašāk sastopama, sākot ar 15.gs. beigām - 15./16.gs. miju. Mārtiņsalas kapsētas 943.kapa saktai 16.-17.gs. raksturīgā vienmērīgi platā (2-3mm) un taisnā zosla bez pēdas paplašinājuma, bet Dobeles kapsētas 815.kapā līdzīgu saktu ar neizteiksmīgiem, noapaļotiem galiem datē Tērbatas bīskapijas 1514.-1518.g. feniņš kapa inventārā (VI 234:2315).

ZLG V tipa saktas atspoguļo pakavsaktu ar zvērgalvu un liliņu galiem eksistences beigu posmu un attiecināmas uz laiku no 15.gs. beigām līdz 16./17.gs. mijai.

ZLG VI. Vidēji lielas pakavsaktas ar gareniskiem, sāniski saplacinātiem robotiem galiem, kuri veido īpatnas, deģenerētas zvērgalvas izdalāmas atsevišķā, VI tipā (**16.zīm.5**). ZLG pakavsaktu apakšgrupā šīs saktas pārstāvētas ar nelielu eksemplāru skaitu. Šajā attīstības līmenī, spriežot pēc stilizācijas pakāpes, saktu galiem ir zudusi to attēlojuma saistība ar kādu konkrētu objektu, tiem uzsvērti dekoratīvs raksturs. Dobeles 735.kapa saktai (VI 234:2034) iegriezumiem robotie gali veidoti noapaļoti, bet Leimaņu Augsto kapu 140.kapa saktai (VI 136:168) un Dignājas Reiņu saktai (8362:4) zvērgalvas darinātas asiem, noteiktiem stūriem. Visām saktām loks griezumā apaļš ar tordējumu imitējošiem slīpiem iegriezumiem, zoslas vienmērīgi platas bez pēdas paplašinājuma vai ar neizteiktu pēdu.

VI tipa saktu no Dobeles kapsētas datē 14.gs. beigu monētpiekariņi 735.kapa inventārā (VI 234:2050-51). Tā konstatēta kopā ar divām ZLG IV-4 saktām. Ņemot vērā šī varianta izplatības augšējo robežu, minētā VI tipa sakta uzlūkojama par deģenerēto zvērgalvu attīstības sākumposmu raksturojošu eksemplāru. Dignājas Reiņu un Leimaņu Augsto kapu saktām raksturīgas šauras, vienmērīgi platās zoslas, kas sastopamas 16.-17.gs. saktām. Leimaņu Augsto kapu saktas vēlino datējumu netieši apstiprina arī šīs apbedījumu vietas kopējie hronoloģiskie ietvari - apbedījumi kapsētā attiecas galvenokārt uz 17.gs., tikai dažus savrupatradumus iespējams datēt ar 15.-16.gs. (Apala Z. 1979. - 257.lpp.). Tādējādi ZLG VI saktu hronoloģiskie ietvari pamatā attiecināmi uz 15.- 16.gs.

Skaitliski nelielu, bet savdabīgu ZLG saktu tipoloģisko grupu veido **ZLG VII** tipa saktas. Šīm saktām masīvas un garenas īpatni veidotas zvērgalvas, kas ģenētiski grūti saistāmas ar citu ZLG tipu saktu galiem. Tās atšķir savādāks zvērgalvu stilizācijas veids, kas viduslaiku pakavsaktām raksturojams kā samērā realistisks. ZLG VII zvērgalvām raksturīgas akcentētas, garas un senākiem eksemplāriem dubultotas "ausis" un izvirzīta apakšēja ("zoda") daļa. Saktu gali veidoti apjomīgi, tiem parasti rūpīga apdare. Tipa saktām konstatējams pīts vai retāk - ar dziļām tordējumu imitējošām rievām rotāts loks. Tiešas paralēles šīm saktām konstatējamas Lietuvā, Polijā un bij. Austrumprūsijas arheoloģiskajā materiālā¹¹. Šo saktu plašā izplatība tieši Lietuvas materiālā liek uzskatīt tās par raksturīgām tieši šīm teritorijām (Vijups A.1994.- 125.lpp.) - Latvijā tās ievestas vai darinātas uz vietas pēc ārējiem paraugiem (Vijups A.1994. - 126.-127.lpp.), ko netieši apliecina arī šo saktu nelielais skaits (pavisam tipam pieskaitāmas 9 saktas, skat. V tabulu). Pēc galu veidojuma šīs saktās iespējams iedalīt divos savstarpēji cieši saistītos variantos.

ZLG VII -1. Vidēja un liela izmēra pakavsaktas ar masīvām zvērgalvām un pītu loku (**17.zīm.1,2,4,5,6**). Mazākās saktas diametrs (Dundagas Laukumuiža, 4.kaps, A 7316:27) ir 35 mm, lielākās (Koknese, A 7992) - 64,5 mm. Tām raksturīgas masīvas, biezas (5,5-8mm) un augstas (20-27mm) zvērgalvas, kas nereti veidotas no zemas raudzes sudraba (Dundagas Laukumuižas un Aizkraukles saktas). Varianta saktām loks, kas pīts no trim - četrām bronzas stieplēm; Dundagas Laukumuižas un Ciblas kapulauka (A 7781:11) saktām lokā iepītas vēl 3-4 mazākas savītas dubultstieplītes. Visgreznākais un tehnoloģiski sarežģītākais loks ir Laukumuižas saktai - četras lielās stiepls, kas savītas no trim mazākām un papildus iepītas četras mazākās dubultstieplītes, līdz ar to loka darināšanai kopumā izmantotas 20 atsevišķas stieples. Līdzīgi veidoti loki arī vairākām Lietuvas saktām (Daugudis V.1968. - Pav.13-18; Engel C.1931. - Abb.12:c,d).

Pirmā varianta saktas datējamas ar 14.gs., par senāko uzlūkojama Laukumuižas 4.kapa sakta (**17.zīm.1**), kura konstatēta kopā ar 13.gs. beigu - 14.gs. sākuma monētpiekariņiem (Pādebornas bīskapa Oto I (1277-1307) denārs, D_{si} 73, 77). Līdzīgs datējums sniedzams arī Ciblas kapulauka 1 B uzkalniņa apbedījuma

un Ozolmuižas kapulauka II kapa saktām¹². Vēlāks datējums (14.gs. vidus - beigas) ir Koknesē savrupatrastajai saktai (A 7992) un Mārtiņsalas kapsētas 403.kapa saktai (VI 122:425), kurām griezumā taisnstūrveida zosla ar paplašinātu, trim izciļņu rindām rotātu pēdu. Īpaši atzīmējama pirmā varianta zvērgalvu darināšanas tehnoloģija, atsevišķi atlejojot zvērgalvas uz jau sagatavotā loka galiem (Vijups A.1994. - 126.lpp.).

ZLG VII -2. Saglabājoties tipa pamatpazīmēm - relatīvai masivitātei un zvērgalvu garumam -, otrajā variantā notikušas būtiskas tipoloģiskas izmaiņas. Zvērgalvas kļuvuša plānākas (3-5mm) un šaurākas, agrāko divu "ausu" vietā nācis viens, nesadalīts izvirzījums. Pakavsaktu loks atliets reizē ar galiem (gali atlieti jau atliektā stāvoklī, tikai paralēli - vienā plaknē - ar loku), zvērgalvu "zodi" saplūst ar loku. Uzliecot galus uz augšu perpendikulāri lokam, Dignājas šī varianta saktai (RLB 697) kreisai zvērgalvai "zods" atlūzis no loka (**17.zīm.7**). Pārmaiņas skārušas arī pakavsaktu loku. Sarežģīto pinuma tehniku nomaina griezumā apaļš loks ar tordējumu imitējošām rievām. Dignājas un Lokstenes (Mugurēvičs Ē.1977. - XXXV tab.:23) saktām zoslas ar paplatinātu pēdu un griezumā taisnstūrveida adatu, Lokstenes saktai pēda rotāta ar zobrata ornamenta līnijām.

Otrā varianta pakavsaktu zvērgalvas pēc galu stilizācijas tuvas Lietuvas sudraba pakavsaktu galiem Staklišķu, Kretingas un Mitkišķes 13.-14.gs. depozītos (Daugudis V.1968. - Pav.14,15,18). Tomēr šīs Lietuvas pakavsaktas atzīstamas par hronoloģiski senākām, jo to zvērgalvām vienmēr veidotas divas "ausis", loks pīts no vairākām stieplēm. Tiešākas analogijas konstatējamas Obeļu un Jakštaiču kapulauku 15.-16.gs. sākuma kapu inventāros (Urbanavičius V., Urbanavičiene s.1988. - Pav.96; Urbanavičius V.1979. - Pav.15:2, 21:4). Šajā datējumā iekļaujas arī Lokstenes saktas atrašanas apstākļi. Tā atrasta celtnes tuvumā, ko Ē.Mugurēvičs datē ar 15.gs (Mugurēvičs Ē.1977. - 85.lpp.). Trūkstot droši datējamiem 16.gs. atradumiem, Latvijas arheoloģiskajā materiālā ZLG VII-2 pagaidām datējams ar 15.gs.

Savdabīgs starposms, kurā apvienojā kā pirmā, tā otrā varianta iezīmes, ir Tērvetē atrastā nelielā sakta (A12551:18). Saktai primitīvi veidotas vidēji biezas (4mm) zvērgalvas ar divām "ausīm", kas līdzīgas ZLG VII-1 galiem, bet gali un loks atlieti vienlaicīgi un zvērgalvu "zods" savienots ar loku. Griezumā apaļo loku, līdzīgi

kā ZLG VI-2 saktām, klāj dziļi tordējumu imitējoši iegriezumi **(17.zīm.3)**.

Kā primitivizēta ZLG VI tipa sakta jāatzīmē arī kāda Aizkraukles kapsētā savrupatrasta pakavsakta ar augstām (ap 22mm) un masīvām zvērgalvām un griezumā neregulāra segmenta loku, kuru rotā slīpas iegriezumā svītras (A 12235:10). Saktas zoslas tipoloģiskās pazīmes (izliekta zosla ar griezumā taisnstūrveida adatu un vidēji platu pēdu) ļauj to vispārināti datēt ar 14. - 15.gs.

ZLG VII tips ar tā variācijām Latvijas teritorijā kopumā attiecināms uz 14.-15.gs.

Nelielu skaitu viduslaiku ZLG pakavsaktu nav iespējams pamatoti iekļaut izstrādātajā analītiskajā tipoloģijā . Šo apakšgrupas daļu veido gadījuma rakstura formas, kuras sastopamas 1-2 eksemplāros un kuru izdalīšana atsevišķos tipos tikai noslogotu veikto tipoloģisko analīzi.

Kā šādu saktu piemērs vispirms jāatzīmē kāda Skultē savrupatrasta sakta (CVVM 64849) ar rūpīgi veidotiem apsudrabotiem (?) galiem, kuri darināti realistisku heraldisko liliju veidā un ornamentēti ar sarežģītu rakstu **(18.zīm.2)**. Saktas loks vīts no griezumā četrstūrveida četrām stieplēm. Šīs saktas netradicionālais veidojums un rūpīgais tehniskais izpildījums rada profesionāla rotkaļa darinājuma iespaidu. Līdzīga, tikai sudrabā veidota 16.gs. sakta zināma Igaunijā (Kirme K.1986.-III.51), arī Skultes saktu iespējams datēt ar līdzīgu laiku.

Nosacīti ZLG saktu apakšgrupai pieskaitāms arī kāds darinājums, kurā saktas lokam izmantota 11.-12.gs. aprobece ar zvērgalvu galiem (Bērzpils Bonifacovka, RDM IV 22). Aprocēs zvērgalvu gali uzlocīti perpendikulāri lokam, tās diametrs nedaudz samazināts, aproci rūpīgi salocot mazāku. Savdabīgajai saktai izliekta zosla ar platu pēdu, ko rotā viens izcilnis, un griezumā izliekta taisnstūrveida adatu **(18.zīm.1)**. Zoslas kopējās tipoloģiskās formas ļauj šo jaunveidojumu vispārināti attiecināt uz 14./15. - 16.gs.

Senāku formu atkārtota izmantošana konstatējama arī Dobeles kapsētas 425.kapa saktai (VI 234:1288), kurai realistiski veidotas masīvas zvērgalvas ar izceltiem "acu" valnīšiem un iezīmētām "acīm". Šai saktai šaura zosla bez pēdas paplašinājuma, kas ļauj to datēt ar laiku ne ātrāku par 15./16.gs. miju. Tuvākas paralēles konstatējams Tērvetes pilskalna materiālā (Brīvkalne E.1974. - 3.att.:11). Dobeles sakta uzlūkojama par senākas saktas atkārtotas izmantošanas piemēru,

pārveidojot tās visātrāk salūstošo daļu - zoslu. Līdzīgi piemēri vērojami arī citās pakavsaktu apakšgrupās (skat., piemēram, PVG saktu analīzi). Vēlā dzelzs laikmeta pakavsaktu atkārtota izmantošana īpaši spilgti parādās Augustinišķu kapsētā , kur vēlā dzelzs laikmeta pakavsakta ar daudzskaldņu galiem un griezumā seštūrainu loku atrasta 15.gs. vidus kapā (Berga T.1996. - 65.-66.lpp., 6.att.).

Unikāla ir arī kāda Kārļu Ainavās savrupatrasta sakta ar atpazīstami veidotām putnu galvām (A 3398), kurai pagaidām nav konstatējamas paralēles un kuras galu veidojums radikāli disonē ar zvērgalvām citās saktās (**18.zīm.3**).

Pakavsaktas ar zvērgalvu un liliju galiem veido Latvijas viduslaiku pakavsaktu materiālā īpašu apakšgrupu, kurai raksturīga liela tipoloģiskā daudzveidība. Salīdzinot ar Lietuvas teritorijas un igauņu arheoloģisko materiālu, ZLG pakavsaktas šeit pārstāvētas īpaši plaši un saglabājās vismaz līdz 16.gs. beigām. Igauņu rotu materiālā šīs saktas nav raksturīgas un pārstāvētas nelielā skaitā. Neskatoties uz to, ka atsevišķas šo saktu formas aizgūtas no Lietuvas (ZLG VII), zvērgalvu un liliju galu saktas Latvijas teritorijā izplatītas ievērojami plašāk, to pamatformas ir atšķirīgas. Iespējams, ka šeit apakšgrupas ilgstošu saglabāšanos sekmēja zvērgalvu transformācija liliju un "vēdekļveida" galos, kas saistāma ar noteiktu garīgo priekšstatu specifiku.

Parindes

---

¹ Par senākajām šajā apakšgrupā pēc minētajām pazīmēm varētu uzskatīt Višņevskas Bukumuižas (A 11617), Kaunates Rikopoles (A 7745:4) un Daugmales pilskalna (A 12600:57) pakavsaktas. Tipoloģiski līdzīgas iezīmes vērojamas arī vēl kādā Madalānu pilskalnā atrastā saktā, kuru V.Urtāns attiecina uz 13.gs.(!) (Urtāns V.1986. - 21.att.:5,120.lpp.).

² Ievērojami plašāka magoņgalvu saktu sastopamība tieši 11.-12.gs.apbedījumu vietu kapu inventāros atzīmēta vairākkārt (skat.:LPSR arheoloģija 1974. - 216.,230.lpp.), magoņgalvu galu saktu agrīnāko datējumu apliecina arī to plaša pārstāvētība tādos vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, kuros nav zināmas pakavsaktas ar zvērgalvu galiem (skat.: Mugurēvičs Ē.1977. - 16.tab.).

³ Sniegtā tipoloģiskā analīze, kurā apkopota lielākā daļa no šobrīd arheoloģiskajā materiālā zināmajām viduslaiku ZLG pakavsaktām, pamatos apstiprina jau izstrādāto šīs apakšgrupas tipoloģiju , kas balstīta uz ierobežotāku saktu skaitu (Vijups A.1987.). Nelielas izmaiņas iezīmējās vienīgi tipu varianta sadalījumā.

⁴ Izteikti plaši tieši ZLG II-2 varianta saktas pārstāvētas Talsu Vilikumuižas ezera rotu klāstā (skat. XIX un V tabulu), kur tās nosacīti attiecināmas uz 13.-14.gs. Šī varianta sakta zināma arī Drabešu Uplantu 2.kapa inventārā (VI 134:3; Apala Z.1987. - 13.att.:3)

⁵ Dundagas Laukumuižas 20.kapā trīs šī varianta saktas datē 13.gs. vidus monētpiekariņš (Osnabrika, bīskapa Engelberta I (1239-1250) denārs , LVM A_{Dms} 145).

---

⁶ Hronoloģiski nedaudz vēlāka, spriežot pēc vidēji platās pēdas un ar slīpu krustu rindu rotātās adatas (adatas rotājuma veids plaši sastopams 16.-17.gs. saktām ar ripu galiem, skat. pakavskatu ar ripu galiem tipoloģisko analīzi) ir kāda Jaunraunas Rubeņos atrastā sakta (CM A 7205).

⁷ Ar laiku ap 15.gs. Sēlpils kapsētas 167.kapu ar ZLG IV tipa saktu, kurā redzamas kā 3., tā arī 4. varianta iezīmes , datē A.Zariņa (Šnore E., Zariņa A.1980. - 194.lpp.), bet dažām Mārtiņsalas kapsētas ZLG IV-3 saktām (VI 122:166, 1165) konstatēta rotāta zoslas adata. Pēdējā pazīme parādās ne agrāk kā 15.gs., tā plašāk izplatīta 16.-17.gs. saktām (Vijups A.1993.).

⁸ 735.kapā hronoloģiski jaunākie monētpiekarīņi ir ap 1390.g. kaltie Rēveles artigi (VI 234:2050-51),1245.kapā - Visbijas 1420.-1450.g. gots (VI 234:3098), 1065.kapā - Flandrijas Ludviķa I 1322.-1346.g. graši (VI 234:3121, 3124, 3126).

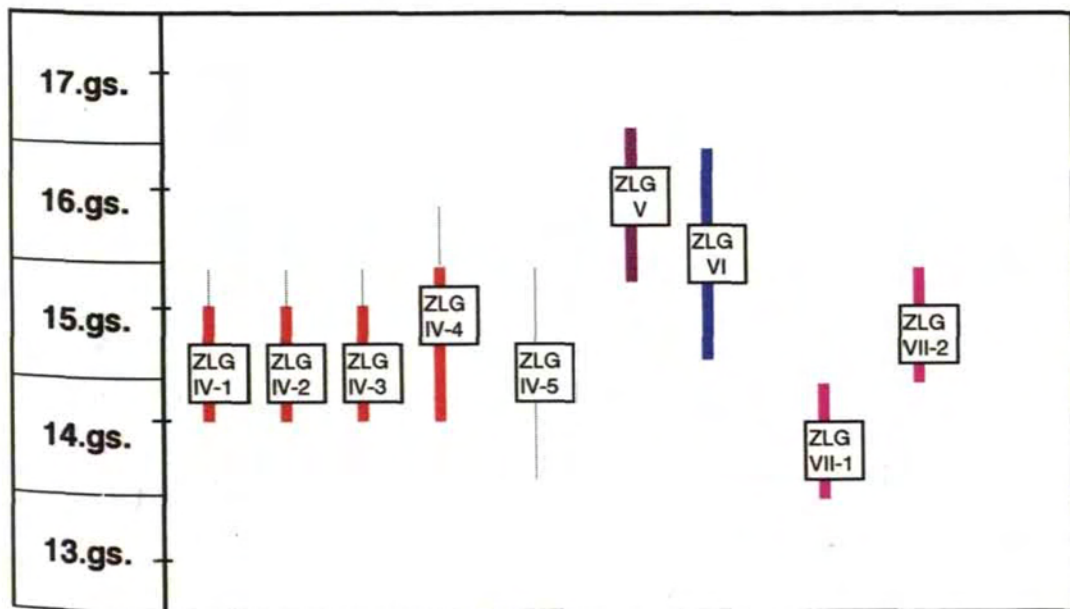
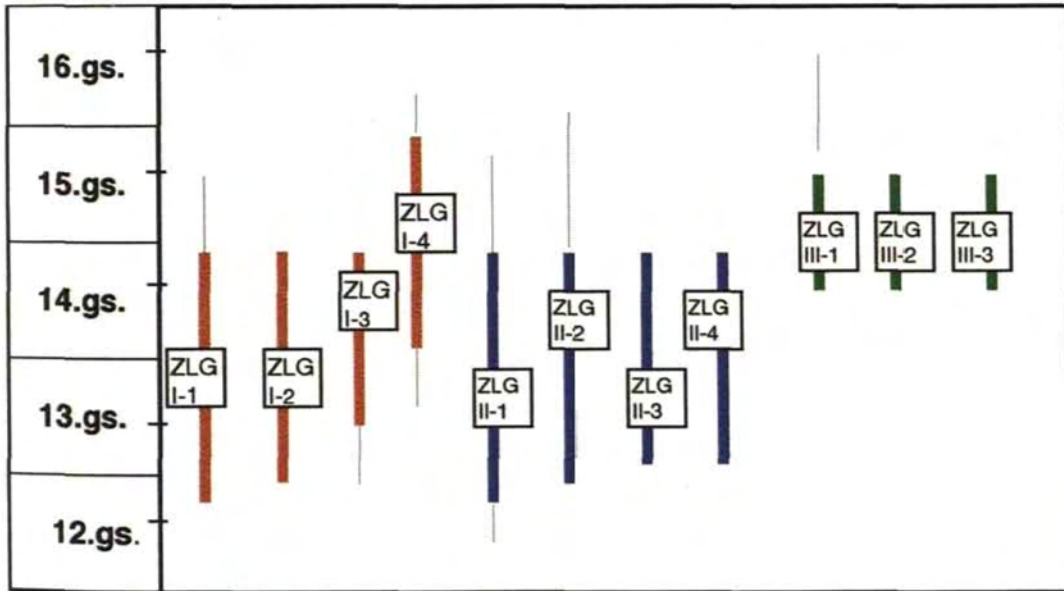
⁹ Pasilciems, VVM 6244; Ozolciems, A 76:10 (SVMM); Turlavas Pliķu kapi, A 845 (KNM 27020);Kurmales Grotlejas, A 763 (KNM 11160) u.c.

¹⁰ Jūrkalnes Darvdedži, 11.kaps, A 9198:17; Puze, RDM III 347; Valmieras pilskalns, A 9965:553; Dundaga, JVMM II 661 u.c.

¹¹ Lietuvā šī tipa greznākās saktas, kas konstatētas depoziēs, veidotas sudrabā un nereti rotātas ar lazurītu (Daugudis V.1968. - Pav.13-14, 18-19 pl.), tās plaši pārstāvētas arī kapulaukos atrastajās rotās (Urbanavičius v., Urbanavičiene S. 1988. - Pav.96:5, pav.100:5; Urbanavičius V.1979. - Pav.15:2, pav.21:1). Šīs saktas tāpat konstatējamas prūšu kultūras areālā (Engel C.1931.- Abb.12:c,d), bet vistālāk uz rietumiem atrastas Serockā, Varšavas vojevodistē (Balti.1991. - III.811)

¹² Ciblas uzkalniņkapulauka 1 B uzkalniņa apbedījuma inventārā ir gotiska bronzas slēdzene un 10 riņķsaktas (A 7781:16; A 7781:1-10). Ozolmuižas II kapā ZLG VI saktu datē divas bronzas vairogaprocis (CVVM 64688).

**Pakavsaktu ar zvērgalvu un liliju galiem (ZLG) tipu un variantu
hronoloģiskā izplatība.**

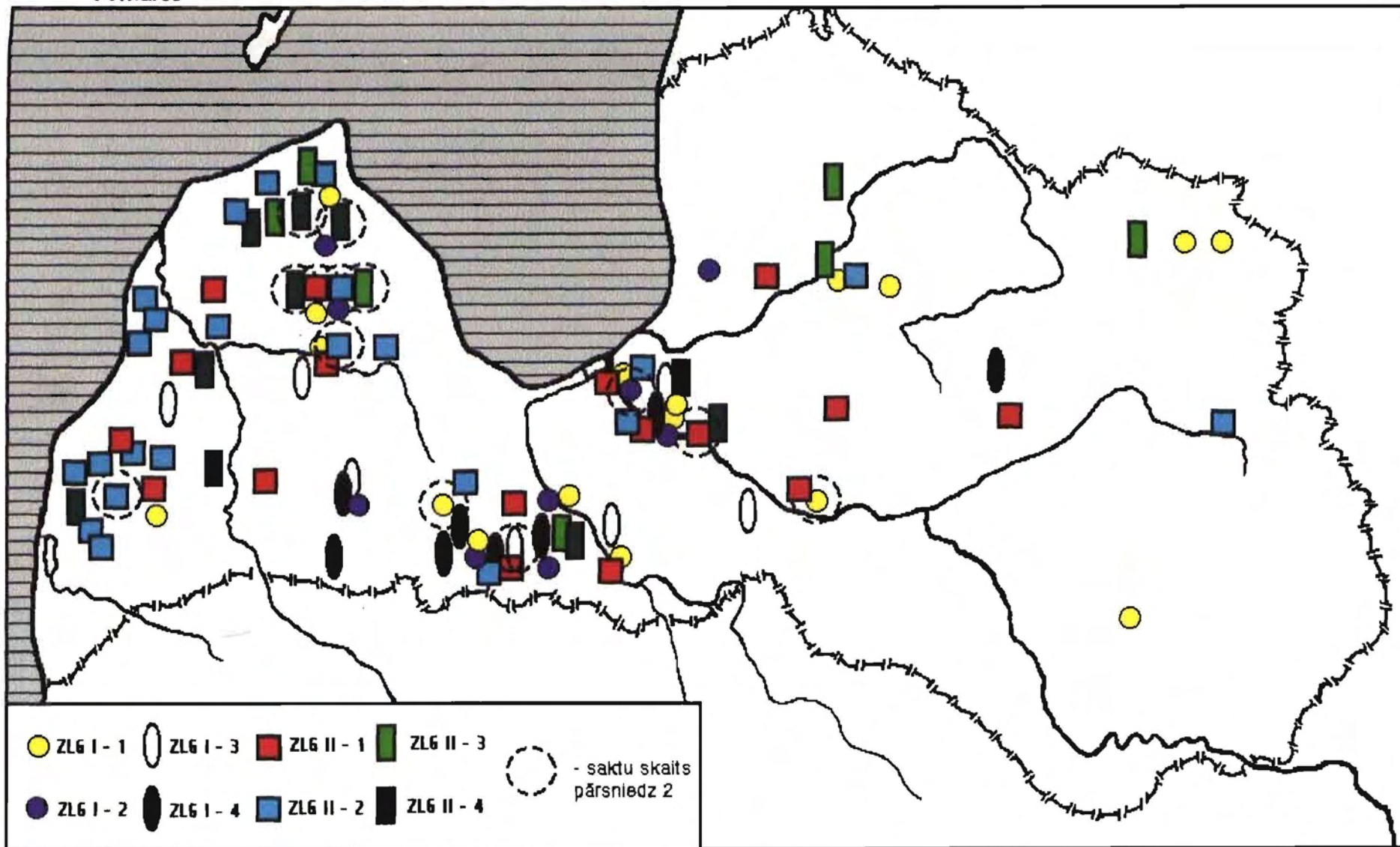

- pamatzinatības vai droši datējamās eksistences laiks
 -hipotētiski pieļaujamās vai epizodiskās eksistences laiks

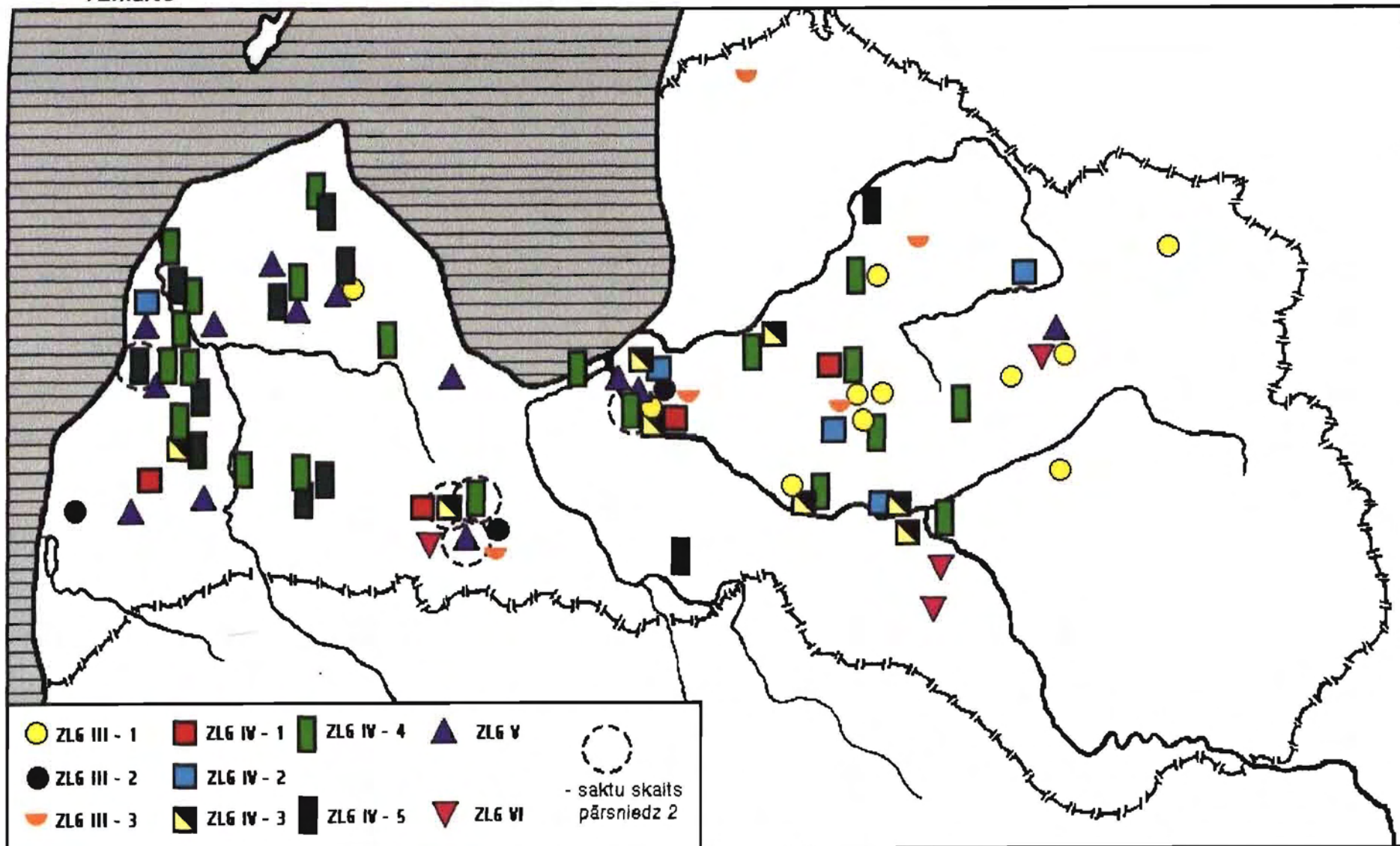
11.karte

208

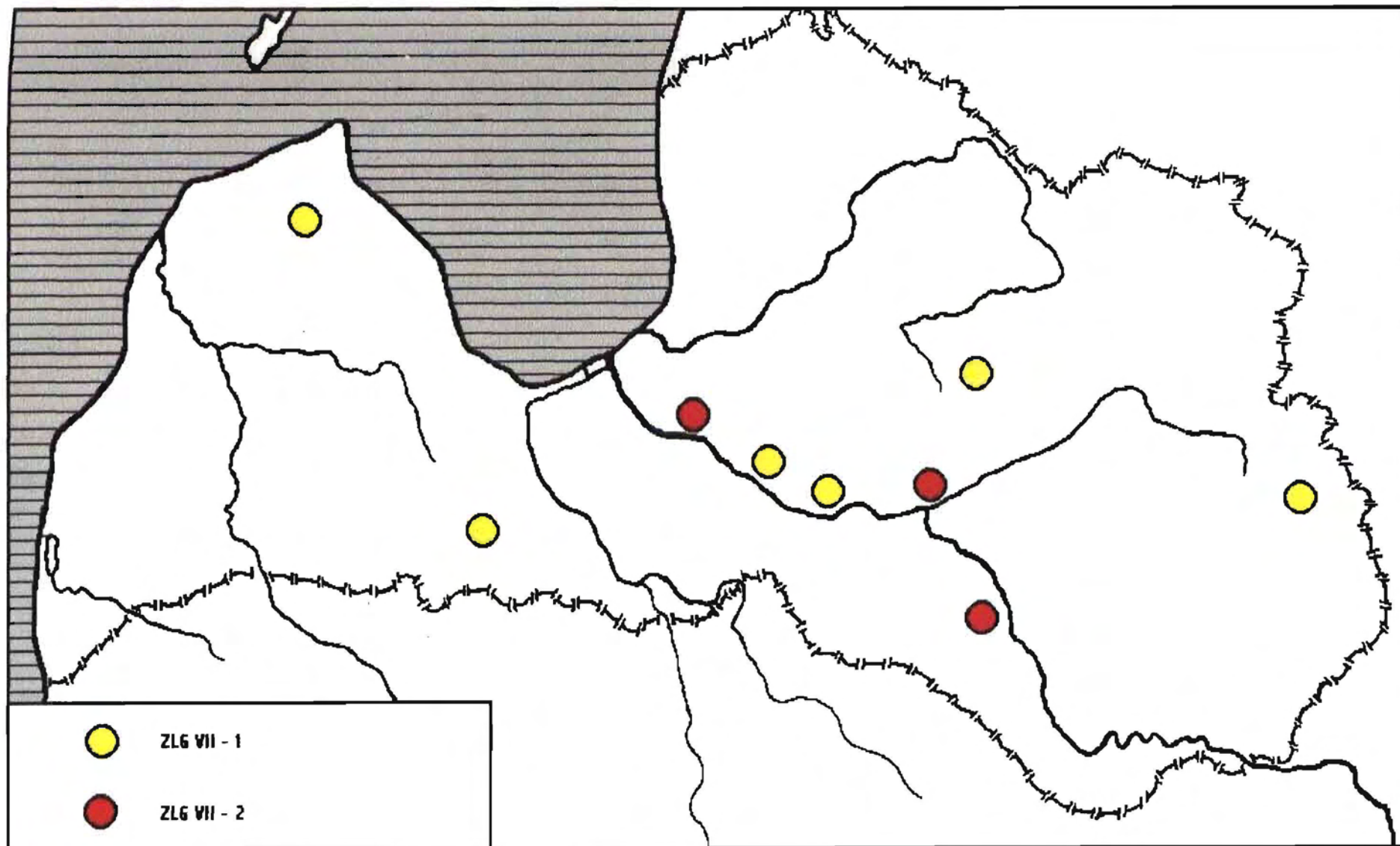
12.karte

209

13.karte

210

IX. Pakavsaktu ar magoņgalvu un pogu galiem (MPG) apakšgrupas tipoloģiskā analīze

13.-15.gs. Latvijas teritorijas iedzīvotāju rotu sastāvā nelielā skaitā turpina saglabāties pakavsaktas ar magoņgalvu galiem, kā arī 12.gs. otrā pusē no šīm saktām attīstījusies forma - saktas ar pogu (apaļu pogu, skat.:Brīvkalne E.1974. - 129.lpp.) galiem. Šīs apakšgrupas¹ saktas viduslaiku pakavsaktu materiālā sastopamas reti, un, acīmredzot, nav bijušas plaši izplatītas. Plašāk pētītajās viduslaiku apbedījumu vietās to skaits procentuāli nepārsniedz 1-3%, daudzās kapsētās un kapulaukos to nav vispār. Lielāks šo pakavsaktu skaits iegūts vienīgi Dobeles (8 saktas, 2% no kopējā saktu skaita, 3.diagr.) un Mārtiņsalas (8 saktas, 3% no kopējā saktu skaita, 4.diagr.) kapsētās, bet Aizkraukles un Pāvulkalna kapsētās tās pārstāvētas tikai ar 1 - 2 eksemplāriem (1., 5.diagr.). Šīs apakšgrupas tipoloģija darbā balstīta uz 88 saktām (skat.VI tab.), no kurām daļa attiecināma uz 12.gs. - 12./13.gs. miju. Jāatzīmē, ka pakavsaktas ar magoņgalvu galiem un pakavsaktas ar pogu galiem uzlūkojamas par vienas apakšgrupas divām cieši saistītām tipoloģiskām kopām.

Tipoloģiskajā analīzē šo saktu sadalījums veikts, par primāro pazīmi izvēloties vizuāli visakcentētākās un dekoratīvi nozīmīgākās detaļas - galu formu un ornamentāciju. Vadoties pēc šīm pazīmēm, apakšgrupā iespējams izdalīt četrus tipus, kurās iekļaujamas gan saktas ar magoņgalvām, gan pogu galiem:

I tips - pakavsaktas ar magoņgalvu galiem, kuriem asi laužta un izteikta magoņgalvu galu vidusšķautne;

II tips - pakavsaktas ar noapaļoti veidotām magoņgalvām;

III tips - pakavsaktas ar pogu galiem un izvirzījumu pogu vidusdaļā;

IV tips - pakavsaktas ar gludi veidotiem pogu galiem.

Apakšgrupas tipoloģijā pirmajos divos tipos izdalītas skaitliski nedaudz pakavsaktu ar masīviem augstiem galiem, kuru stilizācijas formās atpazīstams magoņgalvu atveidojums.

Pakavsaktu ar magoņgalvu galiem pirmajā tipā (**MPG I**) iekļaujamās saktas ar nosacīti realistiski veidotām magoņgalvām, kurām asi lauza un izteikta galu vidusšķautne (**19.zīm.2, 20.zīm.8**). Sānskatā tās atgādina divas platākajos galos savienotas piltuves, ar gredzenveida valnīšiem to apakšā un augšā. Atsevišķu saktu magoņgalvu augšējā "piltuve" izteikti lielāka par tās apakšējo daļu (Dobeles kapsēta, VI 234:986; Dzelzavas Strūgukalns, A 7378:4). Tajā pašā laikā citu saktu galu abas daļas līdz lausuma līnijai ir aptuveni proporcionālas (Mārtiņsalas kapsēta, VI 122:2170,1691; Aizkraukles kapsēta, A 12129:3).

Magoņgalvu galu veidojums ar izteiktu vidusšķautni raksturīgs Lietuvas teritorijas 13.-14.gs. arheoloģiskajam materiālam, kur līdzīgi veidotas saktas plaši sastopamas (Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988. - 74.pav.:1,7; 95 pav.:7; Zabiela G.1995. - 140 pav.:2). Jāatzīmē, ka šāds magoņgalvu veidojums ir vērojams jau Ginteliškes kapulauka skaitliski lielajā pakavsaktu ar magoņgalvu galiem 10. - 11.gs. materiālā (Vaitkunskiene L.1979. - 22 pav.). Latvijā MPG I tipa saktas sastopamas nelielā skaitā (skat. VI tab.). To datēšanu apgrūtina šo saktu droša arheoloģiskā konteksta trūkums - lielākā daļa viduslaiku MPG I saktu iegūtas kā savrupatradumi.

Latvijā hronoloģiski senākās saktas ar MPG I tipa iezīmēm - konusveida magoņgalvām , kurām izteikti lielāka to augšējā daļa - zināma no Krotas Brūveru avota (Urtāns J., Bernāte I.1994. - 2.att.:1,57.lpp.), kur tā datējama ar laiku ne vēlāk kā 12.gs., un Krimuldas Karātavu kalna (IVI, AI 1968:4, saktas zoslai 12.gs. raksturīga pēdas "sekste"). Magoņgalvas ar izteiktu vidusšķautni analizētas arī Tērvetes pakavsaktu materiālā. Kā iespējamais to izplatības laiks minēts 12.-13.gs. (Brīvkalne E.1974. - 5.att.:8,11, 129.lpp.).

Droši uz viduslaiku periodu attiecināmām saktām raksturīga iezīme ir griezumā taisnstūrveida adata. Šāds adatas veidojums konstatējams visām Mārtiņsalas kapsētas saktām ar vidēji platu zoslas pēda, vienai no tām (VI 122:2170) 14.-15.gs. raksturīgs pēdas rotājums - trīs izcilņu rindas. Vienīgā I tipa sakta, kas iegūta kapa inventāra sastāvā, ir Dzelzavas Strūgukalna 6.kapa pakavsakta (**20.zīm.8**) ar lielām magoņgalvām un griezumā rombveida loku (A 7378:4). To datē apbedījumā līdzdotie 14.-15.gs. sudraba brakteāti (A 7378:3). Ne agrāk kā ar 14.gs. datējama arī fragmentārā Dobeles kapsētas sakta (saktas

magoņgalva, VI 234:986), Hipotētiski agrāka (13.gs. otrā puse?) varētu būt kāda Aizkraukles kapsētā savrupatrastā sakta (A 12129:3) ar griezumā apaļu zoslas adatu, vāji izteiktu pēdu, nelielām, bet augstu virs loka (20mm) paceltām magoņgalvām. Neparasti vēla un tipa izplatības pamatlaikam neatbilstoša ir Saukas Ratulānu 35.kapa sakta (VI 229:158) - saktai vēla vienmērīgi plata zosla, kapa inventārā to datē Jana Kazimira Lietuvas vara šiliņš (Šnore E.1993. - 72.lpp., XIV tab.:5). Iespējams, ka šajā gadījumā novērojama arī citās apakšgrupās sastopama parādība - hronoloģiski ilgstoša senāku saktu lietošana, ilglaicīgas izmantošanas gaitā nomainot vieglāk deformējamo saktas daļu - zoslu.

Viduslaiku MPG I tipa hronoloģiskie ietvari Latvijas teritorijā līdz ar to attiecināmi uz 14.-15.gs., šo saktu senākie eksemplāri varētu būt sastopami arī 13.gs. otrajā pusē, kur tie varētu turpināt līdzīgu 12.gs. saktu tradīciju.

MPG I galu veidojums uzlūkojama par aizguvumu no Lietuvas teritorijā raksturīgajām saktu formām. Latvijas arheoloģiskajā materiālā viduslaiku MPG I saktas visdrīzāk ievestas vai arī atdarinātas pēc ievestiem paraugiem. Netieši to apliecina arī šī tipa saktu nelielais skaits kā vēlā dzelzs laikmeta, tā viduslaiku arheoloģiskajos pieminekļos.

MPG II. Pakavsaktas ar nopaloji veidotām magoņgalvām, kurām sānskatā lodveida, retāk ovāla forma (**19.zīm.1,3**). Visām saktām galiem apakšā ziedlapu pamatnei līdzīgs gredzenveida valnītis. Tipa saktām raksturīgi vienkārši veidoti un nerotāti, griezumā apaļi loki un vidēji lielas, lokam proporcionālas magoņgalvas. Vienā gadījumā (Rīga, izrakumi Peldu un Ūdensvada ielā, VI 193:180) konstatējams vienkāršs galu rotājums. Droši nodalāmas viduslaiku formas šīm saktām, līdzīgi kā MPG I, sastopamas ierobežotā skaitā.

Lai gan tipam konstatējamas plašas paralēles Lietuvas teritorijas viduslaiku saktu materiālā (Urbanavičius V.1969. - 1 pav.12; Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988. - 74 pav.:7), to ģenēzi varētu saistīt ar vietējo baltu un somugru tautību vēlā dzelzs laikmeta rotām, kur līdzīgi veidotas magoņgalvas ir bieži sastopama parādība². Tipu nevar uzlūkot par šo saktu transformācijas procesa vēlināku kā MPG I rezultātu, jo jau vēlā dzelzs laikmeta Gintališkes kapulaukā sastopamas saktas ar abu tipu magoņgalvām (Vaitkunskiene L.1979. - 22 pav.).

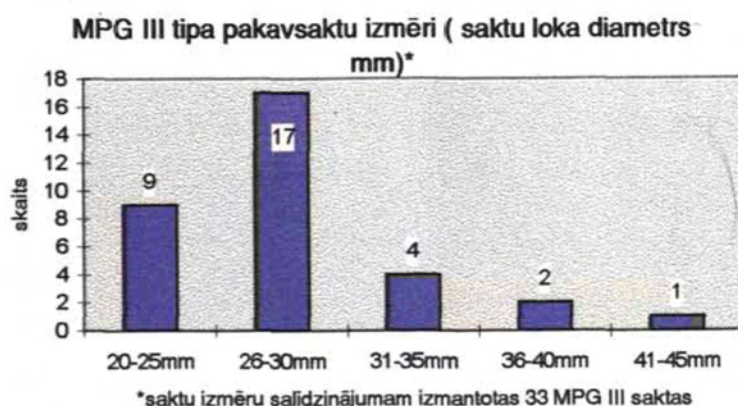
MPG II viduslaiku pakavsaktas no 11.-12.gs. saktām atšķir galu paviršāks veidojums (nereti tie darināti nedaudz asimetriski) un zoslas forma ar griezumā

taisnstūrveida adatu. Dobeles kapsētas 1311. kapa sakta (VI 234:3216) un Mārtiņsalas kapsētas 792.kapa sakta (VI 122:1024) pēc kapu inventāra un zoslu formas attiecināmas uz 14.gs. otro pusi -15.gs. Mārtiņsalas kapsētā šo datējumu apstiprina 792.kapa inventārā konstatētais 15.gs. žetons-piekariņš (VI 122:1026). Robusti veidotā pakavsakta no Pāles pagasta ar neizteiksmīgiem neregulāri apaļiem galiem, kuros magoņgalvu pazīmes atspoguļojas tikai galu apakšā viegli iezīmētajā gredzenveida valnītī (**19.zīm.1**), ir hronoloģiski jaunākā šobrīd zināmā sakta (A 1133). Tās platā zosla ar neizteiktu pēdu un adatu, kas vienmērīgi sašaurinās virzienā uz smaili, ļauj pakavsaktu datēt ar 15.gs. beigām -16.gs. sākumu.

Jāsecina, ka analizētajā materiālā uz viduslaikiem droši attiecināmās MPG II pakavsaktas datējamas ar 14.-15.gs., bet atsevišķi to eksemplāri sastopami arī 15.-15./16.gs. mijā. Grūti skaidrojams uz 13.gs. attiecināmu saktu trūkums, kas veido savdabīgu lakūnu šo saktu eksistencē. Hipotētiski pieļaujams, ka atsevišķas MPG II saktas ar nerotātu loku un izliektu, griezumā apaļu zoslas adatu varētu būt attiecināmas arī uz 13.gs.

MPG III. Pakavsaktas ar pogu galiem, kuru vidū saglabāties magoņgalvām raksturīgais pogaļas reljefais izvirzījums (**20.zīm.3,4,7**). Galu formās viegli atpazīt vienkāršotu un shematizētu magoņgalvu iezīmes. Salīdzinot ar tām, MPG III pogu gali ir ievērojami plānāki un sānskatā veido ovālu, biezu segmentu vai sēņu galvu formas, saglabājot vairāk vai mazāk izteiktu sānu šķautni. Atšķirībā no magoņgalvu galu saktām, pogu galiem izzudis apakšējais gredzenveida valnītis, gali veidoti neproporcionāli lieli lokam. MPG III tipam raksturīgas nelielas saktas (loka diametrs 20-30 mm), lielākas saktas sastopamas tikai atsevišķos gadījumos (skat. 26. tab.).

26.tabula

Pēc pogu galu ornamentācijas motīviem tipā iespējams izdalīt trīs variantus (MPG III-1; MPG III-2; MPG III-3) (skat.4.att.220.lpp.).

MPG III-1. Pakavsaktas ar pogu galiem un reljefu izvirzījumu tā centrā, kuru rotājuma pamatu veido izliektu vai taisnu līniju raksts (4.att., **20.zīm.7**). Saktu galos vairākas viena otrai paralēlas līnijas grupējās ap izvirzījumu centrā un veido trīsstūrveida (retāk - četrstūrveida) motīvu, kas nereti papildināts ar citiem rotājošiem elementiem (apļiem, punktiem, īsu svītru līnijām). Dominē nerotāts, griezumā apaļš (ovāls) loks, lai gan sastopamas arī saktas ar tordējumu imitējošiem dziļiem iegriezumiem, kuros atsevišķos gadījumos ievietota divkārti savīta bronzas stieple vai atveidota tās imitācija (Ikšķiles kapsētas 480.kaps, VI 131:557; Ļaudonas Odziena, A 1383:7; Mārtiņsalas pils, VI 122:1550 u.c.).

Variantam raksturīga izliekta zosla ar nelielu pēdas paplatinājumu un griezumā apaļu adatu. Platāka un izteiktāka zoslas pēda, kuru rotā paralēlu līniju ornaments, konstatējama kādai Tērvetes pilskalna saktai (VI 24:811), kuru E.Brīvkalne datē ar 12.-13.gs. (Brīvkalne E.1974. - 5.att.:14,129.lpp.). Mārtiņsalas pilī savrupatrastajai (VI 122:1550) un Dobeles kapsētas 700. kapa (VI 234:2237) saktām griezumā taisnstūrveida zoslas adata neļauj tās datēt agrāk kā ar 13.gs. beigām - 14.gs. sākumu. Līdzīgi ar 13.-14.gs. datējamās lielākā daļa varianta saktu³.

Varianta hronoloģiskās izplatības sākumu ļauj meklēt MPG III-1 sakta Daugmales pilskalnā (Radiņš A., Zemītis G. 1988. - 20.att.:4; A 12695:249), kura datējama ar 12.gs. otro pusi - beigām vai pat 12./13.gs. miju⁴.

MPG III-1 kopējie hronoloģiski ietvari līdz ar to attiecināmi uz 12.gs. otro pusi - 14.gs.

MAG III-2. Pakavsaktas ar pogu galiem, reljefu izvirzījumu un dubultapļu (dubultsauļīšu) rotājumu (4.att., **20.zīm.3**). Katru saktas pogu rotā 4-7 apļi, kas riņķveidā grupējas ap izvirzījumu centrā. Hronoloģiski agrākajām saktām gali biežāki, saktu attīstības gaitā vērojama tendence tiem kļūt plānākiem, neizteiksmīgāks kļūst arī izvirzījums (skat. Mārtiņsalas pils, VI 122:2649; Dobeles kapsēta, VI 234:245).

Visām tipoloģijas izstrādē iekļautajām saktām 12.-13.gs. raksturīga griezumā apaļa un izliekta zoslas adata. Līdzīgi kā visā tipā, saktu loks nerotāts, griezumā

apaļš vai ovāls.

Šo saktu hronoloģisko ietvaru precizēšanai jāņem vērā pogu galu ģenētiskā radniecība ar magoņgalvu pakavsaktām, kuras plaši izplatītas 12.gs. arheoloģiskajos pieminekļos. Līdz ar to pogu galu kā magoņgalvu attīstības rezultāta parādīšanos likumsakarīgi meklēt ne ātrāk kā 12.gs. vidū - otrajā pusē. Šāds datējums pieņemams arī senākajām aplūkotajām saktām no Jaunsaules Siliņu kapulauka (Caune A.1987. - 7.att.:5), Tērvetes pilskalna (Brīvkalne E.1974. - 5.att.:6), Kalsnavas (RDM I 2036). Uz 13.gs. kopumā attiecināmas Mārtiņsalas kapsētas (VI 122:2649) un Aizkraukles kapsētas 79.kapa (A 12169:288) pakavsaktas, ne vēlāk kā ar 13./14.gs.miju datējama Dobeles kapsētas savrupatrastā šī varianta sakta (VI 234:2458).

Varianta hronoloģiskie ietvari - 12.gs. otrā puse - 13./14.gs. mija. Lai gan MPG III-2 saktas Lietuvā nereti datētas ar ļoti agru laiku (10.-11.gs.) (LLM 1958. - 429 pav., 334 p.), pēdējo gadu desmitu izrakumi un publikācijas ļauj līdzīgu datējumu attiecināt arī uz tām.

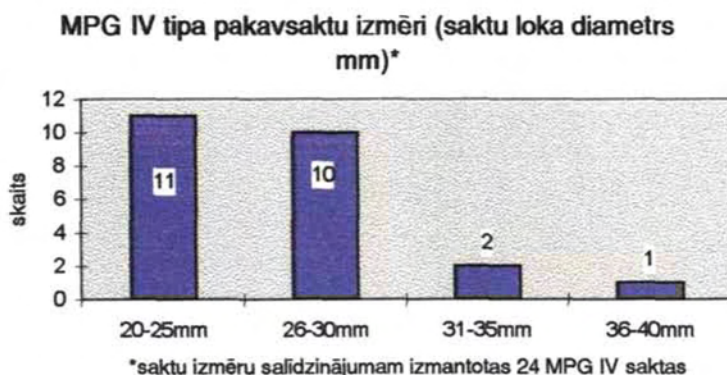
MPG III-3. Pakavsaktas ar nerotātiem pogu galiem un reljefu izvirzījumu to centrā, kas pārstāv tipa visvienkāršākās un dekoratīvi lakoniskākās formas. Senākajām saktām griezumā apaļa izliekta zoslas adata (Tērvetes pilskalns, VI 24:197; Sesava, JVMM 684). Līdzīgi kā visā tipā vēlākajām saktām vērojama pogu galu biezuma samazināšanās. Ar 14.gs. pirmo pusi datējama Dundagas Laukumuižas 4.kapa sakta (A 7316:24), līdzīgs datējums, spriežot pēc griezumā taisnstūrveida zoslas adatas un neizteiksmīgi veidotajām pogām, varētu tikt attiecināts arī uz kādu Sūnākstes savrupatrastu saktu (JVMM 796).

Varianta eksistences hronoloģiskie ietvari - 12.gs. beigas - 12/13.gs. mija - 14.gs. pirmā puse.

MPG III tipa dažādiem variantiem tuvas formas sastopamas Lietuvas teritorijas saktu klāstā, īpaši daudz šo saktu atrastas Obeļu kapulauka 13.-15.gs. kapu inventāros (Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988. - 38 pav.4,19; 74 pav.:2,6,10,12,15). Šeit tās saglabā savu popularitāti ievērojami ilgāk kā Latvijā - V.Urbanavičius pogu galu pakavsaktas viduslaiku materiālā datē pat ar 15.-16.gs. (Urbanavičius V.1969. - 1pav.:9;115 p.). Nereti Lietuvas kapulaukos tās dotas līdzī vairākas vienā kapā⁵. Atsevišķi šo saktu eksemplāri zināmi arī Baltkrievijā (Загорульский Э.бМ.1982. - Табл.XXXI:7).

MPG IV. Nelielas pakavsaktas (vidējais diametrs 25-30mm, skat. 27.tab.) ar plakaniem pogu galiem, kuriem pogu galu tālākas attīstības gaitā izzudis reljefais, ziedvainagu imitējošais izvirzījums to centrā (4.att., (20.zīm.1,2,5,6). Atsevišķas saktas ar biezākām pogām un tikko manāmu pacēlumu galu vidū pārstāv MPG III-MPG IV pārejas formas. MPG IV noplacināto galu veidojums sānskatā visbiežāk atgādina sēņgalvas.

27.tabula

Tips saglabā MPG III tipa galu ornamentācijas pamatvariantus, papildinot tos ar jauniem motīviem. Pēc galu ornamentācijas MPG IV var sadalīt 5 variantos (4.att.).

MPG IV-1. Pakavsaktas ar plakaniem pogu galiem, kuru rotā taisnu vai izliektu (lauztu) līniju rindas, kas veido trīsstūrveida (retāk četrstūrveida) motīvu (20.zīm.2). Pogū ornamentācija tuva MPG III-1 saktām. Ikšķiles kapsētā savrupatrastajai MPG IV-1 saktai (VI 131:613) viens gals rotāts ar trim lauztu līniju grupām, otrs - ar četrām. Saktām raksturīgs griezumā apļš vai ovāls loks, tikai atsevišķos agdījumos (Bērzaunes Pakalnieši, RDM 3229; Tērvetes pilskalns, VI 24:807) tas darināts no tordētas stieples.

Savdabīgi veidotā Bērzaunes Pakalniešu sakta ar augstiem piramidāliem pogu galiem, iespējams, pārstāv varianta senākās formas. Pārējo saktu tipoloģiskās formas - plāni veidotie gali un zoslas ar griezumā apaļu adatu varianta pamatmasu ļauj datēt ar 13.gs. Ikšķiles baznīcas kapsētas 23.apbedījumā šī varianta sakta datē Brēmenes arhibīskapa Gerharda II fon Lippes (1219-1258) brakteāta

monētpiekariņš (A 11932:47). Līdz ar to Tērvetes materiāla līdzīgu saktu datējums (12.-13.gs., skat.: Brīvkalne E.1974.-129.lpp.) būtu jātuvinā tā piedāvāto hronoloģisko ietvaru otrajai pusei.

Ņemot vērā tipa un varianta vietu pogu galu kopējā attīstības līnijā, MPG IV-1 saktas datējamas ar 12./13.gs. miju - 13.gs. iespējams, ka epizodiski tās sastopamas arī vēl 14.gs. sākumā, kad turpina eksistēt citi šī tipa varianti.

MPG IV-2. Pakavsaktas ar plakaniem pogu galiem, kuru rotājumā pirmajam variantam raksturīgo līniju trīsstūrveida (četrstūrveida) motīvu papildina viens vai vairāki apļi (punkti) **(20.zīm.5)**. Saktām griezumā apaļš loks un tāda pati izliekta zoslas adata. Hronoloģiski vēlākie MPG IV-2 eksemplari atiecināmi uz 13./14.gs. miju - 14.gs. pirmo pusi (Dundagas Laukumuižas 4.kaps, A 7316:23), līdz ar to varianta hronoloģiskie ietvari līdzīgi MPG IV-1 saktām.

MPG IV-3 variantu pārstāv neliels saktu skaits, kuru galu ornamentācija līdzīga III tipa 2.variantam (dubultapļu riņķveida motīvs) **(20.zīm.1)**. Ar 12.gs. beigām - 12./13.gs. miju datējamas varianta senākās saktas no Mežotnes (A 10074; BNM 6215) un Ciemaldes kapulauka (Graudonis J.1977. - 21.att.:7.).

Varianta hronoloģiskie ietvari - 12./13.gs. mija - 13.gs.

MPG IV-4. Pakavsaktas ar nerotātiem pogu galiem, kas pārstāv tipa vienkāršošanās izpausmes. Spriežot pēc griezumā apaļās zoslas adatas , varianta senākās saktas datējamas ar 12./13.gs.miju - 13.gs. MPG IV-4 Ikšķiles kapsētas 23.kapa 14.gs. pakavsaktai (VI 131:44) griezumā taisnstūrveida zoslas adata un izcilņiem rotāta pēda.

Varianta hronoloģiskie ietvari - 13.-14.gs.

MPG IV-5. Pakavsaktas ar pogu galiem, kurus rotā sakrustotu līniju krustveida motīvs ar dubultapļiem tā stūros **(20.zīm.6)**. Motīvs nav raksturīgs vēlā dzelzs laikmeta pakavsaktu galu rotājumos, bet bagātīgi pārstāvēts viduslaiku pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem un ripu galiem apakšgrupās.Varianta saktu pamatmasai izliekta un griezumā apaļa zoslas adata, kas ļauj šīs saktas pamatā datēt ar 13.gs. Hronoloģiski vēlākās saktas konstatējamās 13./14.gs. mijas -14.gs.

arheoloģiskajā kontekstā (Drabešu Uplantu kapsētas 2.kaps, VI 134:5; Dobeles kapsētas 703.kaps, VI 234:1997).

Saktas ar plakaniem pogu galiem, kas tuvu līdzīgas MPG IV tipam, tāpat zināmas Lietuvas materiālā (Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988. - 74 pav.:19, 95 pav.:11), Veltsi depoziāta sastāvā Igaunijā (Selirand J.1974. - Tahv.XXXVII:2) un Baltkrievijā (Загорульский Э.М.1982. - Табл.XXXI:6).

Varianta eksistences hronoloģiskie ietvari - 13.-14.gs.

Jāatzīmē, ka, lai gan III un IV tipa saktas plaši pārstāvētas arī Daugavas lejteces vēlā dzelzs laikmeta beigū un viduslaiku posma sākuma arheoloģiskajos pieminekļos, abiem tipiem piemīt lokālu tipu iezīmes - visvairāk to līdz šim konstatēts zemgaļu kultūras areālā (skat.14. karti).

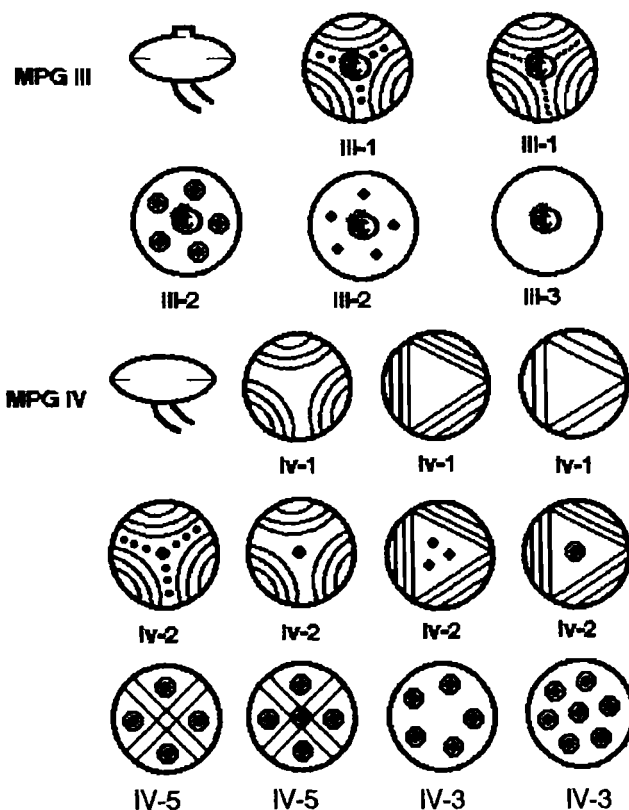
Rezumējot viduslaiku pakavsaktu ar magoņgalvu un pogu galiem tipoloģisko analīzi, jāsecina, ka magoņgalvu saktas 13.-17.gs. ir tikai epizodiski un sporādiski sastopama parādība. Nedaudz plašāk Latvijas teritorijā pārstāvēts to tālākas evolūcijas rezultāts - pakavsaktas ar pogu galiem. Apaļais vaļņveida izvirzījums pogu galvu centrā (MPG III), kas ģenētiski vēlākajos tipos (MPG IV) izzūd, parāda pogu galvu saktu ciešo radniecību ar pakavsaktām ar magoņgalvu galiem. Jāatzīmē, ka MPG III un MPG IV tipa pakavsaktas izplatītas gandrīz vienā laikā (28.tab), kas ļauj uzskatīt, ka senāko formu transformācija un dekoratīvās jēgas izzušana 13.-14.gs. norisinājās samērā strauji. Magoņgalvu saktu popularitāte šajā laikā ir neliela un, lai gan iespējams izdalīt divus šo saktu tipus (MPG I, MPG II), skaitliski tās sastopamas nelielā daudzumā, variē gan saktu, gan to galu izmēri.

Magoņgalvu saktu saglabāšanās uzlūkojama par no ārienes stimulētu parādību - tuvu līdzīgas formas daudz plašāk pārstāvētas Lietuvas teritorijā, kur šīs saktas apģērba saturēšanai un rotāšanai lietotas 14.-15.gs. un sastopamas pat vēl 16.gs. apbedījumos (Urbanavičius V.1969. - 115 p.;Urbanavičius V.1970. - 18 p.; Zabiela G.1995. - 140 pav.:2, 147 p.). Nevar arī noliegt zināmu vēlā dzelzs laikmeta tradīciju pārmantošanu un 12.gs. magoņgalvu saktu popularitātes atskaņas Livonijā, tomēr šķiet, ka īpaši šo saktu saglabāšanos sekmēja to intensīvā izmantošana dienvidrietumu kaimiņu zemēs. Lietuvas rotu klāstā šī apakšgrupa izteikti daudzskaitlīgi pārstāvēta jau iepriekšējā periodā - 10.-13.gs. šeit zināmas pāri par 500 pakavsaktu ar magoņgalvu galiem (LAA 1977. - 56 p.). Magoņgalvu un Latvijas teritorijas materiālam (MPG III, MPG IV) līdzīgu un pat analogu pogu galu

saktu popularitāti vēlākajos gadsimtos spilgti ilustrē Obeļu kapulauka piemērs, kurā 13.-15.gs. rotu sastāvā pakavsaktu kopējā klāstā tās sastāda 29% (46 saktas, skat. diagrammu 221.lpp.).

4.attēls

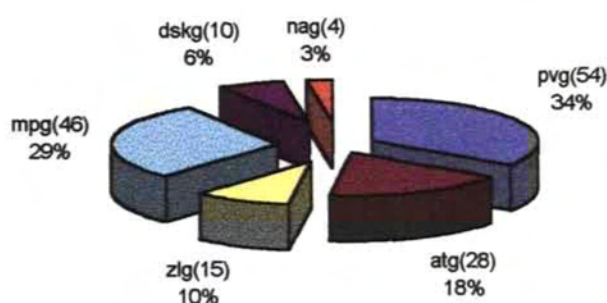
Pakavsaktu ar pogu galiem (MPG) III un IV tipa galu rotājuma variācijas

Pilnīgi citāda aina vērojama Igaunijas viduslaiku saktu materiālā, kur pakavsaktas ar magoņgalvu galiem praktiski nav konstatējamas, un arī pogu galu saktas pārstāvētas tikai ar dažiem eksemplāriem⁶. Pēdējo klātesamība

visdrīzāk saistīta ar tiešu importu no Latvijas teritorijas. Līdzīgi kā imports no baltu teritorijām skatāmas arī atsevišķās pakavsaktas ar pogu galiem baltkrievu arheoloģiskajā materialā (Загорульский Э.М.1982. -С.250, Табл.XXXI:6,7).

Obeļu kapulauka (Lietuva) 13.-15.gs. pakavsaktu apakšgrupu proporcionalitāte*

atg - pakavsaktas ar atrofītiem galiem; **nag** - pakavsaktas ar noplacinātiem uzlektiem (naglu) galiem; **dskg** - pakavsaktas ar daudzskaidņu galiem; **zlg** - pakavsaktas ar zvērgalvu galiem; **mpg** - pakavsaktas ar magoņgalvu un pogu galiem; **pvg** - pakavsaktas ar paplašinātiem (vāju) galiem.
* proporcionalitātes diagramma sastādīta pēc publicētā Obeļu kapulauka materiāla (skat. Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988.)

Ģenētiski saistītās pakavsaktas ar magoņgalvu un pogu galiem Latvijas viduslaiku rotu klāstā veido nelielu apakšgrupu, kura izplatīta pamatā 13.-15.gs. un vispirms atspoguļo kultūras kontaktus ar dienvidrietumu kaimiņu zemēm. Plašāk pārstāvētas īpaši zemgaļu apdzīvotajā teritorijās populārās pakavsaktas ar pogu galiem.

¹ Ņemot vērā šo saktu formu ģenētisko saistību, tās, līdzīgi kā pakavsaktas ar zvērgalvu un liliņu (ZLG) galiem, aplūkotas vienas apakšgrupas ietvaros. Pakavsaktas ar magoņgalvu (magoņpogaļu) un pogu (apaļu pogu) galiem tipoloģiski vienotā apakšgrupā apskata arī E.Brīvkalne (Brīvkalne E. 1974. - 123., 129.lpp.).

² Vēlā dzelzs laikmeta pakavsaktām ar noapaļoti veidotām magoņgalvām līdz šim literatūrā sniegti samērā izplūduši hronoloģiskie ietvari. Saktas ar MPG II iezīmēm galu veidojumā un griezumā apaļu vai segmentveida loku datētas gan ar 10.-11.gs. (Brīvkalne E.1974. - 129.lpp.,4.att.; Mugurēvičs Ē.1977. - 37., 116.lpp., 16.tab.), gan ar 11.gs. otro pusi (Graudonis J.1987. -90.-91.lpp, 10.att.:11.), 11.-12.gs. (Zariņa A.1987. - 36.lpp.,1.tab.; Vilcāne A.1996.- 172.lpp., 9.att.:11.) vai pat 12.gs. (Šnore E.1987. - 12.att.4,5; 1.tab.). Pakavsakta ar magoņgalvu galiem un hronoloģiski senāku loka formu (griezumā seštūrveida) Celmiņu depoziā noguldīta 11.gs. beigās (Urtāns V.1977. - 101.att.:11, 198.lpp.). Tā kā saktas ar magoņgalvām visagrāk parādās Lietuvas teritorijas rietumu daļas arheoloģiskajā materiālā, senākās Latvijas vēlā dzelzs laikmeta MPG II tipam tuvās saktas visdrīzāk datējamas ar 11.gs. otro pusi -12.gs. vai pat 12.gs.

Plašāka viduslaiku saktu analīze parāda, ka revidējams ir priekšstats par gredzenveida valnīti galu lejasdaļā kā vienīgi hronoloģiski senākajām saktām raksturīgu parādību (Brīvkalne E.1974. - 129.lpp.). Šī tipoloģiskā iezīme saglabājusies visām MPG I un MPG II tipa viduslaiku saktām arī 14.-15.gs., līdz ar to kritiski pārskatāmi uz šīs pazīmes balstītie magoņgalvu saktu datējumi (skat., piemēram: Urtāns J., Bernāte I.1994. - 57.lpp.)

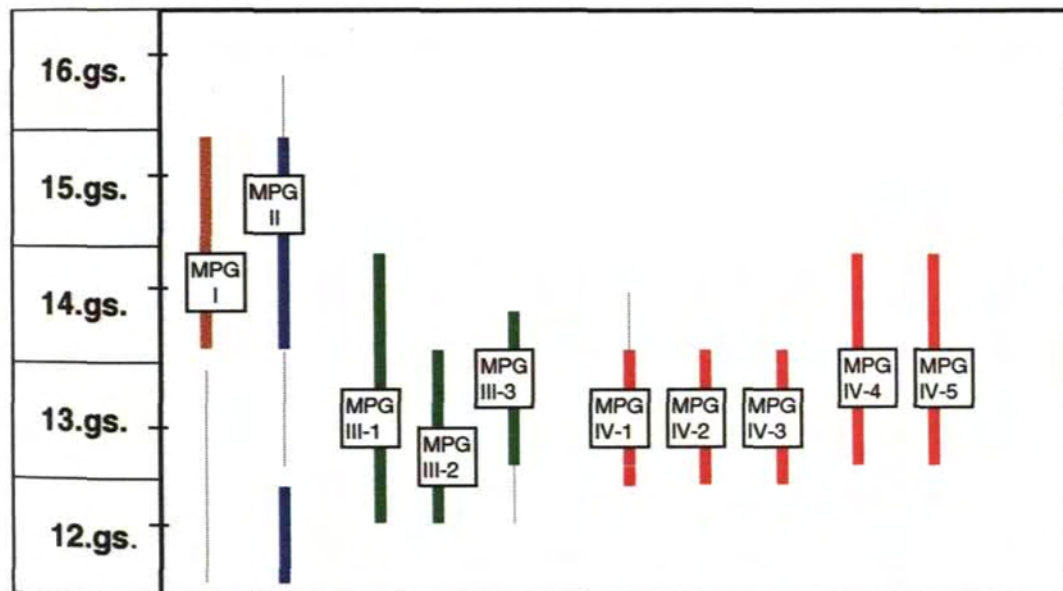
³ Ne agrāk kā ar 14.gs.sākumu, ņemot vērā kapsētas izmantošanas laiku, datējamas visas šī varianta Dobeles kapsētas saktas (VI 234:1678, 2237, 3021).

⁴ Sakta atrasta 2.izrakuma laukuma 3.kārtā. Vienā kārtā ar šo saktu iegūts arī gredzens ar stūrainu vairogu un zila stikla ovālu aci (A 12695:237), kurš datējams ar 12./13.gs.miju. (Pateicos G.Zemītim par sniegto konsultāciju).

⁵ Barīnes kapulauka 24 kapā (sievietes ugunskauss) līdzdotas pat 8 MPG III tipa pakavsaktas, šo apbedījumu A.Petruliene attiecina uz 13.-14.gs. vai pat 15.gs. sākumu (Petrule A.1995. - 31 pav.:2, 49 p.).

⁶ J.Selirands atzīmē tikai divas Igaunijas teritorijā atrastās pakavsaktas ar pogu galiem (Selirand J.1974. - Lk.160), no kurām saktai (Tahv,XXXVII:2) tiešas analogijas konstatējamas Latvijas arheoloģiskajā materiālā (skat.:Mežotne, A 10074; Rīga, VI 161:12, Caune A.1983. - 1.att.:1.)

Pakavsaktu ar magoņgalvu un pogu galiem (MPG) tipu un variantu
hronoloģiskā izplatība

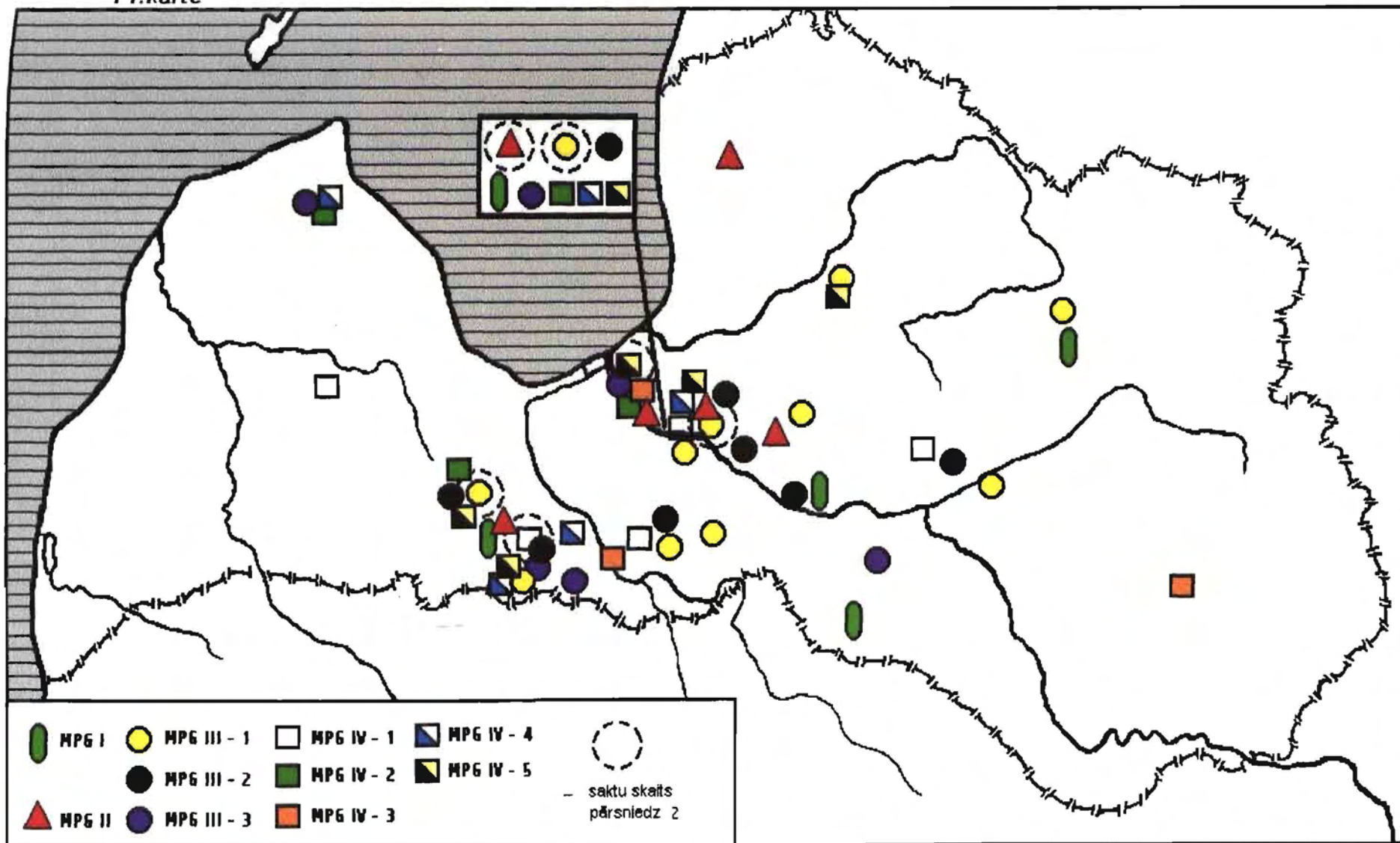
— - pamatzplatības vai droši datējamās eksistences laiks

— - hipotētiski pieļaujams vai epizodiskās eksistences laiks,

14.karte

224

X. Pakavsaktu ar paplašinātiem (vāju) galiem (PGV) apakšgrupas tipoloģiskā analīze.

Pakavsaktas ar paplašinātiem (vāju) galiem, līdzīgi kā saktas ar magoņgalvu un pogu galiem Latvijas teritorijas viduslaiku rotu klāstā pārstāvētas ierobežotā skaitā. Šo saktu 12.gs. formas grūti nodalāmas no viduslaiku saktām - kā kuršiem raksturīga konservatīva rota tās saglabā vēlā dzelzs laikmeta iezīmes arī turpmākajos gadsimtos. Viduslaiku PVG saktu atpazīšanai no kopējā apakšgrupas saktu klāsta vispirms izmantojamas šo saktu zoslu tipoloģiskās iezīmes, kas tomēr ļauj nodalīt tikai pašas vēlākās - 13./14.gs. mijas un 14.gs. eksemplārus. 13.gs. saktām pamatā vēl aizvien vērojamas iepriekšējā gadsimta pazīmes - griezumā apaļa, izliekta zoslas adata un neizteikta vai vidēji plata pēda, biezi veidoti gali. Lai gan saktas ar paplašinātiem galiem vēlajā dzelzs laikmetā pamatā raksturīgas kuršu kultūras areālam (LLA 1977. - Žemel.33; Brīvkalne E.1974. - 132.lpp.), 13.-14.gs. tās sastopamas arī citās teritorijās (skat. karti).

Viduslaiku apbedījumu vietās to skaits parasti nepārsniedz 1-2 eksemplārus (Sēlpils, Aizkraukles, Mārtiņsalas kapsētas, skat. 8., 1. un 4. diagr.) vai arī tās nav konstatētas vispār. Likumsakarīgs kuršu arheoloģiskajam piemineklim ir šo saktu skaits Talsu Vilcumuižas ezera rotu vidū (8 saktas, 10.diagr.), bet neparasti daudz to konstatēts Tērvetes pilskalnā (Brīvkalne E.1974. - 129.lpp.). Jāpiezīmē, ka pakavsaktas ar paplašinātiem galiem samērā bieži atrod arī citu pilskalnu (Asote, Madalāni) kultūras slāņu augšējās kārtās (skat.: ШHope Э.Д.1961. - Табл.III:23,27).

Arheoloģiskajā literatūrā apakšgrupas saktas dažkārt sadalītas divās kopās - pakavsaktās ar pāresninātiem un pakavsaktās ar paplašinātiem galiem (Brīvkalne E.1974. - 129.-132.lpp.). Piedāvātajā tipoloģiskajā analīzē šis šķīrums

netiek izmantots - galu noplacināšanās (griezumā iegūstot izstieptu, ovālu formu) vērojama hronoloģiski vēlākajām (12.-13.gs.) saktām, pāreja neiezīmējas ar krasu lūzumu un līdz ar to strikta robeža starp šādi nodalītām kopām paliek neskaidra¹.

Vēlo pakavsaktu ar paplašinātiem galiem tipoloģijā kā pamatpazīme jāuztver galu (daļēji arī loka) ornamentāciju. PVG saktu apakšgrupā pēc šīs pazīmes izdalīti četri tipi (PVG I, PVG II, PVG III, PVG IV).

I tips - pakavsaktas ar paplašinātiem galiem un lokam perpendikulāru taisnu svītru grupu lakonisku rotājumu;

II tips - pakavsaktas ar paplašinātiem galiem, kuri rotāti ar svītru grupu un dubultapju (dubultsaulīšu) ornamentu;

III tips - pakavsaktas ar paplašinātiem galiem, kuri rotāti ar spirālveida un izliektu līniju ornamentu;

IV tips - miniatūras pakavsaktas ar paplašinātiem galiem.

PVG I. Pakavsaktas ar paplašinātiem galiem, kuriem lakonisks lokam perpendikulāru svītru vai to grupu rotājums (21.zīm.6). Šī tipa saktas viduslaiku rotu klāstā pārstāvētas ļoti ierobežotā skaitā un atspoguļo senāko šīs apakšgrupas saktu formu ilgstošu, bet epizodisku saglabāšanos. Pakavsaktas ar šādu rotājumu Latvijas teritorijā pamatā datējamas ar 12.gs.² Arī Igaunijā līdzīgas pakavsaktas tiek attiecinātas uz 12.un pat 11.gs. (Kirme K.1986. - III.28, 16 lk.).

Vienīgajai Talsu Vilikumuižas ezera PVG I saktai (A 10994:497) četru šķērsvītru rotājums klāj tikai griezumā lēcveida galu pašu nobeigumu. Saktas zoslai plata stūrainā pēda un griezumā apaļa, izliekta adata, kas ļauj to attiecināt uz 12.gs. beigām - 13.gs. Nedaudz bagātīgāk ar šķērsvītrām rotatās Ikšķiles kapsētas saktas (350.kaps, VI 130:421; s.a., VI 130:398), kurām svītru grupas klāj apmēram 2/3 - 2/4 no loka. 350.kapa saktu pēc kapa inventāra iespējams datēt ar 13.gs. Hronoloģiski vēlāka sakta atrasta Lejasciema Viguļos (A 7420:1). Tās griezumā

taisnstūrveida zoslas adata un platā stūrainā pēda ļauj saktas darināšanas un izmantošanas laiku meklēt 13./14.gs. mijā - 14.gs. pirmajā pusē. Vēlīnajam datējumam atbilst arī galos iecirsti šķērsvītru primitīvais, robustais raksturs.

Neparasti vēla un acīmredzot ar tiešām lietuviskajām ietekmēm saistīta PVG I sakta ietilpst Slutišķu kapsētas 4. apbedījuma (15.gs.) kapa inventārā (Berga T.1996. - 2.att., 61.lpp.).

Hipotētiski I tipam pieskaitāma arī Tērvetes pilskalna fragmentāra 13.gs. pakavsakta (VI 24:384); Brīvkalne E.1974. - 132.lpp.), kurai galu rotājošajās šķērsvītrās inkrustēta vara stieplīte. Tuvu līdzīga sakta, tikai ar sudraba inkrustāciju rievās, zināma Suljatiču apmetnē Baltkrievijā (Гуревич Ф.Д.1962. -Рис.78:1, с.204).

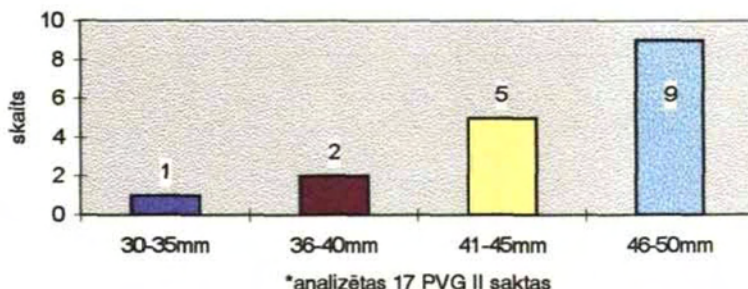
PVG II. Pakavsaktas ar paplašinātiem galiem, rotātas ar lokam perpendikulāru un slīpu līniju grupām (2-4 svītras). Grupu norobežotajos laukumos iekomponēts viena vai vairāku dubultapaļu ornamenti (21.zīm.1,5). Vienkāršāk veidotām saktām (Talsu Vilikumuižas ezers, A 10994:496; Ikšķiles kapsētas 471. kaps; Madalānu pilskalns, A 12396:25) dubultapaļu rotājums dažkārt nav konstatējams. Saktu loka griezumam variē no apaļa vai ovāla līdz lēcveida vai segmentveida griezumam. Paplašinātie galī atšķirībā no 11.-12.gs. sastopamajiem apaļajiem galiem griezumā vienmēr veido izstiepti ovālas, segmentveida vai lēcveida formas.

Lai gan parasti rotājums, sākoties no saktu galiem, klāj apmēram divas ceturdaļas vai divas trešdaļas loka, sastopamas saktas, kurām tas veidots tikai pašos galos (Rīga, VI 193:1354; Talsi, TNMM 18133), atkārtots norobežotā joslā loka vidū (Sēlpils kapsētas 186.kaps, VI 88:290; Rīga, VI 193:1018) vai pat sedz visu loka redzamo virsmu (Madalānu pilskalns, A 12511:64).

Tipā dominē lielas saktas (40-50mm, skat. 29.tab.) griezumā apaļu, izliektu zoslas adatu un vidēji platu, nereti stūraini veidotu zoslas pēdu. Hronoloģiski vēlākajām saktām griezumā taisnstūrveida adata (Mārtiņsalas kapsētas 590.kaps, VI 122:146, s.a. VI 122:1686; Sēlpils kapsētas 186.kaps, VI 88:290).

29.tabula

Pakavsaktu ar paplašinātiem galiem (PGV) II tipa saktu izmēru (loka diametrs mm) proporcionalitāte*

Abas Mārtiņsalas kapsētas saktas rada ilgstoši lietotu rotu iespaidu - to rotājums padilis, bet zoslas, kas valkāšanas gaitā, iespējams, bija salūzušas, darināts no jauna atbilstoši laika "modei". Līdz ar to 590.kapa saktai zosla veidota neproporcionāli īsa, tik tikko skarot loku, bet savrupatrastajai saktai tās izgatavošanai izmantota cita sastāva bronza (zoslas bronzas krāsa ievērojami atšķiras no saktas metāla). Pēdējā parādība vērojama arī kādai cita tipa Tērvetes pakavsaktai (VI 24:622, skat.:Brīvkalne E.1974. - 6.att.:2.), kurai masīvs loks un lieli, griezumā apaļi un neornamentēti paplašinātie gali, kas ļautu to datēt ar 11.-12.gs., tomēr zosla ar izteiktu rotātu pēdu un griezumā apaļu izliektu adatu darināta no sarkanīgākas nokrāsas bronzas. Tās forma ļauj saktu attiecināt uz 12.gs. otro pusi - 12./13.gs. miju, ko apstiprina arī saktas atrašanās apstākļi - pilskalna kultūras slāņa pirmā kārtā.

Hronoloģiski PVG II tipa saktas pamatā izplatītas 13.gs. - to apliecina gan saktu zoslu formas, gan arī literatūrā dotais datējums (

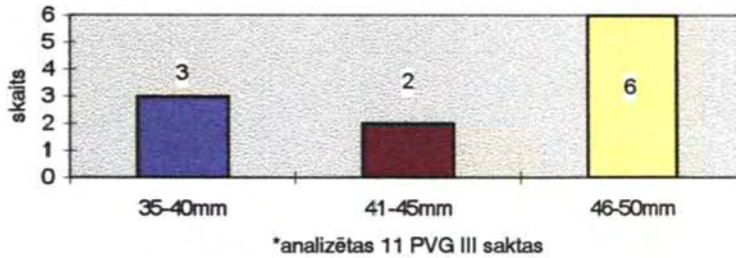
Brīvkalne E.1974. - 6.att.:6,132.lpp. Стубавс А.1970. - Рис.3:16,с.187). Šķiet, ka ar 12.gs. beigām - 12./13.gs. miju datējama arī Asotes pilskalna 14.kārtā (12.gs.) atrastā šī tipa sakta (Шноре Э.Д.1961. - Табл.III:27). Sēlpils kapsētas 186.kapu A.Zariņa attiecina uz laiku ap 14.gs. (Šnore E., Zariņa A.1980. - 177.att.:19., 197.lpp.), bet Mārtiņsalas 590.kapā kopā ar šāda tipa saktu konstatēta kaklarota ar 15.gs. žetonu piekariņiem (VI 122:648). Līdz ar to PVG II saktu hronoloģiskie ietvari attiecināmi uz 12.gs. beigām/13.gs. -14.gs. sākumu, epizodiski šīs saktas nelielā skaitā tikušas lietotas arī vēlāk (14.-15.gs.).

Paralēles PVG II saktām vispirms atzīmējamās Lietuvas arheoloģiskajā materiālā, kur vispār konstatēts bagātīgs šīs apakšgrupas saktu materiāls 10.-13.gs. arheoloģiskajos pieminekļos (LAA 1977. - 60 p.). PVG II saktām tuvu līdzīgas un pat analogas formas zināmas Obeļu kapulaukā (Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988. - 73 pav.:7,8; 95 pav.:13), šim tipam pieder arī Iliskilas kapulauka sakta Somijā, kuru H.Salmo datē ar 12.gs. (Salmo H.1956. - Abb.42, S.85).

PVG III. Pakavsaktas ar paplašinātiem galiem, kuru ornamentācijai izmantotas spirālveida un izliektu līniju kombinācijas (21.zīm.2,4). Rotājums ir netradicionāls baltu ģeometriskā ornamenta stilam un atgādina stilizētu (spēcīgi ģeometrizētu) augu ornamentu. Spirālveida motīvi un izliektas līnijas vai lentveida elementi parasti klāj divas trešdaļas no saktu loka, galos to nobeidz taisnas šķērsvītras vai to grupas. Kādai Vilkumuižas ezera saktai (A 10994:498) loka vidusdaļā piecu dubultapļu krustveida motīvs.

Tips saktām raksturīgi griezumā ovāli vai lēcveida paplašināti gali, kuru platums pārsniedz loka griezuma diametru 1,25-2 reizes. Saktām pamatā 12.-13.gs. sastopama zoslas forma ar platu, nereti stūraini veidotu zoslas pēdu un izliektu, griezumā apaļu adatu. Līdzīgi kā PVG II, tipam raksturīgas liela izmēra saktas (40-50mm, skat. 30.tab.).

Pakavsaktu ar paplašinātiem galiem (PVG) III tipa saktu izmēru (loka diametrs mm) proporcionalitāte*

PVG III eksistences laiks meklējams 12.-13.gs. Aizkraukles kapsētā šādu saktu 5.kapā (A 11773:6) datē 13.gs. monētpiekariņi (A 11773:6), spriežot pēc zoslas formas, uz 12./13.gs. miju - 13.gs. sākumu attiecināma arī kāda Salaspils Lipšu kapulaukā savrupatrastā sakta (VI 185:151). Līdzīgs datējums, acīmredzot, sniedzams arī šī tipa saktai Lejasdopeļu kapulaukā (VI 56:161; LPSR Arheoloģija 1974.-66.tab.:20) kura tādējādi attiecināma uz šīs apbedījumu vietas eksistences beigu posmu. Tērvetes pilskalna izrakumos iegūtajām saktām E. Brīvkalne sniedz stratigrāfijā pamatotu 12.-13.gs. datējumu (Brīvkalne E.1974. - 131.-132.lpp.).

PVG III saktu eksistences sākums meklējams ne agrāk kā 12.gs. vidū, tās turpina izmantot visu 13.gs. Trešais tips hronoloģiski veidojies ātrāk kā PVG II saktas, lai gan abu tipu eksistences laiks pārklājas. Netieši to apliecina tikai viena PVG III tipa sakta Talsu Vilcumuižas ezera šo saktu klāstā (A 10994:498)³.

Tiešas paralēles PVG III saktām bagātīgi atrodamas Lietuvas teritorijā (Urbanavičius V.1970.-13.pav.:4; Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988. - 73 pav.:1,3,4-6; Petruļiene A.1995. - 10 pav.; 11 pav.; 13 pav.; 31 pav.:1). Nedaudz eksemplāros tips pārstāvēts arī Baltkrievijas

arheoloģiskajos pieminekļos (Гуревич Ф.Д.1962. - Рис.98:13, 102:1; Мальм В.А.1967. - С.158) un senās Krievzemes ziemeļaustrumu teritorijās, kur to uzlūko par importu no Austrumbaltijas (Мальм В.А.1967. - С.158,рис.22:8).

PVG IV. Atsevišķā lokālā tipā iespējams izdalīt miniatūras (21-29mm) pakavsaktas. Tām dominē nerotāti gludi loka gali, kuriem griezumā apaļa, ovāla vai segmentveida forma. Tikai atsevišķos gadījumos tos klāj vienkāršs šķērsvītru vai dubultapļu rotājums (Tērvetes pilskalns, VI 24:134, 162). Tipa saktas sastāda lielu daļu no Tērvetes pilskalna apakšgrupas saktām (skat. VI tabulu), tās visbiežāk konstatētas 2. vai 3. slānī, bet dažas atrastas arī pirmajā slānī vai virskārtā (VI 24:640,21). Šādas miniatūras saktas zināmas arī citos zemgaļu arheoloģiskajos pieminekļos (Ceraukstes Rušiņi, A 9751:4).

Lai gan E.Brīvkalne šīs un citu apakšgrupu zemgaļiem raksturīgās miniatūrās saktas, kuras Tērvetē plaši pārstāvētas, datē visai plašā hronoloģiskajā diapazonā (11.-13.gs.), saktu miniaturizācijas tendences, spriežot pēc pakavsaktām ar pogu galiem, nav vērojamas agrāk kā sākot ar 12.gs. vidu. Tādējādi PVG IV tipa saktas attiecināmas uz 12.gs. vidu - 13.gs.

Dažas no pakavsaktām ar paplašinātiem galiem, kuras konstatētas tikai vienā eksemplārā bez paralēlēm Latvijas materiālā, jāuzlūko par izstrādātajai tipoloģijai netipiskām. Viena no šādām saktām ir Aizkraukles kapsētas 86.kapā (12169:315) ar griezumā apaļu loku un lieliem plāni noplacinātiem (2,5mm) galiem (21.zīm.3). Sakta atrasta sievietes apbedījumā pie kreisajiem sāniem, uz tās loka saglabājušās ādas siksniņas paliekas. Iespējams, ka tā izmantota kā gredzens naža piekāršanai (Urtāns V.1971P). Līdzīgas saktas ar plāni noplacinātu loku un galiem zināmas lietuviešu rotu klāstā (Urbanavičius V., Urbanavičiene

S.1988. - 38 pav.:15, 74 pav.:9,16, 20; LLM 1958. - 450-451 pav.; LAB1961. - 350 pav.).

Netipiskas viduslaiku materiālam ir arī masīvi veidotas saktas ar griezumā apaļiem nerotātiem vai minimāli rotātiem galiem. Šīs saktas raksturīgas 11.-12.gs., bet, ņemot vērā to ilgstošu izmantošanu, atsevišķos gadījumos nedaudz pārveidotā formā ir sastopamas arī 13.gs. Par šādām saktām ar pārveidotu zoslu (12.gs. otrajai pusei - 13.gs. raksturīga zosla veidota no citas krāsas metāla vai dzelzs) jāuzskata divas masīvas Tērvetes pilskalna pakavsaktas ar paplašinātiem galiem (VI 24:622, 816 Brīvkalne E.1974. - 6.zīm.:2,7). Šādas saktas, tāpat kā apakšgrupa kopumā, sastopamas ierobežotā skaitā.

Jāatzīmē, ka Latvijā arī vēlā dzelzs laikmeta arheoloģiskajos pieminekļos saktas ar paplašinātiem galiem nav sastopamas pārāk bieži. Tā, piemēram, Vampeniešu II kapulaukā un Doles Raušu kapulaukā, kur varētu sagaidīt samērā plašu to klāstu, pakavsaktas ar paplašinātiem galiem attiecīgi sastāda tikai 4% (1 sakta) un 12% (3 saktas) no kopējā pakavsaktu klāsta (Šnore E.1996. - 128.lpp., tabula). Proporcioniāli neliels ir arī šo saktu daudzums (8) Talsu Vilkuuižas ezerā, bet pat nedaudz pārsteidzošs ir fakts, ka šīs saktas nav konstatētas tādās viduslaiku apbedījumu vietās, kurās daudz citu kuršu kultūras konservatīva rakstura (vēlā dzelzs laikmeta formas saglabājušas) rotu, kā Pūres Zviedri, Kazdangas Roņi, Valgales Veģi un pat Durbes Dīri.

No dzīvesvietām visbagātākais šo saktu materiāls iegūts Tērvetes pilskalnā un priekšpilī - šeit konstatētās 20 saktas (Brīvkalne E.1974.- 129.lpp.) sastāda pagaidām skaitliski vislielāko šo apakšgrupas koncentrāciju vienā Latvijas arheoloģiskajā pieminekļī. Daudz mazākā skaitā šīs saktas konstatētas citos pilskalnos (Asote , skat: ШHope Э.Д.1961. - Табл.III:23,27; Madalāni, skat. VI tabulu, Talsi, skat.:Karnups A.1937. - 18.att.:13 u.c.)

Pakavsaktas ar paplašinātiem (vāļu) galiem visplašāk pārstāvētas Lietuvas arheoloģiskajā materiālā, kura skaitliskajiem rādītājiem Latvijas teritorijā atrasto saktu daudzumam grūti pat tuvotes. Lietuvā tās sagabā savu popularitāti arī 13.-15.gs. un valkātas pat vēl 16.-17.gs. (Urbanavičius V.1969. - 117 p.). Obeļu kapulauka 13.-15.gs. apbedījumos šīs saktas sastāda 34% (54) no kopējā pakavsaktu skaita (skat. diagrammu 221.lpp.). Kaut gan sporādiski pakavsaktas ar paplašinātiem galiem 1-2 eksemplāros konstatētas arī ārpus Lietuvas teritorijas gan senās Krievzemes arheoloģiskajos pieminekļos (Мальм В.А.1967. - Рис.22:8,с.157-158; Гуревич Ф.Д.1962. - Рис.98:13, 102:1), gan prūšu (Кулаков В.В.1990. - Рис.13:76 с.24) un pat - nedaudz eksemplāros - somu un igauņu apdzīvotajās teritorijās, par šo rotu izplatības centru jāuzlūko Lietuvas ziemeļrietumus. Šeit sastopami arī Latvijas viduslaiku PVG saktām neraksturīgu formu tipi, piemēram, pakavsaktas ar intensīvi noplacinātu loku un galiem (Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988. - 38 pav.:15, 74 pav.:9,16, 20). Jāsecina, ka arī Latvijas viduslaiku pakavsaktas ar paplašinātiem galiem 13.-15.gs. turpina saglabāt savu popularitāti, pateicoties iespaidiem no Lietuvas. To apliecina Slutišķu kapsētas piemērs, kur konstatēta hronoloģiski jaunākā šīs apakšgrupas pakavsakta Latvijā (4.kaps) un, pēc izrakumu vadītājas T.Bergas domām, kapu inventāra senlietu formās vērojama spēcīga lietuviešu kultūras ietekme (Berga T.1996. - 68.lpp.). Netieši to apliecina arī Lietuvai ģeogrāfiski tuvā Tērvetes pilskalna bagātais pakavsaktu ar paplašinātiem galiem materiāls.

Rezumējot šīs apakšgrupas tipoloģisko analīzi, jāatzīmē, ka pakavsaktas ar paplašinātiem galiem Latvijas viduslaiku rotu klāstā nelielā skaitā turpina saglabāties visu 13.gs., bet tikai ļoti epizodiski sastopamas vēlākajos gadsimtos (14.-15.gs.). Nereti novērojama senāk darinātu saktu ilgstoša vai atkārtota izmantošana, ko apliecina rotājuma nodilums

vai jaunveidota zosla. Formas ar izteiktām viduslaiku periodam raksturīgām iezīmēm sastopamas ļoti reti.

Saktas iespējams iedalīt četros pamattipos. Lielākajai daļai šo tipu tiešas paralēles bagātīgi konstatējamas Lietuvā. Tādējādi uzskatāms, ka apakšgrupas saktu nosacītās popularitātes saglabāšanos sekmēja dienvidu kaimiņteritorijās šo rotu izmantošanas ilgstošā tradīcija.

Parindes

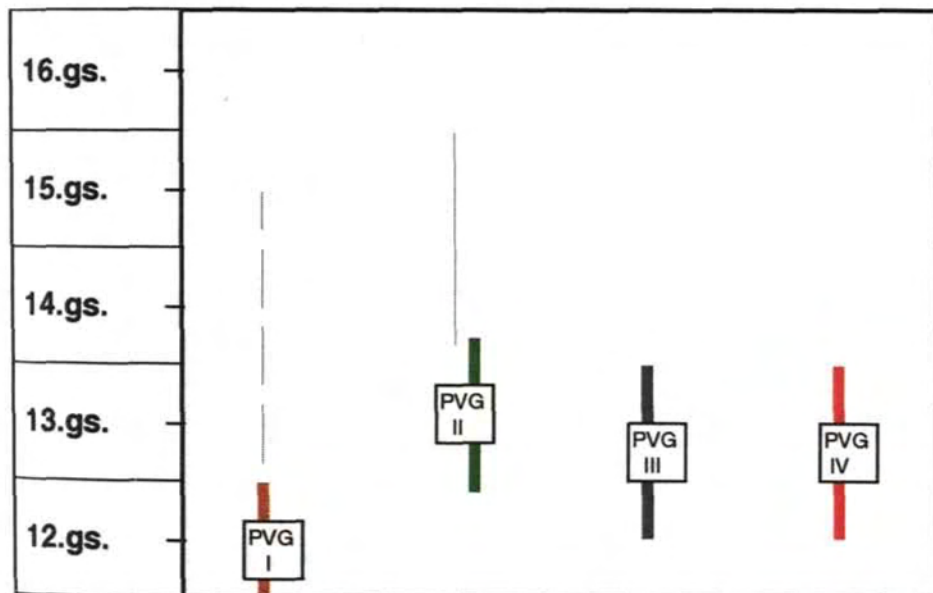
---

¹ Pakavsaktas ar griezumā apaļu loku un paplašinātiem galiem kā senākas tiek aplūkotas gan Tērvetes materiālā (Brīvkalne E.1974. - 6.att.:2,9;131.lpp.) gan arī Asotes pilskalnā, kur šāda sakta atrasta 13.kārtā (11.-12.gs., skat.: Шюре Э.Д.1961. - Табл.III:27, с.34). Līdzīgi par senākām tās tiek uzlūktas arī Lietuvas teritorijas materiālā (LAB 1961. -482-483 p.), lai gan Gintališkes kapulauka 10.-11.gs. rotu klāstā sastopamas Lietuvai specifiskās pakavsaktas ar noplacinātiem paplašinātiem galiem (LLM 1968.- 454 pav.).

² Uz 11.-12.gs. šādas saktas Tērvetes materiālā attiecina E.Brīvkalne (Brīvkalne E.1974. - 132.lpp.,6.att.:4).

³ Talsu Vilkumuižas ezera senlietas pamatā datē ar 13.-14.gs. (Šturms E.1936. - 85.lpp.).

Pakavsaktu ar paplašinātiem (vāļu) galiem (PVG)
tipu hronoloģiskā izplatība

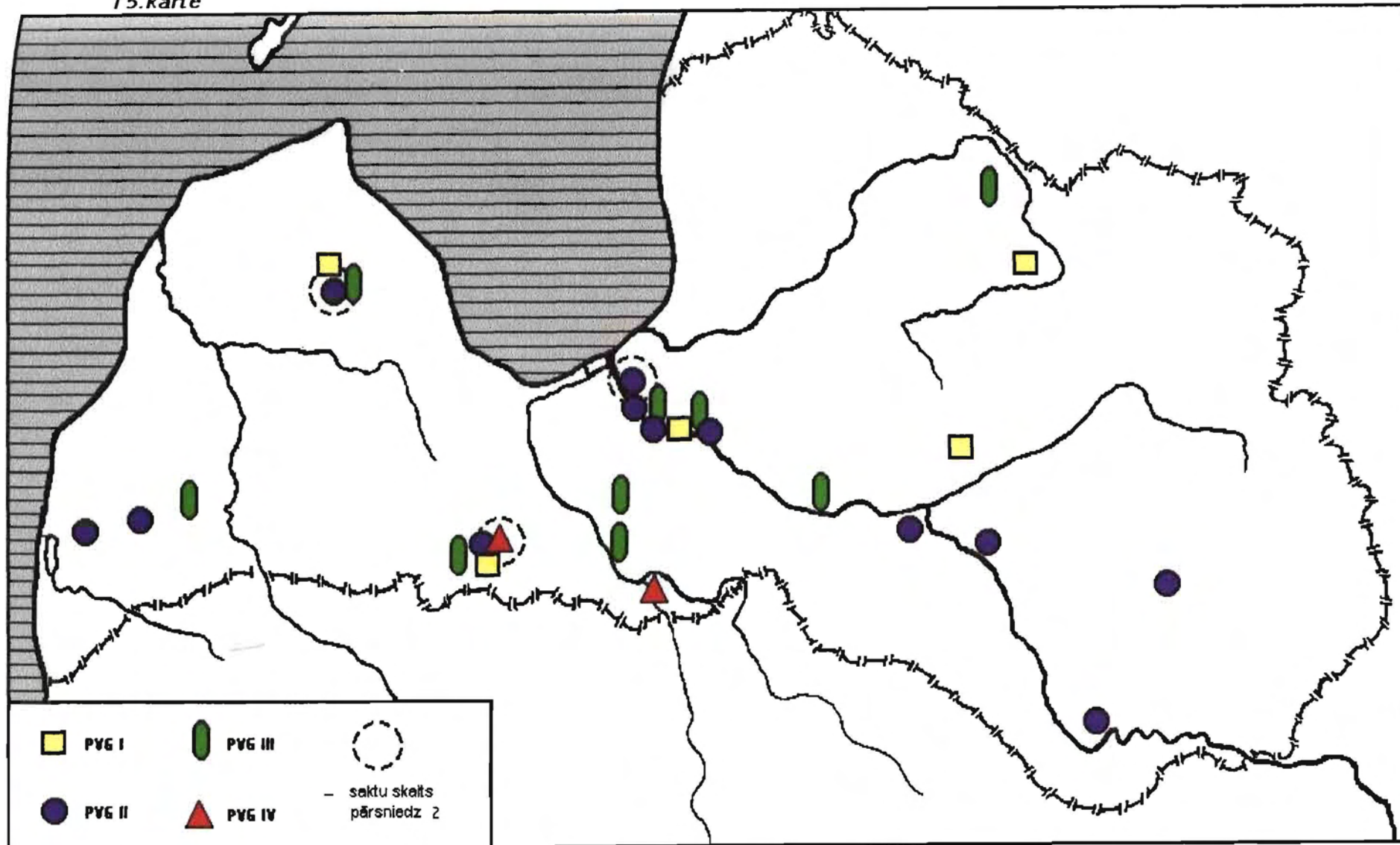
- pamatizplatības vai droši datējamās eksistences laiks

- hipotētiski pieļaujamās vai epizodiskās eksistences laiks

15.karte

236

XI. Pakavsaktas ar atšķirīgi veidotiem galiem un netipiskās pakavsaktas.

13.-17.gs. pakavsaktu apakšgrupu klāstā atsevišķi izdalāmas vēl divas nelielas saktu tipoloģiskās grupas - pakavsaktas ar dažādi veidotiem galiem un netipiskās pakavsaktas¹. Latvijas viduslaiku arheoloģisko rotu klāstā šīs saktas sastopamas ierobežotā skaitā - lielākā daļa viduslaiku pakavsaktas iekļaujas iepriekš analizētajās apakšgrupās un kopās.

Pakavsaktas ar dažādi veidotiem galiem iekļauj sevī divu apakšgrupu pazīmes - viens no saktu loka galiem veidots kā zvērgalvas, lilijas, naglveida, daudzskaldņa vai ripas gals, bet otrs - atrotīts (**22.zīm.1,2**). Zināmas desmit šādas saktas (skat.VIII tabulu). Līdzīga galu kombinācija vērojama arī Lietuvas arheoloģiskajā materiālā konstatētajām četrām pakavsaktām ar dažādi veidotiem galiem (LAA 1977. - 65 p., 38 zemel.)².

Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā starp pakavsaktām ar dažādi veidotiem galiem dominē saktas, kuru viens no galiem veidots zvērgalvas vai lilijas zieda forā, bet otrs - atrotīts. Šo galu veidojums tipoloģiski saistāms ar ZLG apakšgrupā izdalītajiem tiptiem un to variantiem. Tā, piemēram, Pāvulkalna kapsētas 210.kapa saktas (VKNM 9231) kreisā gala zvērgalva atbilst ZLG II-1 variantam, saktas otrs gals noplacināts un atrotīts. Griezumā apaļo loku rotā dziļi tordējumu imitējoši iegriezumi. Saktu datē divi 15.gs. sākuma - vidus Tallinas feniņi, kas līdzdoti kapā. Saktas datējums ir nedaudz vēlāks, nekā ZLG II-1 varianta hipotētiski pieļaujamā augšējā robeža (15.gs., skat. ZLG II-1 tipoloģisko analīzi). Iespējams, ka šajā gadījumā jārunā par ilgstoši izmantotu un pārveidotu rotaslietu, kuras lika viens gals pēc tā nolūšanas pārveidots vienkāršotākā formā. Par to liecina arī saktas zosla ar vāji izteiktu pēdu un taisnu adatu, kas hronoloģiski vairāk atbilst 15.gs. otrajai pusei- 15./16.gs. mijai. Tā darināta no saktas loka atšķirīga, sarkanīgākas nokrāsas metāla.

Taurupes Vecmuižnieku savrupatrastās saktas (A 900) labā gala forma analoga ZLG III-1 varianta saktu galiem., bet saktas loks, līdzīgi kā Pāvulkaļna saktai, klāts ar dziļiem, tordējumu imitējošiem iegriezumiem. Līdzīgi veidota arī zosla ar nelielu, neregulārām izciļņu rindām rotātu pēdu, kas šo pakavsaktu hipotētiski ļauj datēt ar laiku ne agrāku kā 15.gs. vidus -beigas.

Trīs saktu viena no galu formām atbilst ZLG IV tipam. Salas Grīvās kopā ar 14.-15.gs. senlietām savrupatrastās saktas (A 11207:1) viens no galiem plāni noplacināts un veidots kā stilizēts lilijas zieds, kura "ziedlapas" izdalītas no "ziedpumpura" pāresninājuma (ZLGIIV-1), bet otrs gals atliekts (**22.zīm.1**). Pārējo savrupatrasto senlietu raksturs un saktas zosla ar izteikti platu pēdu ļauj to datēt ar 14.gs. otro pusi - 15.gs. Divu pārējo saktu gali (Dobeles kapsētas 815.kaps, VI 234:2319; Mārtiņsalas kapsēta, VI 122:1777) tuvi ZLG IV-4 formām. Dobeles kapsētas 815.kapā šādu saktu datē Tartu bīskapa Kristiana Bomhvera (1514-1518) šiliņš (VI 234:2318)³.

Analizētajā materiālā nākamo skaitliski lielāko grupu sastāda pakavsaktas ar vienu noplacinātu uzliektu (naglu) galu un otru atrofītu vai atliektu galu. Pēc naglu gala veidojuma, loka un zoslas formas NAG II-2 variantam atbilst Vīnakaļna kapulaukā savrupatrastā sakta (A 11772:110). Hipotētiski šī sakta (**22.zīm.2**) varētu tikt uzlūkota par jau darināšanas procesā pārveidotu vai labotu - par to liecina gan saktas labais stāvoklis un nodiluma pēdu trūkums, gan arī samērā rūpīgais veidojums. Saktas zoslas tipoloģiskās pazīmes - relatīvi platā un ar trim izciļņu rindām rotātā pēda - ļauj to datēt ar 14.gs. otro pusi vai beigām -15.gs. Vēlāks datējums (15.gs. beigas-16.gs.) meklējams Riņņukalna 1.kapa saktai (A 10906) ar dzelzs zoslu, kura piesaistāma NAG II tipam, un Veclaicenes saktai (RLB 621). Veclaicenes saktas zosla ar nelielu rotātu pēdas paplatinājumu un slīpajiem krustiem rotāto adatu ļauj to attiecināt uz laiku ne agrāku par 15./16.gs. miju. Abas saktas rada pavirša un vēlīna darinājuma iespaidu.

Pa vienam eksemplāram zināmas pakavsaktas ar vienu atrofītu un otru daudzskaldņu vai ripas galu.

No bojātas DSKG IV-1 saktas darināta Rīgas Latviešu biedrības kolekcijas pakavsakta (Latvija, RLB 1371), noplacinot un atrotot loku nolauztā gala pusē. Pielocot to atlikušajam daudzskaldnim, samazinājies saktas diametrs (44,5mm) un

tā rezultātā loka pairesnājumā "krelle" nobīdīta pa labi, atrodotā gala virzienā. DSKG IV-2 hronoloģiskajiem ietvariem (12.gs. vidus - 13.gs.) neatbilst saktas zosla ar vāji izteiktu, nerotātu pēdu un griezumā taisnstūrveida adatu (15.gs.-15./16.gs. mija). Acīmredzot ilgi pēc darināšanas salūzusi sakta ir tikusi pārveidota.

Straupes Baukalna kapsētas 13.kapa inventārā konstatēta sakta (VI 85:15) ar vienu ripu galu, tordētu loku un šauru zoslu bez pēdas paplatinājuma. Saktas pamatpazīmes, izņemot atroto loka labo galu, atbilst RPG I-3 pazīmēm. Variantam atbilstošs ir arī šīs saktas datējums (16.gs. beigas)⁴.

Pakavsaktas ar dažādi veidotiem galiem neveido patstāvīgu tipoloģisku apakšgrupu - kā pamatpazīmi izvēloties neatrotītā gala formu, tās visumā iespējams piesaistīt kādam no konkrētā apakšgrupā jau izdalītajiem tiem vai pat variantiem. Atzīmējams, ka analizēto saktu datējums nereti atbilst šo tipu vai variantu eksistences augšējai hronoloģiskajai robežai vai pārsniedz to. Līdz ar to jāsecina, ka pakavsaktas ar dažādi veidotiem galiem galvenokārt atspoguļo konkrētu apakšgrupu atsevišķu saktu ilgstošas izmantošanas faktu, bojātās (salauztās) saktas pārveidojot ar tehnoloģiski vienkāršāko paņemienu - noplacinot un atrotot (atliecot) loku nolauztā saktas gala pusē. Tikai atsevišķos gadījumos (Vīnakaļna kapulauks, A 11772:110; Straupes Baukalna kapsēta, VI 85:15) to tipoloģiskās pazīmes un arheoloģiskais konteksts sakrīt ar neatrotītā gala apakšgrupas piesaistītā tipa vai varianta datējumu, kas ļauj tās uzlūkot par darināšanas procesā radušos "tehnoloģiskā brāķa" vienkāršotu risinājumu. Zīmīgi, ka visas šīs saktas attiecināmas uz 15. - 16.gs. - pakavsaktu popularitātes pakāpeniska norieta laiku.

Neskatoties uz pakavsaktu kā tipoloģiskas grupas izteikto homogenitāti - vairāk ka 99% no analizētā materiāla iespējams iekļaut septiņās izdalītajās tipoloģiskajās apakšgrupās un kopās - viduslaiku rotu klāstā ļoti nelielā skaitā iespējams konstatēt arī absolūti netipiskas, apakšgrupu vispārējos ietvaros neiekļaujamas saktas. Tāda, piemēram, ir Madalānu II kapulauka 19. kapa dzelzs pakavsakta (**22.zīm.3**) ar piramidāliem stūrainiem galiem (A 12703:72), kurai pagaidām nav izdevies konstatēt analogijas. Pārējais kapa inventārs ļauj šo saktu datēt ar 13.gs. Netipiska ir arī kāda Taurupes Vecmuižniekos savrupatrasta dzelzs sakta ar perpendikulāri lokam uz augšu atlocītiem galiem (A 7585)⁵.

Netipisko saktu klāstā jāatzīmē arī četras saktas, kas atrastas Kurzemes ziemeļrietumos (tagad. Ventspils un Kuldīgas rajonos). Tipoloģiski tās vieno no trim bronzas stieplēm vītais loks, zoslu forma un galu veidojums⁷. Pēdējā saktas daļa kādreiz bijusi veidota no alvas, bet alvas sabrukšanas procesa ietekmē šobrīd galu forma nav nosakāma (**22.zīm.4**). Zlēku Jaunbērzkalnu saktai (A 9294:6) uzliektie gali ar alvas paliekām savienoti (sapīti) ar maza diametra (ap 1mm) bronzas stieplīti. Līdzīgs galu savienojums plašāk konstatējams ATG apakšgrupas 16.-17.gs. saktām (ATG III-2). Ne agrāk kā ar 15.gs. beigām - 15./16.gs. miju šīs saktas datējamas arī pēc zoslu formas - tām raksturīgas taisnas vai viegli izliektas adatas un neliels pēdas paplatinājums. Vārves Gundagu saktai (VVM 247) zoslas adata rotāta ar zigzagveida līkloci. Šīs saktas visdrīzāk uzlūkojamas par epizodisku un vēlīnu (16.-17.gs.) darinājumu lokālu grupu, kuru hipotētiski iespējams saistīt ar vienu meistarū.

Netipisko pakavsaktu primitīvāko daļu veido saktas ar taisni nocirstiem galiem. Iespējams, ka tās uzlūkojamas par salauztu pakavsaktu (ar nolauztiem galiem) izteikti funkcionālām vajadzībām - apģērba saturēšanai - pielāgotu formām. Šīm pakavsaktām ir gracils tordēts vai gluds loks (tā griezuma diametrs 3,5-4,4 mm) un vēlīnas, šauras zoslas bez pēdas vai ar vāji izteiktu pēdas paplatinājumu. No šīm saktām kā visvienkāršākā atzīmējama kāda Lielvārdes apkārtnē savrupatrastā sakta (Al 1150:1) ar gludu, griezumā apaļu loku un šauru (2-3mm) taisnu zoslu.

Netipiskās pakavsaktas, līdzīgi kā saktas ar dažādi veidotiem galiem, ar retiem izņēmumiem attiecināmas uz pakavsaktu eksistences beigu posmu - 16.-17.gs. un raksturo pakavsaktu popularitātes samazināšanos, parādoties lokālām un nejaušām vai arī izteikti primitivizētām formām.

Parīndes

¹ Ar jēdzienu "netipiskās pakavsaktas" apzīmētas pakavsaktas, kuras sastopamas tikai atsevišķos eksemplāros un kuru galu forma neļauj tās pieskaitīt kādai noteiktai apakšgrupai. Netipiskās pakavsaktas kā tipoloģiska grupa nodalāmas no apakšgrupu iekšienē 1-2 eksemplāros sastopamajām netipiskajām saktām, kuras izveidotajā tipoloģijā nav iekļautas kā atsevišķs tips vai variants, tomēr ietilpst noteiktā apakšgrupā.

² Lietuvas saktas ar dažādi veidotiem galiem (*nevienodomis galvutėmis*) pārstāv hronoloģiski senāku posmu un tiek attiecinātas uz laiku līdz 13.gs. ieskaitot. Netieši to parāda arī dekoratīvāko,

---

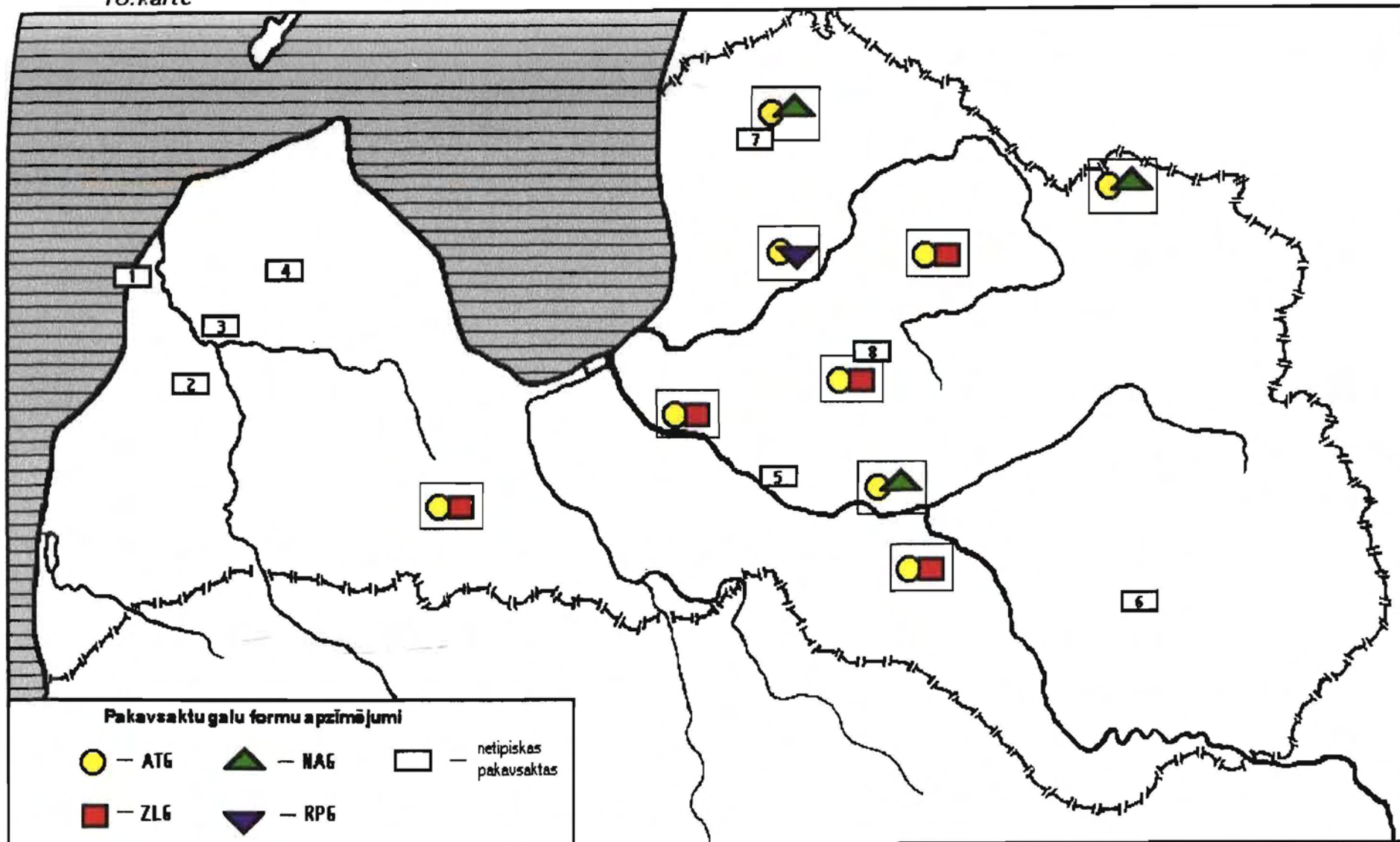
neatrofīto galu forma - magoņgalvas. Šādas saktas konstatētas tikai Rietumlietuvā (LAA 1977. - 65 p.).

³ ZLG IV-4 hronoloģiskās izplatības augšējā robeža ir 15.gs. beigas (skat ZLG IV saktu tipoloģisko analīzi), tādējādi Dobeles saktas datējums iekļaujas varianta eksistences beigu posmā, daļēji to pat pārkāpjot.

⁴ Straupes Baukalna kapsētas 13.kapā saktu datē divi Rīgas brīvpilsētas 1575.g. šiliņi.

⁵ No pakavsaktām netradicionāla materiāla - dzelzs - veidotas arī vairākas citas saktas, kuras pēc galu veidojuma iekļaujas izdalītajās apakšgrupās (MPG apakšgrupā - sakta no Mārtiņsalas pils, RDM I 2466, **20.zīm.4**); RPG apakšgrupā - Cesvaines kapsētas 10.kapa pakavsakta A 12304:6; ATG apakšgrupā - Ikšķilē savrupatrastā pakavsakta ar bronzas zoslu CVVM 64621). Fragmentāra dzelzs pakavsakta ar viduslaiku arheoloģiskajam materiālam raksturīgu platu zoslas pēdu konstatēta Madlienas baznīcas kapsētā (A 12051:25).

⁷ Savrupatrastās pakavsaktas no Puzes Lejaskroga (VVM 10859), Zlēku Jaunbērzkalniem (A 9294:6), Vārves Gundegām (VVM 247) un Īvandes pagasta (A 7506:2) (**22.zīm.4**).

XII.13.-17.gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots: amatnieciskie, funkcionālie un dekoratīvi simboliskie aspekti.

Viduslaiku pakavsaktas skatāma kā neliela, bet informatīvi bagāta 13.-17.gs. senlietu grupa. To tipoloģiskā analīze ļauj risināt virkni ar šā laikaposma vēsturi saistītus jautājumus, mēģinot fiksēt (nereti gan tikai preventīvi hipotētiskā līmenī) izdalīto apakšgrupu, tipu un variantu saistību ar konkrētām materiālās un garīgās dzīves parādībām. Šajā nodaļā aplūkoti atsevišķi jautājumi, kurus izveidotā viduslaiku pakavsaktu tipoloģija ļauj ieskicēt.

Viduslaiku pakavsaktu darinātāji. Viens no interesantākajiem jautājumiem, kas, aplūkojot plašo saktu materiālu, izvirzās priekšplānā, ir jautājums par to darinātājiem. Neuzsvērtā un plašākā formā tas ieskanās vairākās publikācijās, kas veltītas 13.-17.gs. amatniecības attīstībai vai pat konkrētu rotu klasifikācijai (skat.: Lancmanis I.1989.; Vaska B.1989.- 154.lpp.). Neskatoties uz plašo iesaistīto saktu materiālu, arī šī darba ietvaros viennozīmīgi uz to atbildēt šķiet neiespējami - pirmkārt, pakavsaktas ir tikai viena no rotaslietu un pat saktu grupas sastāvdaļām, otrkārt, tā risināšanai nepieciešami plašāki, savādāk orientēti un obligāti interdisciplināri (arheoloģija, vēsture, mākslas vēsture) pētījumi, kuros līdztekus arheoloģiskajam materiālam tiktu detalizēti aplūkotas arī visas pieejamās rakstīto avotu ziņas. Tomēr aplūkotais pakavsaktu klāsts ļauj iezīmēt atsevišķus šī jautājuma aspektus un izvirzīt virkni hipotētisku pieņēmumu, kuru patiesīgumu varētu apliecināt turpmākie pētījumi šajā virzienā.

Izveidotajā tipoloģijā konstatējams, ka vairāku variantu un pat tipu eksistences laiks nepārsniedz 100-200 gadus. Šķiet, ka šādi hronoloģiskie ietvari atspoguļo noteiktu amatnieku izveidotu un to profesionālo pēcteču saglabātu lokālu tradīciju, kas pastāv 2-3 paaudzes. Šādā laikposmā droši pieļaujama amatniecisko paņēmieni un stila tieša, maz izmainīta pārmantošana¹. Līdz ar to daudzi varianti tipoloģijā atspoguļo lokālu amatnieku un to "skolu"² darbību. Kā vienu no piemēriem, kas saistāms ar noteikta amatnieka darbību konkrētā apvidū, var minēt netipiskās pakavsaktas ar vītu loku un no alvas darinātiem galiem, kuras

konstatētas ziemeļrietumu Kurzemē Ventspils un Kuldīgas rajonā (skat. IX tabulu). Iespējams, ka tās saistāmas ar kādu Ventpilī strādājošu amatnieku³. Līdzīgi ar viena amatnieka un tā profesionālo pēcteču darbību saistāms arī pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem galiem III tipa 2.variants (NAG III-2), kuram raksturīgas vidēji lielas saktas ar dzelzs zoslu. Zoslas darināšanai dzelzs izmantota arī citām šīs apakšgrupas saktām (NAG II-1, NAG IV). Šo saktu atrašanas vietas ar retiem izņēmumiem koncentrējas tikai Vidzemē (skat.II tabulu, 4.,5.karti) un, iespējams, atspoguļo noteiktas "skolas" darinājumu izplatību. Ar šādu noteiktu amatnieku darinājumiem iespējams saistīt arī citu apakšgrupu noteiktu tipu variantus (RPG apakšgrupas pakavsaktas) , tādējādi daudzos gadījumos izdalītie varianti varētu sakrist ar kādas noteiktas "skolas" produkciju.

Atsevišķi risināms jautājums par pakavsaktu izgatavotāju profesionālo piederību. Vai šīs rotas izgatavoja profesionāli rotkaļi vai arī vismaz daļa no tām tika darinātas mājamatniecības kārtībā? Kādā mērā to izgatavotāji bija saistīti ar cunfšu amatniecību pilsētās?

Pirmo jautājumu vismaz daļēji iespējams sākt risināt, aplūkojot izveidotās tipoloģijas hronoloģiskos parametrus. Greznākās, vēlā dzelzs laikmeta formās sakņotās un tehnoloģiski sarežģītākās pakavsaktu apakšgrupas - tādas kā pakavsaktas ar daudzskaldņu, vāļu, magoņgalvu un pogu galiem - pamatā izplatītas līdz 14.gs. Šis laiks ir arī pakavsaktu ar zvērgalvu un liliju galiem apakšgrupas atsevišķu tipu (ZLG II, daļēji - ZLG I) un saktu ar atroģiem galiem un intensīvi tordētu loku (ATG I) izplatības augšējā hronoloģiskā robeža. Visas minētās saktas vieno to darināšanas tehnoloģija, kurā kā pamatpaņēmiens izmantota liešana, nereti atlējot galus vienlaicīgi ar saktas loku. Tām raksturīga loka bagātīga ornamentācija un tordējums vai arī tā rūpīga imitācija ar dziļu loka virspuses rievojumu, samērā bieži ornamentēti arī saktu gali. Šīs ar saktu darināšanu saistītās tehnoloģiskās pazīmes liecina par to veidotāju specializāciju un augstu amatniecisko prasmju līmeni.

Jāatzīmē, ka šo pakavsaktu formu izcelsme meklējama jau vēlā dzelzs laikmeta beigās. Neskatoties uz atsevišķiem ārējo ietekmju un "modes" iespaidiem, tās maz mainītā veidā saglabājās arī nākamajos pāris gadsimtos. Izveidotajā tipoloģijā jau atzīmētas tās grūtības, kas rodas, mēģinot nošķirt atsevišķu ZLG, DSKG, PVG vai MPG apakšgrupu tipu 12.gs. otrās puses

eksemplārus no vēlākajām saktām. Formu kontinuitāte netieši apliecina arī šo rotu darināšanas apstākļu nemainību - acīmredzot pakavsaktas turpināja darināt to pašu rotkaļu profesionālie pēcteči, kas tās veidoja vēlā dzelzs laikmeta beigās. Jāsecina, ka 13.-14.gs. rotu izgatavošana vietējo iedzīvotāju vajadzībām turpināja saglabāties profesionālo vietējo rotkaļu rokās, kas arī izgatavoja aplūkotās pakavsaktas. Paralēli vietējiem rotkaļiem saktas šajā laikā darina arī vietējām tradīcijām sveši amatnieki, kas saistīti ar pilsētām un cunfšu amatniecības veidošanos. Lai gan viņi strādāja pilsētas pasūtītājam, kas pamatoti deva priekšroku Rietumeiropā izplatītajām saktu formām, šo amatnieku produkcija pakāpeniski iespiedās arī vietējo iedzīvotāju rotu sastāvā - viņu darinājumiem, piemēram, pieskaitāmas agrīnās riņķsaktas (13.-15.gs.) ar latīniskajiem reliģiska satura uzrakstiem. Saktu darināšana, spriežot pēc statūtos sastopamajām ziņām, šo rotkaļu darbā ieņēma svarīgu vietu. Jau 1360.gada statutos saktas izgatavošana atzīmēta kā "meisterstiķa" sastāvdaļa (Stieda W., Mettig C.1896. - S.291), prasība pēc noteiktas formas riņķsaktas izveides meistara statusa ieguvei saglabājās arī 16.gs. statutos (Lancmanis I.1989. - 81.lpp.). Šī laika riņķsaktas, lai gan bieži sastopamas apbedījumu inventāru sastāvā un līdz ar to acīmredzot izmantotas sadzīvē, vēl nav plaši izplatīta rota. Viduslaiku kapu inventārā vēl 14.-15.gs. dominē pakavsaktas (Vijups A.1996.- 156.lpp.). Tās acīmredzot atbilda gan valkātāju estētiskajām prasībām, gan arī materiālajām iespējām, pilnībā nodrošinot vietējo rotkaļu produkcijas noietu. Spriežot pēc abu grupu saktu atšķirīgajām formām, nav pamata domāt, ka pakavsaktu darināšanā šajā laikā varētu būt piedalījušies pilsētu cunfšu amatnieki.

Šķiet, ka vēlā dzelzs laikmeta rotaslietu (tajā skaitā arī pakavsaktu, piem., pakavsaktu ar zvērgalvām ZLG II tipa un DSKG saktu) formu īpaši ilgstoša saglabāšanās Kurzemē (skat. 9.,10.,11.karti) skaidrojama ar tās relatīvi vēlo pakļaušanu un īpašajiem apstākļiem. Tradicionālo rotu formu, vismaz pakavsaktu materiālā, saglabāšanās, kas atspoguļo ne tikai to valkātāju, bet arī darinātāju sastāva kontinuitāti, 13.-14.gs.sākumā konstatējama arī pārējā Latvijas teritorijā. Vēlā dzelzs laikmeta beigu formām tuvas saktas, piemēram, konstatētas Stukmaņu Vīnakalnā (Urtāns V.1962b.-19.lpp., 6.att.:1), Jaunsaules Siliņos (Caune A.1987.- 7.att.:2-7), Drabešu Uplantos (Apala Z.1987. - 13.att.:14-20), kā arī citās šī laika apbedījumu vietās. Šo rotaslietu 11.-13.gs. formu ietekme 14.gs. jūtama arī Dobeles kapsētā (Vijups A.1990.-56.lpp.). Saktu darinātāji turpināja saglabāt vēlā dzelzs

laikmeta beigu tradicionālo pakavsaktu veidošanas stilu un tehnoloģiju, kura rezultātā šīs rotaslietas līdz pat 13.gs. beigām - 14.gs. sākumam veidotas maz mainītā veidā. Tas atbilst pieņēmumam par vietējo rotkaļu amata saglabāšanos un tā ciešu kontinuitāti ar vēlā dzelzs laikmeta tradīcijām.

Izteiktākas tipoloģiski droši konstatējamas izmaiņas pakavsaktu kopējās formās var sākt konstatēt, sākot ar 13./14.gs. miju - 14.gs., kad mainās zoslas forma, progresējošas izmaiņas redzamas arī plašāk izplatītāko loku veidos, attīstās jaunas pakavsaktu apakšgrupas (pakavsaktas ar noplacinātiem uzliektiem (naglu) galiem). 14.-15.gs. saktām dominē griezumā apaļš loks ar tordējumu imitējošiem iegriezumiem, raksturīgas zoslas ar griezumā taisnstūrveida adatu un kaļot darināti gali (noplacināti uzliekti, liliņveida u.c.). Kopumā šīs pakavsaktas raksturojās ar apstrādes paņēmienu vienkāršošanos (kalšana kā apstrādes dominējošais tehniskais paņēmiens, tordēšanas ar atkvēlināšanu izzušana, kas atspoguļojas mazāk blīvajā un neregulārākajā loku tordējumā), formu masivitātes samazināšanos un, salīdzinot ar iepriekšējiem gadsimtiem, visumā paviršāku apstrādi. Jāatzīmē, ka, sākot ar 14.-15.gs., viduslaiku pakavsaktu gracialitāti raksturo loka diametra un tā šķērsriezuma diametra attiecību palielināšanās, to proporcijām tuvojoties attiecībām 10:1. Masīvo lieto saktu galu vietā sāk dominēt noplacināti, "viegli" gali. Sākot ar šo laiku, ļoti reti sastopamas, piemēram, pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem, bet masīvās zvērgalvas sāk nomainīt liliņu galu formas, kas veidotas, tehnoloģiski nesarežģīti noplacinot loka galus (skat. ZLG IV tipa variantu raksturojumu).

Izmaiņas saktu kopējā formā un to vienkāršošanās vispirms saistāma ar pakavsaktu lietotāju sociālā un līdz ar to arī materiālā stāvokļa pārmaiņām, 14.-15.gs. nostiprinoties zemnieku feodālajai atkarībai un šīm saktām pakāpeniski kļūstot par zemnieku rotām. Pakavsaktu darinātājiem bija jāpieskaņojās rotu valkātāju materiālajām iespējām. Noteiktu lomu šajās izmaiņās spēlēja arī izmaiņas garīgajā dzīvē.

Neskatoties uz dominējošo pakavsaktu vienkāršošanās tendenci, 14.-15.gs. vērojamas iezīmes, kas turpina apliecināt šo rotu darinātāju noteiktas profesionālās prasmes un specializācijas līmeni. Netieši to atspoguļo pakavsaktu tipoloģiskā daudzveidība. Šajā laikā, kad epizodiski turpina saglabāties iepriekšējiem gadsimtiem raksturīgās formas (MPG, DSKG, PVG apakšgrupu vēlinie eksemplāri,

skat. 20., 28., 31. tab.), veidojas un plašu popularitāti iegūst daudzu apakšgrupu jauni tipi un varianti. 14.-15.gs. ir arī jaunas apakšgrupas - pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem (naglu) galiem attīstības un visplašākās izplatības laiks. Jāatzīmē, ka šajā laikā atsevišķos gadījumos pakavsaktas darinātas arī sudrabā (Martiņsalas kapsēta, VI 122:2166, VI 138:1185; Užava, A 6357 u.c.) vai arī sudrabs izmantots atsevišķu to sastāvdaļu izgatavošanai (ZLG VII tips). Nosacīti šos divus gadsimtus var uzskatīt par viduslaiku pakavsaktu savdabīgu uzplaukuma periodu, kad, veidojoties jaunām un saglabājoties senākajām tipoloģiskajām formām, vērojama vislielākā tipoloģiskā daudzveidība. Skaitliski lielāko apakšgrupu saktu (ATG, NAG, ZLG) tipu un variantu hronoloģiskās izplatības tabulas (5., 10., 25. tab.) ļauj secināt, ka tieši 14.-15.gs. paralēli eksistē visdažādākās šo saktu formas. Tā, piemēram, ATG apakšgrupā no 21 izdalītā tipoloģiskā taksona 14.-15.gs. sastopami 14 (5.tab.), NAG apakšgrupā no 18 aplūkotajiem tiptiem un variantiem šajā laikā sastopami 17 (10.tab.), bet ZLG apakšgrupā no 20 taksoniem 19 tipu un variantu eksistences laiks ietver arī 14.-15.gs. (25.tab.).

Par augstu amatniecisko prasmju līmeni 14.-15.gs. liecina pakavsaktas ar masīvām un garenām zvērgalvām (ZLG VII tips). ZLG VII tipa 1. varianta saktu darināšanas tehnoloģiju raksturo no vairākām (līdz pat 20) bronzas stieplītēm pītais loks un divpusejās lejamveidnēs atlietās zvērgalvas, kuras atlietas uz jau gatava loka galiem (Vijups A.1994. - 126.lpp.). Šo saktu vietējās izgatavošanas faktu apliecina Ikšķiles lībiešu ciemā atrastā bronzas lejamveidnes puse, kas paredzēta masīvo un gareno zvērgalvu atliešanai (Vijups A. 1994. - 126.lpp., 3.att.).

Pakavsaktu darinātāju amatniecisko profesionalitāti šajā laikā raksturo arī 14.-15.gs. izplatītā zoslu forma ar platu (nereti pat līdz 25-30 mm augstu), parasti rotātu zoslas pēdu un līgani izliektu adatu. Pēdu ornamentācijā dominē triju izciļņu vai zobrata līniju motīvs, kurš kompozicionāli sasaucas ar 12.-13.gs. pakavsaktām sastopamo zoslu pēdu rotājumu. Formu kontinuitāti vērojama arī citās saktu sastāvdaļās (lokā, galu veidojumā), tā labi konstatējama arī dažu apakšgrupu tipoloģiskajā attīstībā. Kā raksturīgs piemērs atzīmējama ZLG apakšgrupa, kurā 14.-15.gs. visuzskatāmāk atspoguļojas nepārtraukta formu transformācija no 12.-13.gs. izplatītajām stilizētajām zvērgalvām (ZLG I, ZLG II) uz liliju ziedu formām (ZLG III, ZLG IV). Tādējādi jāuzskata, ka šo rotu darinātāji bija cieši saistīti ar iepriekšējo gadsimtu rotkaļu darba tradīcijām un šajā laikā turpinājā saglabāties kā atsevišķa

specializēta amatnieku grupa, kas nodarbojās ar vietējiem iedzīvotājiem domāto rotu izgatavošanu. Šo rotkaļu darbība acīmredzot saistāma ar Livonijas perifērijas pilsētām un pilsētīpa apmetnēm, kurās saglabājās vietējo amatnieku darbības plašāks vēriens un diapazons (Lancmanis I.1984. - 79.lpp.). Cunfšu amatniecības (zeltkaļu amata) tieša ietekme uz pakavsaktu formām 14.-15.gs. vēl nav konstatējama, līdz ar to jāsecina, ka šo rotu izgatavotāji nebija saistīti ar profesionālo amatniecību lielākajās pilsētās. Zeltkaļu cunftē kā viens no vecākajiem Rīgas amatiem (tās šrāgas tika pieņemtas 1360.g.) šajā laikā nodarbojās tikai ar stila mākslas rotaslietu (dažādu formu riņķsaktu, gredzenu u.c.), greznuma priekšmetu un baznīcas liturģiskajām vajadzībām nepieciešamo izstrādājumu izgatavošanu (Lancmanis I.1984. - 79.- 84.lpp.), strikti norobežojoties no vietējām mākslas tradīcijām rotu formā.

Ar būtiskām izmaiņām pakavsaktu attīstībā saistās to eksistences beigu posms - 16.-17.gs., kad šīs saktu grupas vietā pakāpeniski nāk jaunas grupas - dažādu formu riņķsaktas un sirdsveida saktas. Šīs pārmaiņas saistāmas ne tikai ar pakavsaktu iekšēju tālāku evolūciju, ārēju iespaidu ietekmi un lietotāju gaumes attīstību, bet arī ar to darinātāju sastāva izmaiņām.

Lai gan kopumā atsevišķu apakšgrupu un tipu attīstībā 16.-17.gs. vērojama zināma formu kontinuitāte, saglabājoties un attīstoties vairākiem tipiem un variantiem (5., 10., 25. tab.), šie gadsimti iezīmējas ar noteiktu lūzumu pakavsaktu kopējā attīstībā, kas vispirms atspoguļojas tipoloģiskās daudzveidības (formu dažādības) straujā kritumā. Šajā laikā vairāk netiek izmantotas pakavsaktas ar daudzskaldņu un paplašinātiem (vāju) galiem (20., 31. tab.), tikai hipotētiski pieļaujama viena pakavsaktu ar magoņgalvām tipa (MPG II) eksistence (28.tab.). Līdzīgi arī 14.-15.gs. plaši izplatītā pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem (naglu) galiem apakšgrupa (tipoloģijā izdalīti 18 taksoni) šajā laikā zaudē savu popularitāti un uz 16.-17.gs. droši attiecināmi tikai četri varianti (NAG III-1, NAG III-2, NAG IV-7, NAG VI-2; 10.tab.), bet ZLG pakavsaktu agrāko daudzveidību pārstāv tikai divi tipi (ZLG V, ZLG VI; 25.tab.). Lielāku popularitāti saglabā vienīgi pakavsaktas ar atrotītiem galiem (16.-17.gs. izplatīti 16 tipoloģiski izdalītie taksoni, 5.tab.) un 16.-17.gs. jauna pakavsaktu kopa, kas attīstās no pakavsaktām ar noplacinātiem uzliektiem (naglu) galiem - saktas ar ripu galiem (15.tab.). Jāatzīmē, ka, neskatoties uz kopējo tipu un variantu daudzumu ATG apakšgrupā, šajā laikposmā skaitliski

dominē tehnoloģiski vienkāršās nelielās pakavsaktas ar tordētu loku un atroģitiem galiem (ATG III tips, analizētajā materiālā to skaits pārsniedz 200 eksemplāru, pārsniedzot 10 % no kopējā 13.-17.gs. saktu materiāla ; I tab.).

Otrā īpatnība, kas iezīmē 16.-17.gs. pakavsaktu kopumu, ir samērā plaša saktām un rotaslietām visumā netradicionāla metāla - dzelzs - salīdzinoši plaša izmantošana. Dzelzs galvenokārt izmantota zoslu veidošanai (NAG III-2, atsevišķas ATG IX, NAG II-1, NAG II-3, RPG III-1, RPG VI u.c. saktas), lai gan sastopamas arī viscaur no dzelzs darinātas pakavsaktas (Cesvaines kapsēta, A 12704:6; Taurupes Vecmuižnieki, CVVM 7585, Madlienas baznīcas kapsēta, A 12051:25) vai arī saktas, kurām no dzelzs veidots tikai loks (Ikšķile, CVVM 64721). Bronzas saktas ar dzelzs zoslām plaši pārstāvētas tieši pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem galiem apakšgrupā, kur līdz ar to dzelzs zoslu plašākas izplatības agrākās hronoloģiskās robežas iespējams attiecināt uz 15.gs. otro pusi - 15./16.gs. miju. Dzelzs plaša izmantošana uzskatāma par netradicionālu rotkaļu amatam, jo tās apstrādei bija nepieciešams izmantot citus, no krāsainā metāla atšķirīgus tehnoloģiskos paņēmienu.

Viduslaiku pakavsaktu tipoloģija atspoguļo arī 16.-17.gs. saktu izteiktu atšķirību dažādu apakšgrupu, tipu un variantu tehniskā izpildījuma un greznuma līmenī. Konstatējamās gan ļoti vienkārši, pat primitīvi veidotas saktas (ATG III) un atsevišķu apakšgrupu vienkāršotas, deģenerētas formas (NAG II-2, NAG III-1, NAG III-2 u.c.), gan arī ļoti greznas, rūpīgi veidotas un bagātīgi ornamentētas saktas (RPG III-2, RPG III-3, RPG IV). Ja vienkāršāko saktu izgatavošanai izmantoti primitīvie apstrādes paņēmienu jāva izvirzīt hipotēzi par to darināšanu mājamatnieciski no gatava izejmateriāla (bronzas stieples) (Vijups A.1990.-57.lpp.), tad 16.-17.gs. greznākās saktas neapšaubāmi saistāmas ar cunģšu amatniecību (Vijups A.1993.-32.lpp.). Kā spilgti piemēri greznām un rūpīgi veidotām saktām atzīmējamās Skultes apkārtnē savrupatrastā sakta (CVVM 64849) ar apsudrabotiem (?) realistiski veidotiem heraldisko liliju galiem, pakavsakta ar aģūriem ripu galiem no Tirzas (CVVM 6470) un Lģgatnes Ķempju depoģita sudraba sakta (A 11511:13) ar aģūriem ziedveida ripu galiem. Šīs saktas neiekļaujas uz plaģāka materiāla bāzes veidotajā pakavsaktu tipoloģijā, līdz ar to apliecinot formu kontinuitātes pārtraukumu. Par to darinātāģiem jāuzskata pilsētu cunģģu amatnieki, kas, balstoties uz pieprasģjumu, centās pārģņemt senās vietģģās rotu formas un veidot tās,

papildinot atbilstoši savām amatnieciskajām tradīcijām un gaumei. Pieļaujams, ka arī atsevišķus greznākos RPG pakavsaktu tipus (RPG III-1, RPG III-2, RPG IV) darinājuši ar cunftēm saistītie rotkaļi. Par to liecina gan šo rotu tehniskais izpildījums (simetriskums, rūpīgs tordējums, uzkniedētas regulāras ripas), gan arī ripas klājošais ornaments (Vijups A.1993. - 26.,33.lpp.). Jāatzīmē, ka vēsturisko stilu motīvu parādīšanos 16.gs. sākumā rotās kopumā, kas netieši apliecina to izgatavoju kontingenta nomaiņu, atzīmē arī mākslas vēsturnieks I.Lancmanis (Lancmanis I.1989.-82.lpp.). Profesionālos rotkaļus, kas varēja izgatavot greznākās pakavsaktu formas, ir iespējams saistīt ar tādām profesionālo amatnieku apvienībām kā "nevācu jostnieku un saktu taisītāju" cunfti, kas Rīgā savu darbību sāka kopš 1512.gada (Lancmanis I.1989. - 81.lpp.). Līdzīgas plašas svārstības tehniskā izpildījuma un mākslinieciskās nobeigtības ziņā, kas liecina par dažādu meistaru kvalifikāciju, analizējot Dobeles kapsētas 16.-17.gs. riņķsaktas, konstatē arī B.Vaska (Vaska B.1989. - 154.lpp.).

Tādējādi jāsecina, ka 16.-17.gs. daļu pakavsaktu darināšanas funkcijas pārņem ar vietējām rotkaļu tradīcijām nesaistīti izgatavotāji - cunftšu rotkaļi. Ārpus to darbības loka paliek vienkāršāko formu pakavsaktas. Ņemot vērā rotām netradicionālā materiāla (dzelzs) iesaistīšanu 16.-17.gs. pakavsaktu darināšanā, hipotētiski iespējams uzskatīt, ka daļu pakavsaktu kā savas amatnieciskās darbības blakusproduktu šajā laikā varēja izgatavot lauku kalēji. Dzelzs zoslu izgatavošana nebūtu uzlūkojama par likumsakarīgu parādību, ja ar pakavsaktu izgatavošanu turpinātu nodarboties amatnieki, kuru profesionālā darbība saistītos vienīgi ar krāsainā metāla apstrādi. Kalējiem bija pierastāk un tehnoloģiski vienkāršāk izmantot dzelzi atsevišķu saktas sastāvdaļu vai pat visas saktas izgatavošanā. Acīmredzot šo amatnieku pamatnodarbošanās turpināja būt dzelzs apstrāde, paralēli tai labojot vai izgatavojot vienkāršākās rotu formas. Pieņemot šādu hipotēzi, saprotama kļūst pakavsaktu vienas no sastāvdaļām darināšana no netradicionāla, grūtāk apstrādājama materiāla. To apliecina arī konstatētas dzelzs pakavsaktas. Jāatzīmē, ka lielākā daļa no tām iekļaujas izdalītajās apakšgrupās (RPG, Cesvaines kapsēta, A 12304:6; ATG, Ikšķiles kapsēta, CVVM 6474; MPG, Mārtiņsalas pils, RDM I 2466) un tikai viena pakavsakta pārstāv netipisku, gadījuma rakstura formu ar lokam perpendikulāriem, uz augšu uzliektiem galiem (Taurupes Vecmuižnieki, CVVM 7585). Nelielās atšķirības saktu formā vispirms noteica rotām

nepiemērotais materiāls, tomēr būtiskākais ir šo saktu iekļaušanās vispārējās veidošanas tradīcijās šajā laikā, kas netieši apliecina to, ka šo rotu izgatavotāji bija labi pazīstami arī ar bronzas pakavsaktu izgatavošanu. Iespējams, ka arī visprimitīvāko 16.-17.gs. bronzas pakavsaktu ar atroģtiem galiem un tordētu loku (ATG III), kā arī citu primitīvāko saktu izgatavošana saistāma ar šiem vienkāršo rotu darinātājiem. Līdz ar to daļēji iespējams skaidrot arī kopējo formu primitivizēšanos, kas konstatējama šajā laikā. Šajā gadījumā, izzūdot vietējo rotkaļu amatam kā atsevišķas amatnieku grupas funkcijai, vērojama zināma rotkaļa un kalēja - dzelzs apstrādātāja amatu saplūšana, nodrošinot latviešu zemniekus ar vienkāršākajām rotu formām. Šāds apgalvojums nav pretrunā ar agrāk izteikto atzinumu par vietējo iedzīvotāju materiālā un sociālā stāvoklā pasliktināšanos kā cēloni rotaslietu primitivizācijai un atsevišķu formu deģenerācijai (LPSR arheoloģija.1974. - 306.lpp.). Mainoties šiem dzīves apstākļiem, pastāvīga, vietējās tradīcijās un estētiskajā gaumē orientēta rotkaļa amats kļuva ekonomiski neizdevīgs un nenodrošināja amatnieka eksistenci. Izzūdot senajam amatam un tā funkcijas pārņemot daļēji pilsētu cunfšu rotkaļiem, daļēji - lauku kalējiem, īslaicīgi varēja būt vērojama "krīze" tradicionālo un plaši izmantoto rotaslietu pieejamībā, kas atspoguļojās senāko pakavsaktu labošanā un pielāgošanā. To netieši apstiprina laboto saktu un saktu ar atšķirīgi veidotiem galiem datējums, kas pamatā attiecas uz 15.-16.gs.

Pakavsaktas kā funkcionāls apģērba piederums, to valkāšanas tradīcijas

13.-17.gs. Saktas kā rotaslietas apvieno sevī kā funkcionālos, tā dekoratīvos aspektus. Funkcionālie aspekti saistās ar to izmantošanu apģērba saturēšanai. Kā tādām pakavsaktām nav konstatējama tikai viens pielietojums - tās izmantotas gan virsējā apģērba, gan kreklu saturēšanai, gan arī, spriežot pēc atsevišķiem atradumiem, tīri dekoratīviem mērķiem. To funkcionalitāti ļauj noskaidrot saktu novietojums kopā tajos gadījumos, kad tās iegūtas kapu inventāra sastāvā, kā arī to izmēru analīze.

Kā jau atzīmēts, Latvijas materiālā pakavsaktas 13.-17.gs. apbedījumos konstatētas pārsvarā zem zoda, uz krūtīm, atslēgas kaulu vai plecu - visbiežāk labā pleca - rajonā. Novietojums kakla-krūšu rajonā vērojams vairāk kā 80 % nepostītajos kapos ar pakavsaktām Dobeles un Mārtiņsalas kapsētā. Arī citās viduslaiku apbedījumu vietās šo saktu novietojums kakla - krūšu rajonā ir

dominējošais. Tā, piemēram, šāds saktu novietojums ar ļoti retiem izņēmumiem konstatējams Aizkraukles, Ikšķiles, Stukmaņu Vīnalkalna, Vilmaņu, Repju, Saldus, Daudziešu, Pāvulkalna un Sēlpils senkapos, kā arī Beteļu-Ratulānu un Jēkabpils Zvanītāju viduslaiku pēcapbedījumos.

Pakavsaktu novietojums kakla-krūšu rajonā neļauj viennozīmīgi spriest par to funkcijām apģērba saturēšanā. Kopā guldītā mirušā apģērba daudzveidību šajā laikā ļauj apjaust kāds Užavas senkapu apbedījums (20. kaps), kurā apbedītajai sievietei mugurā bijusi villnas jaka, kas sasprausta ar piecām saktām (2 riņķsaktām ar stūru izvirzījumiem, 2 riņķsaktas ar uzrakstu AVE MARIA un viena bronzas skārda riņķsakta), uzsegta nātņa villaine un virs tās otra villaine, kas sasprausta ar vēl piecām saktām (četrām riņķsaktām un vienu pakavsaktu ar zvērgalvu galiem). Līdzdotās monētas ļauj šo apbedījumu datēt ar 15.gs. (Klepere D.1975. - 67.lpp.).

Kapos, kuros apģērba paliekas nav saglabājušās, katras atsevišķas saktas nozīme ir grūti atpazīstama. Izteikts uzskats, ka saktu novietojums pie pleca liecina par villaines saspraušanu (Klepere D.1967.P. - 3.lpp.), lai gan, kā tas redzams pie Domas baznīcas atsegtā 57. kapa apģērba rekonstrukcijā, šāds saktas novietojums varēja liecināt arī par tunikveida svārku saspraušanu virs viena no pleciem (RA.1988. - 12.att.). Pakavsaktu novietojums virs labā, retāk - kreisā pleca vai augšdelmu rajonā ir skaita ziņā nākamā plaši konstatējamā parādība, kas dažos kapos vērojama Sēlpils (167.kaps, Šnore E., Zariņa A.1980. - 184.lpp.), Dobeles (217.,278.,728., 735. un 975.kaps), Mārtiņsalas (109.,493.,794, 848., 961.kaps), Ikšķiles (323.kaps), Dundagas Laukumuižas (13.kaps), Aizkraukles (78., 80.kaps) un Daudziešu (51.kaps) senkapos. Līdzīgi izmantotas arī riņķsaktas - tā piemēram, Dobeles kapsētas 234.kapā virs labā pleca konstatēta liela riņķsakta (VI 234:299), līdzīgas saktas (VI 234:452) šāds novietojums - nedaudz leļpus labā pleca - redzams arī 498.kapā. Acīmredzot līdzāspastāvošo pakavsaktu un riņķsaktu funkcionalitāte apģērba saturēšanā šajā laikā bijusi visai līdzīga un abu grupu saktas izmantotas gan virsējā apģērba, gan kreklu saspraušanai. Dobeles kapsētas 735.kapā virs labā pleca konstatēta savdabīga saktu "čupa" (Daiga J.1982. - 12.att.,72.lpp.), kas sastāv no divām riņķsaktām un četrām pakavsaktām, ar kurām acīmredzot sasprausta villaine. Šī paša apbedījuma krūšu rajonā atrasta atsevišķi novietota pakavsakta, ar kuru tikusi sasprausta jaka vai otra villaine.

Par jaunu, līdz šim neakcentētu pakavsaktu funkcionalitātes aspektu jāatzīmē

to iespējamā izmantošana tekstilu (pītu, austu) jostu saspraušanai, par ko varētu liecināt pakavsaktu atradumi jostas rajonā. Aplūkojot pakavsaktas ar paplašinātiem (vāju) galiem senās Krievzemes teritorijā, pirmā šādu iespējumu šo rotu izmantošanu atzīmē Z.Sergejeva (Cepreeva 3.M.1977. - C.34). Analizējot Latvijas teritorijas viduslaiku apbedījumu materiālu, šāds pakavsaktu novietojums konstatēts samērā bieži. Tā, piemēram, zemāk par krūšu apvidu (jostasvietas - kāju rajonā) pakavsaktas konstatētas Dobeles kapsētas 390., 358., 412., 446., 911., 1234. un 1248.kapā, kā arī Mārtiņsalas kapulauka 148., 292., 683., 717., 755., 795., 816. un 1040.kapā. Lai gan šādu novietojumu daudzos gadījumos iespējams skaidrot kā postījumu rezultātu vai apbedījumā kā ziedojumu (nesaistīti ar mirušā apgērbi) novietotu lietu, tomēr nevar izslēgt arī saktas kā jostu saturoša un dekorējoša elementa izmantošanu. Par šādu pakavsaktu pielietošanu liecina arī netraucēts Dundagas Laukumuižas sievietes apbedījumus (15.kaps), kurā DSKG II-4 sakta ar galiem uz augšu atradās jostasvietā.

Savukārt atsevišķos gadījumos (Stukmaņu Vīnakaļna kapsētas 37.kaps, (Urtāns V.1962. - 30.lpp), Dobeles kapsētas 678. un 952.kaps, Mārtiņsalas kapsētas 212., 538., 911., 1021 un 1055.kaps u.c.) pakavsaktu novietojums pie galvas ļauj uzskatīt, ka tās, līdzīgi kā Lietuvas viduslaiku materiālā, izmantotas sieviešu galvssegu saspraušanai. Tomēr tāds novietojums uzlūkojams par retu un neraksturīgu, kā arī, iespējams, radušos kapu postījumu rezultātā.

Dažkārt vērojams, ka pakavsaktām piešķirta tīri dekoratīva funkcionalitāte, izmantojot pat visvienkāršākās to formas vienīgi kā apgērba rotājumu. Šādu pielietojumu var konstatēt jau vēlā dzelzs laikmetā (audumā brīvi iesprausta sakta no Liepkalnes Ķesteriem; Riekstiņš H.1939. - 5.att.). Analizētajā pakavsaktu materiālā šāds izmantojums zināms kādai nelielai 12.gs. otrās puses - 13.gs. saktai ar atrotītiem galiem no Vecgulbenes pagasta (RDM I 2110), kura brīvi iesprausta tumšā smalkā vilnas audumā un acīmredzot nav saturējusi kāda apgērba malas. Nereti saktas izmantotas kā apgērbam piesprausta rota, kurai piestiprināts kāds dekorējošs elements. Visspilgtāk tas atspoguļojas Mārtiņsalas kapsētas materiālā, kurā samērā bieži pakavsaktām piestiprināta bronzas stienīšu važiņa ar piekariņiem (Zariņa A.1974. - 1.att.:4,7; 4.att.:1; 5.att.:2). Citās apbedījumu vietās piekariņi vai citi elementi saktām varēja būt piestiprināti ar ādas siksnīņas vai villnas auklas palīdzību. Šādu ādas siksnīņu paliekas konstatētas daudzām Pāvulkaļna kapsētas

saktām (Siatkovskis J.1986. - 100.lpp.), bet 36.kapā iegūta sakta ar villnas dzijas pušķa (auklas ?) paliekām uz zoslas (VKNM 8090). Līdzīgs daudzkrasainas dzijas biezs mezgls konstatējams arī kādai Rites Ķēbēnu saktai (4.kaps, A 10542:1). Var pieņemt, ka šajos gadījumos piestiprinātie dekoratīvie elementi bijuši veidoti no organiska materiāla un nav saglabājušies. Par šādu elementu piestiprinājumu like domāt arī Durbes Dīru (LM 12961), Jūrkalnes Darvdedžu (11.kaps, A 9198:49) un Ventspils apkārtnē (VVM 6327) atrastās viduslaiku saktas, kuru lokiem uzvērts neliels bronzas vai dzelzs riņķītis. Savdabīgs rotājošs (?) elements - dzelzs miniatūrs cirvītis - bijis uzvērts arī Jūrkalnes Darvdedžu 11.kapa saktai ar zvērgalvu galiem (Šnore E.1937. - 7.att.:29). Jāatzīmē, ka līdzīgā veidā tika izmantotas arī riņķsaktas: Tā, piemēram, Puzes Lejaskrogā savrupatrastajai ziedveida riņķsaktai (VVM 1545) piestiprināts bronzas lociņš ar diviem zvārguļiem, atsevišķām šīs apbedījumu vietas riņķsaktām, līdzīgi kā pakavsaktām, uz loka konstatēts bronzas gredzens (VVM 6330, VVM 6331, VVM 10879/1).

Kā netradicionālu, bet interesantu pakavsaktu izmantošanas gadījumu jāatzīmē Aizkraukles kapsētas 107. kaps, kurā bijis apbedīts zīdains (Urtāns V.1974.P.) Pakavsakta ar atliektiem galiem (A 12278:94), kas konstatēta krūšu labajā pusē, acīmredzot izmantota , lai saspraustu audumu, kurā ticis ietīts bērna ķermenis. Tomēr kopumā pakavsaktu galvenās funkcijas bija virsējā apģērba un kreklu saspraušana. Var pieņemt, ka lielākās pakavsaktas izmantotas jaku, svārku, villaiņu saturēšanai, bet mazākās - krekla kakla izgriezuma saspraušana.

Aplūkojot tipoloģijā izdalīto apakšgrupu saktu izmēru dinamiku, vairākos gadījumos iespējams konstatēt divas izmēru grupas - neliela un vidēja izmēra saktas un liela izmēra saktas. Šī sakarība (A un B grupa) vislabāk vērojama, aplūkojot 13.-17.gs. skaitliski visplašāk pārstāvēto pakavsaktu (ATG, NAG, ZLG un RPG) tipoloģijā ietverto veselo eksemplāru klāstu (32.tabula). Dominē neliela un vidēja izmēra saktas (A grupa, loka diametrs 20 - 40-45mm), kuras izmantotas galvenokārt krekla saspraušana. Lielāka izmēra saktas (B grupa, loka diametrs virs 45-50mm) sastopamas retāk un, iespējams, atspoguļo to, ka pakavsaktas 13.-17.gs. pārsvarā izmantotas kreklu saspraušana, virsējā apģērba saturēšanai biežāk pielietojot riņķsaktas.

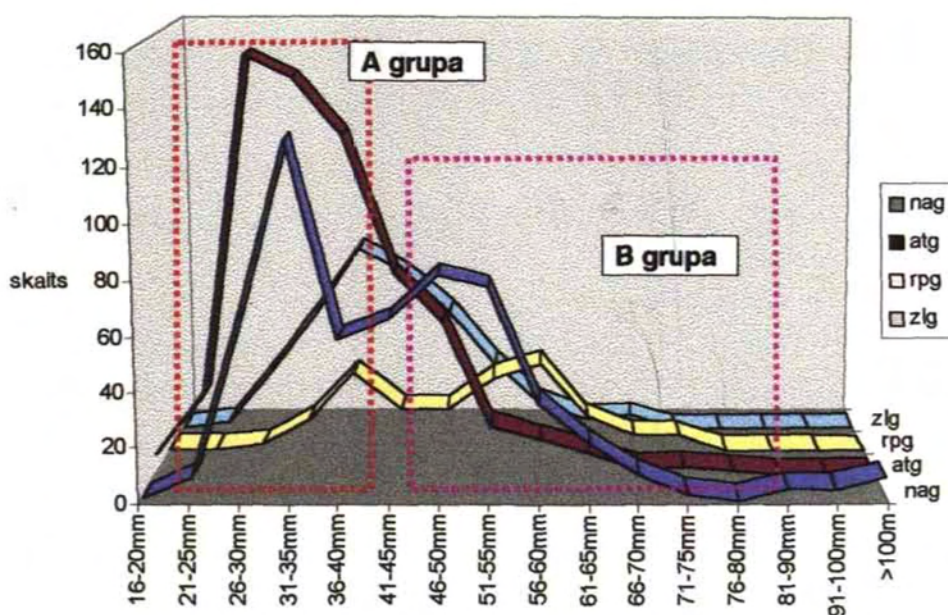
Kā piemērs jāatzīmē Dobeles kapsētas 1250.kaps, kurā vidēji liela riņķsakta ar izvirzījumiem uz kreisā pleca acīmredzot kalpojusi villaines, bet divas nelielas

pakavsaktas ar noplacinātiem uzliektiem galiem (VI 234:3114,3115; loka diam. 35 un 36,4 mm) uz krūtīm - krekla saturēšanai. Līdzīgs saktu klāsts šajā pašā kapsētā konstatējams arī 1234.kapā (divas nelielas pakavsaktas zem zoda krūšu rajonā un liela riņķsakta vidū uz krūtīm). Lielākas pakavsaktas virsējā apģērba saturēšanai lietotas galvenokārt 13.-14.gs., vēlāk tās aizvien vairāk nomaina pieaugošu popularitāti iegūstošās dažādu formu riņķsakta.

Konkrētu pakavsaktu izmantošanu ļauj skaidrot atsevišķu apakšgrupu saktu izmēra dinamika. Konstatējams, ka ATG apakšgrupā izteikti dominē nelielas (21-45mm) saktas (33.tabula), ka ļauj secināt, ka šīs dekoratīvi visvienkāršākās saktas ar nesarežģītu galu veidojumu izmantotas galvenokārt tikai kreklu sasprausšanai. Lielāka izmēra saktas gan skaitliski, gan arī procentuāli attiecībā pret maza izmēra saktām sastopamas nelielā daudzumā. ATG pakavsaktām bija uzsvēri funkcionāla nozīme, kas saistījās ar to, ka šīs saktas apģērbā bija vizuāli maz akcentās - tās nosedza virsējais apģērbs. Neabšaubāmi kā krekla saktas tika izmantotas ATG III tipa 16.-17.gs. pakavsaktas. To apliecina atsevišķos gadījumos konstatējamās lina auduma paliekas pie šīm saktām (Sēlpils kapsētas 185. kapa sakta, VI 88:289; Īles Gailīšu sakta, A 9347:28; Mārtiņsalas kapulauka 938.kapa sakta, VI 122:1234).

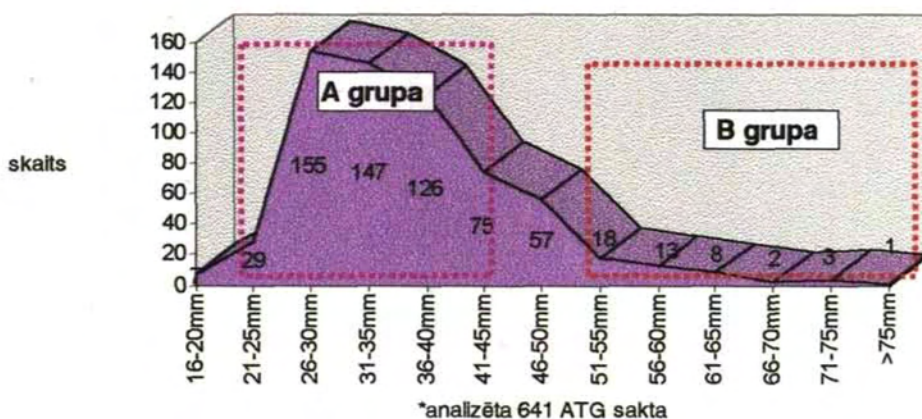
32.tabula

ATG, ZLG, NAG un RPG pakavsaktu apakšgrupu izmēru dinamika
(loka diametrs mm)

Pakavsaktu izmēru dinamika ATG apakšgrupā*

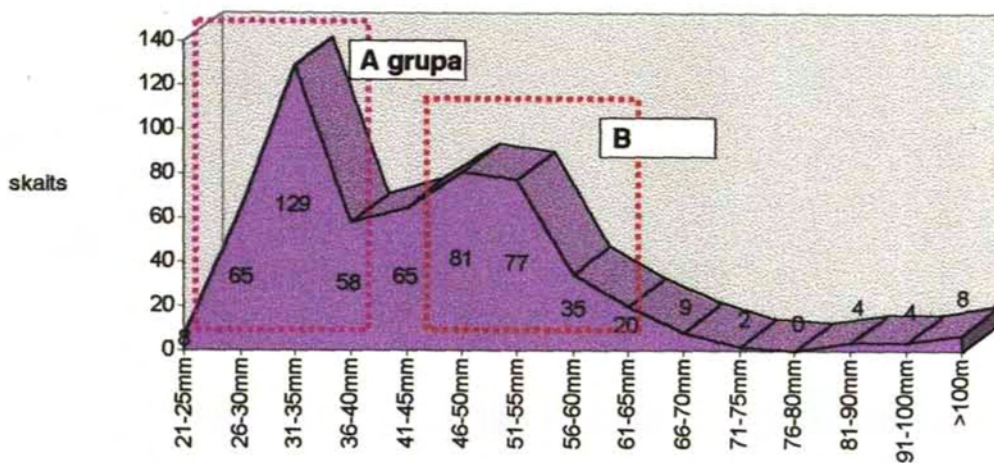

Nelielo ATG saktu funkcionalitāti tomēr nevar vienmēr saistīt tikai ar kreklu saspraušanu - kā rāda dažu atradumu konteksts, vidēji lielas A izmēru grupas saktas varēja tikt sprautas arī virsdrānās. Tā, piemēram, vilnas audumā iesprausta Vaidu kapu 47.kapa sakta (A 12228:90, loka diametrs 37 mm), parupja vilnas auduma paliekas konstatētas arī pie Zīru Ratenieku vidēji lielās (38,5mm) ATG VI-1 saktas. Tādējādi jāsecina, ka nelielās un vidēji lielās saktas dažos gadījumos varēja tikt izmantotas arī plašākiem uzdevumiem.

NAG apakšgrupas pakavsaktu izmēru dinamika iezīmē divu izmēru grupu pastāvēšanu daudz labāk (34.tabula). Nelielās, līdzīgi kā ATG saktas dekoratīvi maz izteismīgās pakavsaktas ar noplacinātiem uzliektiem galiem pārsvarā izmantoja kreklu saspraušanai (A izmēru grupa), bet masīvākās un lielākās (B izmēru grupa) NAG saktas ar nereti grezni ornamentētiem galiem acīmredzot lietoja kā labi pamanāmas rotas pie virsējā apģērba. A izmēru grupu tipoloģijā pārstāv NAG I un NAG II tipa saktas, bet B grupu - galvenokārt III-V tips, kuru klāstā dominē pakavsaktas ar 41-65 mm loka diametru (skat. 7., 8., 9.tabulu).

Līdzīga izmēru dinamika saskatāma arī RPG saktu klāstā (35.tabula). Atšķirībā no NAG saktu apakšgrupas, pakavsaktu ar ripu galiem klāstā dominē B izmēru grupa. Pie šīs izmēru grupas pieskaitāmas lielākā daļa izdalīto tipu saktas (12., 13., 14. tabula). Tas skaidrojams ar šo saktu veidojumu, kurā īpaši acentēti noplacinātie ripveida gali, kas piemēroti bagātīga ornamenta izvietojšanai. Līdz ar to šīs saktas vairāk paredzētas virsējam apģērbam, kur to samērā greznais veidojums un ornamenti bija vizuāli vieglāk uztverams.

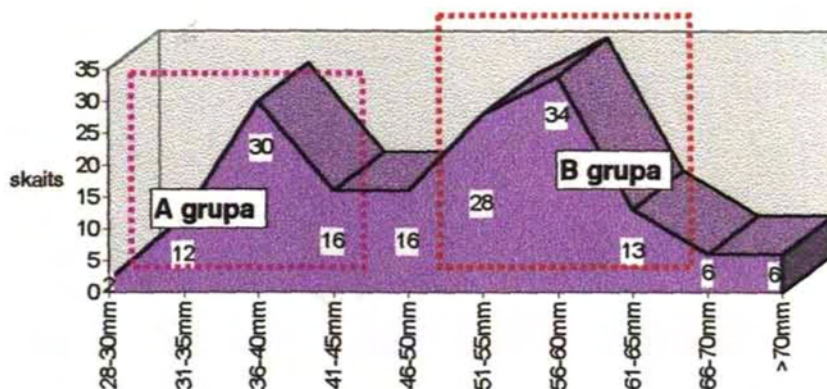
Pakavsaktu izmēru dinamika NAG apakšgrupā*

*analizētas 565 NAG saktas

35. tabula

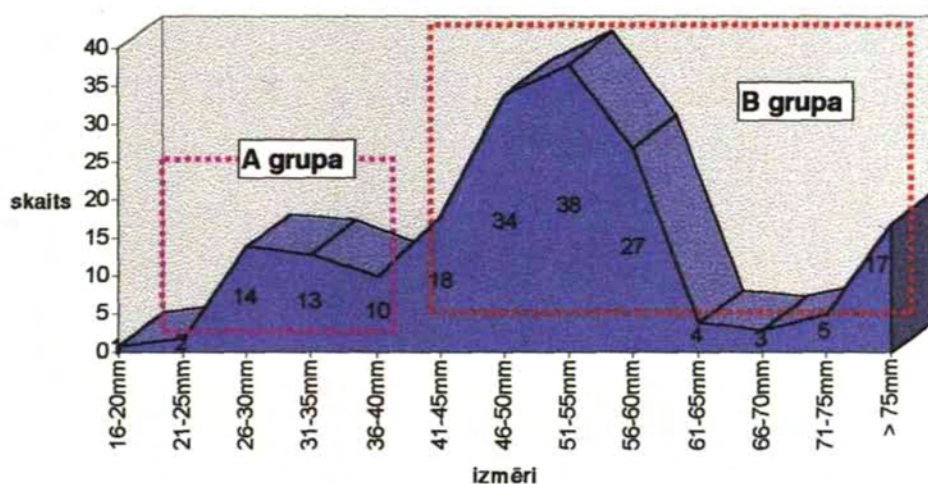
Pakavsaktu izmēru dinamika RPG apakšgrupā*

*analizētas 163 RPG saktas

Liela izmēra saktas ir pārsvarā arī DSKG saktu apakšgrupā (36.tab.), kurā dominē pakavsaktas ar loka diametru 41-65 mm diapozonā (B izmēru grupa), bet nereti sastopami arī ievērojami lielāki eksemplāri. Mazākās saktas sastāda ievērojami nelielāku grupu (A grupa), kas liecina, ka šīs apakšgrupas rotas krekla saspraušanai izmantotas ierobežotā apjomā. Šīs funkcijas, iespējams, bija paredzētas daļai DSKG I un DSKG II tipa nelielajām pakavsaktām (16., 17. tab.).

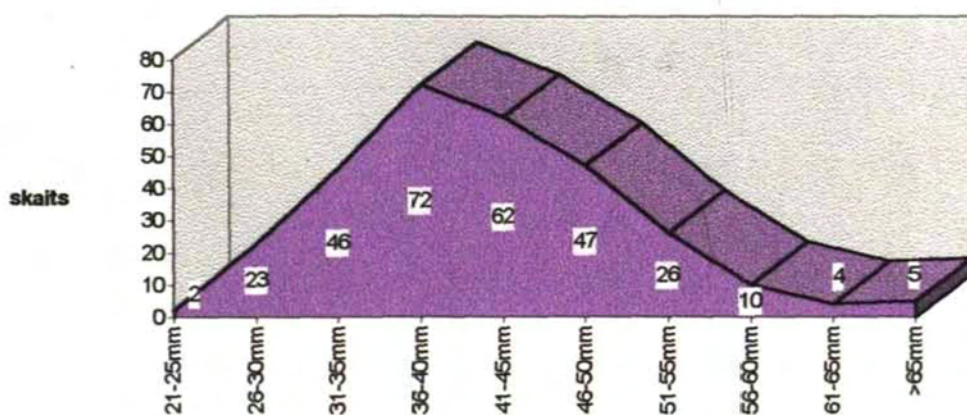
Pakavsaktu izmēru dinamika DSKG apakšgrupā

Visviendabīgāko izmēru dinamikas ainu parāda 13.-17.gs. ZLG pakavsaktu apakšgrupa. Acīmredzot šīs dekoratīvi izteiksmīgās saktas bija vienlīdz plaši populāras gan kreklu, gan virsējā apģērba saspraušanai. Tomēr arī šajā apakšgrupā sastopamas izteikti neliela izmēra saktas un lielas, masīvas pakavsaktas (37.tab.).

37.tabula

Pakavsaktu izmēru dinamika ZLG apakšgrupā*

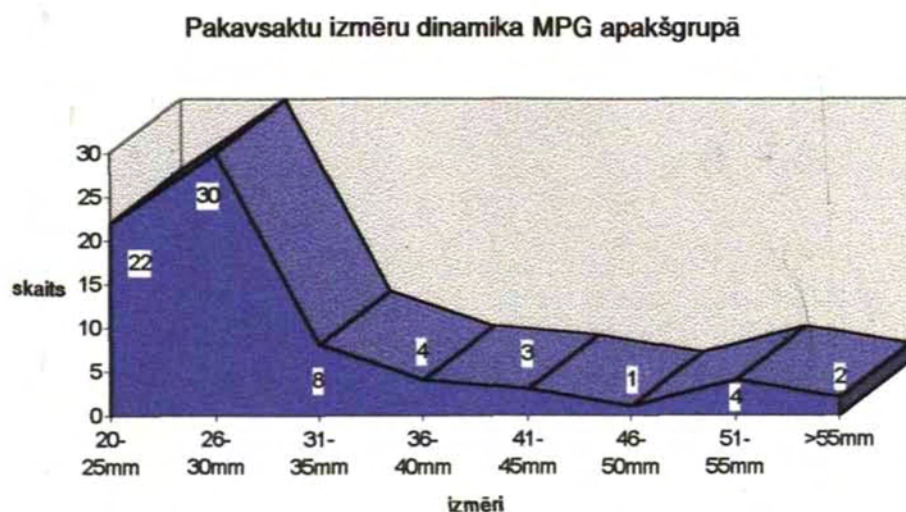

*analizētas 297 ZLG saktas

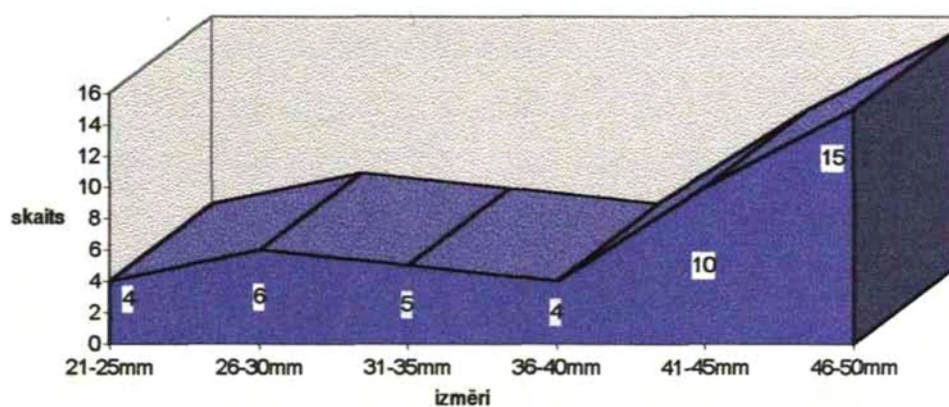
Skaitliski nelielais viduslaiku saktu materiāls apgrūtina izmēru dinamikas analīzi MPG un PVG pakavsaktu apakšgrupās. MPG pakavsaktu apakšgrupā spilgti izdalās nelielo (20-35 mm) pakavsaktu ar pogu galiem (MPG III, MPG IV) klāsts (38.tab.), kas uzlūkojams par krekla saturēšanai paredzētām vai tīri dekoratīvām saktām. Nedaudzās pakavsaktas ar magoņgalvu galiem (MPG I, MPG II) bija paredzētas virsējā apģērba saspraušanai. Līdzīgas funkcijas acīmredzot bija arī smagajām un masīvajām pakavsaktām ar paplašinātiem (vāļu) galiem (39.tab.).

Rezumējot jāsecina, ka pakavsaktu funkcionālā izmantošana saistījās galvenokārt ar krekla un virsējā apģērba saturēšanu, tomēr, ņemot vērā to novietojumu apbedījumos, pieļaujami arī citi funkcionālie aspekti (sieviešu galvassegu, tekstilo jostu saspraušana). Kreklu saspraušanai pamatā lietotas ATG

38.tabula

Pakavsaktu izmēru dinamika PVG apakšgrupā

un MPG apakšgrupas, kurās lielāku izmēru saktas sastopamas nelielā skaitā. Daļa NAG un RPG apakšgrupu saktas izmantotas virsējam apģērbam, daļa - kreklīm, bet ZLG vidēja izmēra saktas bija pielāgotas abām funkcijām. Pārsvārā virsējam apģērbam lietotas DSKG saktas, kuru mazākos eksemplārus līdztekus varēja izmantot arī kreklīm. Skaitliski nedaudzās smagnējās PVG saktas, līdzīgi kā pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem, tika lietotas villaiņu, jaku un svārku saspraušanai. Atsevišķos gadījumos apģērbā brīvi iespraustās pakavsaktas pildīja tikai tīri dekoratīvas funkcijas, nereti kalpojot kā saistošs elements dažādiem piekariem. Jāatzīmē, ka iezīmētie funkcionalitātes aspekti varēja arī variēt un nelielās saktas dažkārt tika sprautas virsējā apģērbā.

Dažādu apakšgrupu funkcionalitāte mainījās arī hronoloģiski. Tā, piemēram, 13.-15.gs. kā krekla saktas kalpoja gan nelielās MPG saktas (MPG III, MPG IV), gan nedaudzās mazās DSKG saktas un, sākot ar 14.gs., plaši izplatītie vienkāršākie NAG saktu tipi. Acīmredzot šāds pielietojums bijis arī atsevišķām nelielajām ATG un ZLG saktām, lai gan šajā laikā bieži konstatējamas arī lielas pakavsaktas ar atrotītiem galiem. Virsējā apģērba saturēšanai līdz 14.-15.gs. plaši izmantotas DSKG saktas, kā arī skaitliski nedaudzās masīvās PVG saktas un NAG apakšgrupas lielākie un dekoratīvākie tipi. 14.-15.gs. dažādiem mērķiem plaši lietotas ZLG saktu tipi ar stilizētu liliņu galiem.

16.-17.gs., pakavsaktām pakāpeniski zaudējot savu popularitāti un atdodot vietu riņķsaktām, virsējam apģērbam no pakavsaktām lietotas tikai RPG saktu

izmēros lielākie tipi. Pārējo apakšgrupu lielākas pakavsaktas sastopamas ļoti nelielā skaitā un uzlūkojamas par laikam neraksturīgu, arhaisku parādību. Mazākās RPG saktas un daudzskaitlīgais ATG mazo saktu materiāls (ATG III, ATG IV, ATG VIII u.c.) šajā laikā ir populāras kreklu saktas, kamēr virsējā apģērba saspraušanai aizvien vairāk izmanto dažādas riņķsaktas.

Viduslaiku pakavsaktas kā avots garīgo procesu skaidrošanā. Līdztekus pakavsaktu izteikti funkcionālai izmantošanai apģērba saturēšanai tās uzlūkojamas arī par savdabīgām un dekoratīvām rotaslietām, kas atspoguļo sava laika garīgo kultūru. Aizvēstures posmā ornamentam un arī jebkuram dekoratīvam atveidojumam bijī izteikti praktiska nozīme. Ikviens ornamenta elements bija maģisks simbols un tā atveide - maģiska darbība, t.s. analogiju maģija (Lamsters V.1981. - 37.lpp.). Līdz ar to katra rota varēja kalpot kā savdabīgs aizsargājošs vai veicinošs amulets.

Aplūkojot pakavsaktu dekoratīvi simbolisko nozīmi, vispirms jānošķir šīs saktu grupas divas daļas. Pirmajā ietilpst saktas ar izteikti funkcionālu pielietojumu, kurās dekoratīvie aspekti reducēti līdz minimumam (ATG pakavsaktas, daļa NAG pakavsaktu tipu ar nerotātiem galiem). Tās veidotas, galvenokārt domājot tikai par apģērba saturēšanai nepieciešamajām funkcijām, līdz ar to šo pakavsaktu vizuāli visizteiksmīgākajai un vieglāk pamanāmajai daļai - galiem - pievērsta visai neliela uzmanība un to veidojums ir ļoti vienkāršs. Otrajai daļai pieskaitāma pakavsaktu grupas pamatmasa, kurā līdzās ar praktiskajiem apģērba saturēšanas aspektiem nozīmīgu vietu ieņem rotājošās funkcijas. Vairāk vai mazāk izteiktas dekoratīvas funkcijas acīmredzot bijušas ZLG, MPG, DSKG, RPG, PVG un daļai NAG apakšgrupu pakavsaktu.

Līdzīgu divdaļīgu dalījumu var veikt arī minētajām dekoratīvi greznākajām un simboliski bagātākajām pakavsaktām: ZLG un daļai MPG apakšgrupu saktām dekoratīvi simboliskais aspekts atspoguļojas pašā galu veidojumā, bet NAG, DSKG, PVG un RPG saktām tas galvenokārt parādās tikai šo saktu galu ornamentācijā.

Magoņgalvu atveidojumu, kas Latvijas rotu klāstā parādās vidējā dzelzs laikmetā, hipotētiski iespējams saistīt ar agrāro kultu un auglības jēdzienu, ar kuru asociējas magoņu sēkliņu lielais skaits katrā galviņā. Pakavsaktās šo simboliku pastiprināja galu dubultojuums - t.s. pārinieku izmantošana. Šķiet, ka līdzīga semantika varēja būt arī dadžu galvu pakavsaktām (*thistle brooches*) anglosakšu

un skandināvu rotu materiālā, no kurienes, iespējams, šo saktu motīvs vietējai kultūrai adaptētā formā aizgūts arī Austrumbaltijā (skat. nod. "Pakavsaktu formu attīstība Eiropas rotu materiālā"). Par magoņgalvu simbolikas saglabāšanos viduslaiku materiālā liecina arī kāds Aizkraukles kapsētā atrastais piekariņš (A 12169:34), kura veidojums līdzinās saktu magoņgalvām. Tomēr šķiet, ka šis ar agrāro auglības kultu saistītais atveidojums šajā laikā strauji izzūd: to apliecina gan ļoti nelielais pamatā 13.-14.gs. izplatīto pakavsaktu ar reālistiski atveidotām magoņgalvām (MPG I, MPG II) skaits, gan arī to straujā transformēšanās. Jau 12.gs. otrajā pusē uz magoņgalvu saktu pamata attīstās pakavsaktas ar pogu galiem un izvirzījumu centrā (MPG III), bet nedaudz vēlāk izplatās saktas ar plakanu pogu galiem (MPG IV, skat. 28.tab.). Šo pakavsaktu dekoratīvi simboliskās funkcijas jau pilda galu rotājums. Magoņgalvu un ar to saistīto ticējumu saglabāšanos līdz 15.gs., kad vēl iespējams konstatēt atsevišķas šīs saktas, Latvijas teritorijā vismaz daļēji iespējams saistīt ar Lietuvas ietekmi, kurā magoņgalvu motīvs savu popularitāti saglabā daudz izteiktāk.

Viduslaiku ZLG apakšgrupas saktu galu veidojumā vērojama pāreja no stilizēti, bet atpazīstami veidotām zvērgalvām (ZLG I, ZLG II, ZLG VI) uz ziedveida (ZLG III, ZLG IV) un vēlinām degenerētām formām (ZLG V), kurās grūti atpazīt kā zvērgalvu, tā ziedveida simboliku. Šīs apakšgrupas hronoloģiski senākās - zvērgalvu - formas saistāmas ar pirmskristietisko ticējumu slāni, kas liek īsumā pievērsties zvērgalvu simbolikai vēlā dzelzs laikmeta kontekstā.

Jautājums par pakavsaktu galos attēloto konkrēto dzīvnieku un šo attēlojumu saistību ar senajiem ticējumiem arheoloģiskajā literatūrā skats vairākkārt. Jau 19.gs. beigās - 20.gs. sākumā paralēli apzīmējumam "zvērgalvas" parādās termins "pūķu galvas" (Сизои В.И.1896. - С.11; Wiedemann G.1911a. - S.92). Zvērgalvu atveidojuma saistība ar pūķi atzīmēta arī vēlāk (Brīvkalne E.1974. - 127.lpp.; Vaska B.1994. - 116.lpp.). Kristiski vērtējot zvērgalvu attēlojuma saistīšanu ar pūķi, kas pamatots tikai ar mūsdienu uztveri un asociācijām, jāatzīmē, ka pūķa tēls ļoti minimāli parādās latviešu folklorā un uzlūkojams par baltu garīgajai kultūrai svešu un visdrīzāk vēlū aizgūtu elementu. Plašāku mēģinājumu rotaslietās atveidotās zvērgalvas saistīt ar konkrētu dzīvnieku un senajiem ticējumiem veikusi F.Gurēviča (Гуревич Ф.Д.1947. - С.68-76). Viņa uzskata, ka pakavsaktu zvērgalvas saistāmas ar baltu tautu čūsku kultu (Гуревич Ф.Д.1947. - С.70). Šāds viedoklis, kas visās

zvērgalvās saskata čūsku galvas, pamatos arī nostiprinājies ārpus Austrumbaltijas arheoloģiskās literatūras (Седов В.В. 1982. - С.156, 164; Дучиц Л.1985. - С.63)⁴ . Tomēr, salīdzinot pakavsaktu zvērgalvas ar līdzīgi stilizēti, bet atpazīstami veidotajām čūsku galvām uz vidējā dzelzs laikmeta stopsaktu stiegrām, paralēles liekas visai mākslīgi konstruētas.

Pamatotāks šķiet lietuviešu arheologa V.Dauguda izteiktais uzskats, kas pakavsaktu zvērgalvas saista ar zirgu galvu attēlojumu, atzīmējot, ka šī veida rotaslietas visvairāk izplatītas tieši tajā laikā, kad Lietuvā masveidā vērojami arī zirgu apbedījumi (Daugudis V.1968. - 32 pl.). Zirgu apbedīšana un karavīru apbedījumi, kuros līdzdoti arī zirgi, Lietuvas teritorijā bija īpaši plaši izplatīta parādība pakavsaktu ar zvērgalvām attīstības sākumposmā - vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē (Кунцене О.В.1985. - С.97). Zirga vietu garīgajā kultūrā izceļ zirgu apbedījumi uzkalniņos centrālajā un dienvidrietumu Lietuvā, kur tiem līdzdots bagātīgs kapu inventārs. To raksturo arī šī laika zirglietu rotājumam izmantotais materiāls, kura klāstā ietilpst arī sudrabs un dzintars (Волкайте-Куликаускаене Р.1971. - С.28-29). Acīmredzot tieši zirga galvai bijusi īpaša nozīme senajos ticējumos un visa zirga simbolizēšanā, jo tieši tā likta karavīru apbedījumos Rietumlietuvā (Кунцене О.В.1985. - С.97). Atzīmējams, ka tieši Lietuvas teritorijā konstatēts arī salīdzinoši visplašākais baltu zemēs atrastais senāko pakavsaktu ar zvērgalvu galiem materiāls (ap 200 XI-XIII gs. saktu, skat.: LAA.-37.žemel., 147 pl.).

Līdzīgi arī Latvijas arheoloģiskais materiāls apliecina zirga sevišķo saistību ar senajiem garīgajiem priekšstatiem. Zirga galvas tika ieraktas celtnu pamatos, lai pasargātu tās un iedzīvotājus no dažādām nelaimēm (Talsi, Rīga, sakt.: Caune A.1983. - 100.lpp.), arī šeit zirgi dažkārt līdzdoti apbedījumos, īpaši sēļu (Zemītis G.1995. - 27.lpp.) un kuršu⁵ (Urtāns V.1974. - 215.lpp.) apdzīvotajās teritorijās. Zirga atveidojums tiek īpaši akcentēts dzelzs laikmeta rotājumā (Zemītis G.1995. - 27.lpp.). Aplūkojot baltu ģeometriskajam rotājumam neraksturīgo dzīvnieku motīvu šajā laikā , uzkrītoša ir pakavsaktu zvērgalvu nereti pārsteidzoši lielā līdzība ar 11.-13.gs. Baltijas somu materiālā sastopamajiem bronzas zirdziņiem (Urtāns V.1974b. - 214.-216.lpp., 2., 3., 8.att.). Konkrētas un ļoti tuvas paralēles parādās tieši galvu izveides pamatprincipos, to formās. Šī līdzība turpina saglabāties arī vēlāk, 13.-15.gs., kad lībiešu rotu materiālā zirga atveidojumā vērojamas zināmas stilizācijas tendences (Zariņa A.1974. - 242.lpp., 2.att.:1-5). 13.-15.gs. ažuuro zirdziņu

piekariņu galvās varētu meklēt paralēles ar stilizācijas un transformācijas procesiem, kas skar arī pakavsaktas ar zvērgalvu galiem. Tas liek pieņemt, ka zvērgalvās šajā gadījumā varēja būt atveidotas tieši zirga galvas, kuru simboliku pastiprināja to dubultošana ("pārinieku" princips). Pakavsaktu apaļā loka savienojums ar zvērgalvām šajās rotās varēja norādīt zirga saistību ar solāro kultu. Jāatzīmē, ka līdzīgu traktējumu apaļa loka savienojumam ar zirggalvām mordviešu materiāla 8.-11.gs. saktās dod arī L. Golubjeva (Голубева Л.А.1974. - С.53).

V.Urtāns, analizējot bronzas plastiskos zirdziņus, norāda, ka zirgs latviešiem un citām tautām bija labklājības, veselības, gaismas un rīta zvaigznes simbols (Urtāns V.1974b. - 215.lpp.). Ar zirgu saistās daudzi ticējumi un tradīcijas, piemēram, zirga spēja paredzēt nākotni. Daudzo ar zirgu saistīto ticējumu pamatā acīmredzot ir tā nozīme pirmskristietības zemkopju ticējumos, kuros zirgs parasti ir seno solāro kultu sastāvdaļa, saules ratu vilcējs. Zemkopju tautu ticējumos zirgs saistās ne tikai ar labklājību, bet arī ar auglību, tādēļ rotaslietas ar tā atveidu sastopamas galvenokārt sieviešu rotu klāstā. Konstatējams, ka arī pakavsaktas ar zvērgalvām atrastas galvenokārt sieviešu apbedījumos (Šturms E.1936. - 82.lpp.). Laika gaitā, uzslāņojoties jauniem priekšstatiem, zirga semantika varēja mainīties (Zemītis G.1995. - 27.lpp.). Tomēr priekšstats par zirgu kā saules vedēju turpina saglabāties ļoti ilgstoši, parādoties arī laikā, kad oficiāli valdošā ir kristīgā reliģija⁶. Acīmredzot tieši šo senāko priekšstatu ilgstoša saglabāšanās noteica pakavsaktu ar zvērgalvu popularitāti, parādot "pagānisko" ticējumu saglabāšanos kristietības lēnas nostiprināšanās apstākļos.

Par solāro zirgu apzinātu atveidojumu viduslaiku saktās jāuzlūko ZLG I un ZLG II tipa saktas, kuras ar retiem izņēmumiem attiecināmas uz 13.-14.gs., atspoguļojot šo seno priekšstatu apzinātu saglabāšanos. Tas, ka pakavsaktu zvērgalvas strauji stilizējās jau 12.gs. otrajā pusē (ZLG II tips)⁷, varētu liecināt par ticējumu par zirgu izmaiņām jau šajā laikā. Seno priekšstatu saglabāšanos sekmēja kontakti ar Lietuvas teritoriju, kuri atspoguļojas 14.-15.gs. ZLG VII tipa saktās ar masīvām un garenām, realistiski veidotām zvērgalvām. Pagāniskās simbolikas un līdz ar to arī priekšstatu intensīva izmantošana saistāma ar īpašo šā laika vēsturisko situāciju (Vījups A.1994. - 127.lpp.).

Zvērgalvu transformācija līdz liliju ziedu formām (ZLG III, ZLG IV) saistāma ar kristietības izplatīšanos un tās simbolikas pārņemšanu. Lilijas zieda atveidojums

bieži sastopams Rietumeiropas rotās un apģērba dekorā (Šronkova O.1955. - Taf.II, Abb.20, Abb.23, Abb.26). Liliņas ziedam kā Jaunavas Marijas simbolam Livonijā - Sv. Marijas zemē - bija jābūt plaši ekspluatētam visdažādākajās jomās. To apliecina gan šī simbola izmantošana Rīgas Domkapitula ģerbonī un zīmogā, gan arī Sv. Marijas atribūtikas atveidojumi vietējo iedzīvotāju izmantotajās rotās⁸. Hipotētiski var pieņemt, ka šī kulta pastarpināts atspoguļojums rodams arī pakavsaktās ar liliju galiem, kas pamatā attiecināmas uz 14.-15.gs. To transformācija līdz vēdekļveidīgām formām (ZLG IV) saistāma ar rotu vienkāršošanu un no vēl pasvešās kristietības pārņemto simbolu vietējo adaptāciju. ZLG V un ZLG VI tips iezīmē gan zvērgalvu, gan liliju galu formu deģenerāciju 15.gs. otrajā pusē - 16.gs., kuru iespējams skaidrot ar seno ticējumu izzušanu, kā arī katolicisma svēto kulta pakāpeniskas atmiršanas sākumu reformācijas gaitā.

NAG, RPG un MPG apakšgrupās viens no plašāk sastopamajiem ornamentālajiem motīviem pakavsaktu galu rotājumā ir krusts. Krusta motīvs sastopams vairāku apakšgrupu saktās visdažādākajās formās (NAG apakšgrupā NAG IV un VII tips, RPG I-II tips, pakavsaktu ar pogu galiem MPG III -I V tips), tas parasti veidots kā slīpais jeb t.s. Sv.Andreja krusts. Krusts konstatējams gan visvienkāršākajās formās, veidots no divām taisnām sakrustotām līnijām, gan arī papildināts (ierobežots kvadrātā, papildināts stūros vai uz līnijām ar apļveida elementiem, t.s. dalītais rombs (Zemītis G.1995.- 25.lpp.) ar krustu centrā) (1., 2., 3. att. tekstā). Krustam kā rotājumam Latvijas arheoloģiskajā materiālā konstatējamas senas saknes, tādēļ tā attēlojuma uz viduslaiku pakavsaktām analīze prasa īpašu uzmanību.

Krusta motīva variācija ir krustveidā sakārtoti 5 apļi vai punkti. Kopā ar četrstūrī izkārtotu četru apļu (punktu) motīvu, nereti ietvertu rombā (t.s."punktētais rombs", Zemītis G.1995. - 26.lpp.), šāds rotājums konstatējams galvenokārt senākajās viduslaiku pakavsaktās (DSKGI-III, VI ;3.att.). Hronoloģiski vēlākās pakavsaktu tipoloģiskās grupas, kurās tas izmantots, attiecināmas uz 14.-15.gs. (NAG IV, 1.att., 10.tab.). Šie rotājuma motīvi uzlūkojami par dzelzs laikmeta estētiskajā uztverē un ticējumos sakņotiem, un to saglabāšanās 13.-15.gs. labi atspoguļo senāko garīgo priekšstatu maz mainītu ilgstošu saglabāšanos. Piecu apļu, četrstūrī sakārtotu punktu un "punktēto rombu" kā ornamentālu motīvu

popularitāte redzama daudzās vēlā dzelzs laikmeta un 13.-14.gs. rotās - piekariņos (Zemītis G.1994. - 1.att.:4,5,8), aprocēs (Vaska B.1994. - 1.att.:3, 3.att.:3, Vaska B.1992. - 24.att.) u.c. Tas, kā apļveida elementi varēja saplūst krustveida rotājumā jeb tā sauktajā "apļu krustā" (Lamsters V.1981. - XXXVIII tab.:8), īpaši spilgti atspoguļojas vēlā dzelzs laikmeta krustadatās. Viduslaiku rotaslietu materiālā no pieciem apļiem veidots krustveida motīvs bieži rotā rombveida piekariņus un krustiņus. Šo motīvu saistību ar senākiem estētiskiem un reliģiskiem priekšstatiem netieši apliecina to izžušana vēlākajās saktās, 16.-17.gs.

Krusts ar apļiem (punktiem) stūros un četrstūrī ierobežots krusts (dalītais rombs) ar punktiem stūros veido samērā plaši izplatītu ornamentālo motīvu pakavsaktu grupā (NAG IV-6; RPG I, RPGII: 1.un 2.att.). Lai gan tas sastopams jau Lubānas keramikā (Deņisova R.1987. - 2.att.:3), un konstatējams arī vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā (Zemītis G.1995. - 25.- 26.lpp.), tomēr pakavsaktu galos kā arī citās viduslaiku rotaslietās to tieša, nepastarpināta saistība ar senāko garīgo priekšstatu slāni var būt diskutējama. Šo motīvu mēdz traktēt kā apsēta lauka simbolu, kas pazīstams arī citās senākās arheoloģiskajās kultūrās (Амброз А.К. 1965. - С.23-24). Neapšaubot to seno izcelsmi, dalītā romba jeb krusta ar apļiem stūros popularitāte viduslaiku rotās drīzāk saistāma ar senākas simbolika saplūšanu ar kristietības priekšstatiem un zīmēm, kas ļauj skaidrot tā trūkumu senāko pakavsaktu (DSKG apakšgrupa, lielākā daļa MPG saktu ar pogu galiem) klāstā un samērā aktīvo izmantošanu hronoloģiski vēlākajās (16.-17.gs. pirmā puse) saktās RPG saktu klāstā. Kā senāku (13.gs.) izņēmumu jāatzīmē MPG IV-3 saktas ar šo motīvu (28.tab.). Šāds krusta attēlojums nereti sastopams gotikas posma lietišķajā mākslā (Šronkova O.1955. - Abb.3, Abb.23), ļaujot to arī Latvijas šā laika materiālā saistīt ar kristietību.

Ar kristīgās un pagāniskās simbolikas saplūšanu un, iespējams, sinkrētisku uztveri saistāmi arī slīpā krusta, rombā jeb četrstūrī ietvertā slīpā krusta un slīpā krusta ar apļiem (punktiem) krusta centrā vai galos motīvi viduslaiku pakavsaktu galu rotājumos. Tie konstatējami atsevišķos NAG un RPG saktu tipos, kas attiecināmi uz 15. -16.gs. sākumu (10., 15.tab.). Arī šos rotājuma motīvu iespējams atrast jau vidējā dzelzs laikmeta rotās (Zemītis G.1995. - 26.lpp.;Vaska B.1996.- 1.att.:2;2.att.:A; 3.att.), tomēr to neparsti augstā popularitāte 15.-16.gs. sākuma saktās šķiet kristietības simbolikas ietekmēta.

Kā krusta motīvu jāuzlūko arī NAG V un VI tipa saktas ar rozetveida galiem, kurus četri iegriezumi galu sānos sadala krustveida rozetēs. Šī tipa saktas pamatā attiecas uz 14.-15.gs. (10.tab.), tādējādi apliecinot krusta motīva augsto popularitāti tieši šajā laikā.

Rezumējot visplašāk izplatītā motīva - krusta - vietu un attīstību viduslaiku pakavsaktu rotājumā, jāsecina, ka krusts kā zīme, ar kuru saistās priekšstats par sargājošām funkcijām, plašāk Latvijas arheoloģiskajā materiālā konstatējams ar mūsu ēras sākumu (Moora H.1938. - S.263), vēlāk tā aizsargātāja loma parādās arī latviešu tautas ticējumos un paražās (LBV 1941. - 642.-652.lpp.). Var pieņemt, ka arī pakavsaktās tas pildījis ne tikai dekoratīvi rotājošas funkcijas, bet parādās arī kā valkātāju aizsargājoša zīme, saktām kalpojot par savdabīgu amuletu. Netieši to apstiprina slīpo krustu rotājums uz zoslas adatām, kas plaši sastopams dažādos RPG saktu tipos un dažkārt konstatējams arī citu apakšgrupu vēlinām saktām (NAG III-1, NAG VI-2). Saktu valkājot, šis rotājums nebija redzams. Līdz ar to šos slīpos krustus nevar uzlūkot par dekorējošu elementu, tiem acīmredzot varēja būt piedēvētas sargājošas spējas. Krusta plašu izmantošanu rotaslietu ornamentā 13.-17.gs. ietekmēja divi faktori. Krusts saistījās gan ar seno, pirmskristietisko ticējumu slāni, kas šajā laikā kristietības lēnas nostiprināšanās apstākļos turpināja intensīvi darboties, gan arī ar kristietību, kurā tas Eiropā ieņēma vadošā simbola vietu. Gotikas laikmeta krusta kā simbola popularitāte visdažādākajās dzīves jomās ļauj domāt par kristietības krusta motīva iespiešanos arī Latvijas teritorijas vietējo iedzīvotāju rotājumā. Jautājums par tā uztveri to darinātāju un lietotāju apziņā viennozīmīgi ir grūti risināms⁹. Tā, piemēram, Novgorodas rotu ornamentā J.Lesmans ar kristietības izplatību un nostiprināšanos saista ne tikai pilnīgi drošus krusta atveidojumus, bet arī krustu atgādinošus motīvus, pieļaujot saistību ar kristietības simboliku arī rotājumam, kas tikai attāli asociējas ar krustu (Лесман Ю. М.1995. - С.13-19). Līdztekus tam viņš norāda, ka krusta un tā variāciju gandrīz pilnīga izzušana Novgorodas rotu dekorā 14.gs. vidū – 15.gs. sākumā varētu atspoguļot kristietības un tās ideoloģijas nostiprināšanos tautas masu apziņā, kad tiek pārņemta baznīcas propogandētā orientācija uz askētismu (Лесман Ю. М.1995. - С.19). Pieļaujot līdzīgu skaidrojumu arī Latvijas arheoloģiskajam materiālam, krusta popularitāte skatāma kristietības lēnas un pakāpeniskas nostiprināšanās kontekstā. Šī simbola saistību ar kristietību savdabīgā formā

iespējams saskatīt arī citās viduslaiku rotās. Viens no interesantākajiem piemēriem varētu būt krustiņi-piekariņi, kas darināti no nolauztām senākām rotadatu krustveida galvām un viduslaiku materiālā sastopami samērā bieži (Jēkabpils Zvanītāji, 85.kaps, VI 271:143; Ikšķiles kapsēta, 226.kaps, VI 130:278; Mārtiņšala, LVM RDM I 2313). Acīmredzot šeit var runāt par senākās simbolikas jaunu traktējumu. Savukārt par krusta saistību ar senajiem priekšstatiem netieši liecina tas, ka pakavsaktu ornamentācijā parasti lietots slīpais jeb t.s. Sv.Andreja krusts, kas kristīgajā zīmju sistēmā sastopams retāk kā vienādzarū (grieķu) krusts vai latīņu krusts. Tomēr krusta motīva milzīgā popularitāte, tajā skaitā arī pakavsaktu galu rotājumā, var tikt skaidrota vienīgi ar šī simbola spēcīgo aktivizāciju kristietības ietekmē. Krusta motīvā līdz ar to it kā saplūda pagāniski un kristīgie priekšstati par šo simbolu, parādot, ka arī rotu materiālā iespējams saskatīt sarežģīto Livonijas garīgo dzīvi, kurā sinkrētiski savijas katolicisma un seno pagānisko ticējumu elementi (Тыниссон Э.1984. - С.118). Ar pagānisko izpratni krustveidā izkārtotie apļi (punkti) visdrīzāk saistāmi 13.-14.gs. pakavsaktās ar daudzskaldņu galiem (DSKG I-III, 20.tab.) un MPG III un IV tipa saktas (28.tab.), bet krusta motīva popularitātes straujš pieaugums 14.-15.gs. (NAG IV, NAG V, NAG VI, NAG VII) uzlūkojamas par kristietības un tās simbolikas ietekmes rezultātu. To apliecina arī krusta kā rotājuma motīva izzušana no saktu galiem 16.-17.gs., kad tas kā pārmantots elements saglabājās vienīgi senākajos pakavsaktu ar ripu galiem tipos, kuru ģenēzes pirmsākumi meklējami vēl 15.gs. beigās (RPG I, RPG II, 15. tab.). Sākot ar 16.gs., luterāņu mācītāji aktīvi apkaroja ar katolicismu saistīto priekšstatu izpausmes, tajā skaitā arī krusta pielūgšanu. Iespējams, ka ar Reformācijas radītajām pārmaiņām mazinājās arī krusta kā plaši izplatīta simbola popularitāte.

Ar dzelzs laikmetu saistītās estētiskās uztveres izpausmēm saistāmi arī daži citi hronoloģiski senākajos viduslaiku saktu tipos un variantos konstatējamie galu ornamentī. Savdabīgu motīvu grupu veido MPG pakavsaktu III un IV tips, kuru gali ornamentēti ar vairāku izliektu vai taisnu līniju trīsstūrveida motīvu, kurš nereti papildināts ar apļiem (punktiem) (4.att.). Otru motīvu grupu šajos tipos veido ar solāro simboliku saistāmie riņķveidā izkārtotie apļi (MPG III-2;MPG IV-5). Jāatzīmē, ka, līdzīgi kā citu apakšgrupu saktās ar piecu apļu krustveida motīvu, arī šo saktu galus rotā tieši pieci apļi ("saulītes"). Iespējams, ka šādam skaitam bija kāda pamatota, dziļāka nozīme, kas šajās hronoloģiski agrajās viduslaiku saktās varēja

saistīties ar dziļāku nozīmi. 13.-14.gs. pakavsaktās ar daudzskaldņu galiem saglabājās arī romba (četrstūra) ar apli centrā motīvs (DSKG III-1; DSKG III-2; DSKG IV-4; DSKG VI-1), kurš sastopams jau vēlā dzelzs laikmeta rotās¹⁰. Acīmredzot ar senākajiem dzelzs laikmeta estētiskajiem priekšstatiem un rotājošo rakstu saistāms arī vienkāršu līniju rombs (1.un 3. att.), kas sastopams uz saktu daudzskaldņu (DSKG I-2;DSKG I-3) un noplacinātiem uzliekiem (NAG IV-1) galiem. Saktas ar šiem motīviem attiecināmas galvenokārt uz 12.gs. otro pusi-14.gs.

Atsevišķām 16.-17.gs. saktām konstatējams jaunu motīvu un elementu parādīšanās, kuri nesaistās ar senāko rotājošo rakstu un kristīgās simbolikas ietekmētu ornamentu. Šie jaunie motīvi vērojami RPG 16.-17.gs. pakavsaktās, kuras pašas par sevi uzlūkojamas par no Rietumeiropas nākošo iespaidu realizāciju tradicionālajā vietējā saktu grupā¹¹. RPG III tipā parādās jauns ratveida motīvs, kuru papildina apli vai ziedveida elementi. Ratveida motīvu šajās saktās nereti raksturo kā "saules riteni" (Lamsters V.1981. - 37.-38., 56.lpp.), tomēr tā apzināta saglabāšanās no dzelzs laikmeta līdz 16.-17.gs. vērtējama visai skeptiski. III tipa 3.varianta ripveida rotājuma papildināšanai izmantotais ziedveida raksts (rozetes) drīzāk norāda uz no ārienes nākošu ietekmi latviešu ģeometriskajā rakstu sistēmā. Līdzīgu rotājošā raksta elementu un motīvu parādīšanos var saskatīt arī hronoloģiski paralēlajos zemgaļu bronzas vainagos (Cimermane I.1994. - 2., 4., 5.att.) un 16.-17.gs. riņķsaktās (Vaska B.1989. - 140.lpp.,5.att.:13). Rozetes motīvam līdzīgs rotājums dažkārt konstatējams jau uz dzelzs laikmeta rotām, tomēr ticamāk, ka 16.gs. to parādīšanos ietekmēja tieši Rietumeiropas senākā, uz gotikas laikmetu attiecināmā rozetes popularitāte. Jaunu motīvu parādīšanās pakavsaktās šajā laikā saistāmi arī ar to darinātāju sastāva izmaiņām.

Ar pakavsaktu eksistences beigu posmu 16.-17.gs. saistāms arī tīklveida rotājums uz RPG saktu VI tipa galiem (2.att.). Līdzīgi arī šis motīvs, lai gan skaitliski nedaudz pārstāvēts, liecina par izmaiņām pakavsaktu rotājošajā rakstā to eksistences beigu posmā. Hronoloģiski vēl (16.gs. beigās - 17.gs.) pakavsaktās parādās arī ar vēsturisko stilu ietekmi saistīts ornaments - manierismam raksturīgā ausskrimstalu ornamenta iezīmes, kas konstatējamās RPG IV tipa saktās. Atsevišķu šo saktu ripu rotājumā var konstatēt paralēles ar greznajām, šā laika sabiedrības virsslāņiem raksturīgajām apģērba pogām¹² (skat. **10.zīm**). Manierisma ietekmi, iespējams, var saskatīt arī greznajā Līgatnes Ķempju depoziņa sudraba pakavsaktā.

Rezumējot pakavsaktu attīstību 13.-17.gs., jāsecina, ka 13.-14.gs. saktās spilgti atspoguļojas senākie, ar dzelzs laikmetu saistītie ticējumi un estētiskie priekšstati (zvērgalvas kā solāro zirgu simbols, magoņgalvas, četru - piecu apļu motīvs u.c.). Tas ļauj runāt arī par pirmskristietīgi priekšstatu vairāk vai mazāk izteiktu saglabāšanos šo rotu darinātāju un lietotāju vidē¹³. Jau 15.gs. tie pakavsaktu klāstā atspoguļojas ļoti reti un uzlūkojami par netipiskiem, to saglabāšanos, iespējams, sekmēja kontakti ar kaimiņiem (Lietuvas teritoriju), kuru garīgajā kultūrā pirmskristietības tradīcijas vēsturiski saglabājās ilgāk. Kā spilgts piemērs tam mināmas pakavsaktas ar masīvām un garenām zvērgalvām (ZLG VII tips).

14.-15.gs. pakavsaktās vērojama jaunas, ar kristietību cieši saistītas simbolikas parādīšanās (liliju ziedu atveidojums, krustveida motīvu lielā popularitāte). To nostiprināšanās saistāma gan ar kristietības kā reliģijas lēnu, bet pakāpenisku izplatīšanos, gan ar Rietumeiropā populāru motīvu atdarināšanu un adaptāciju vietējai estētiskajai uztverei. Hipotētiski var pieņemt, ka pakavsaktās atspoguļojas Livonijas sinkrētiskās garīgās kultūras veidošanās, kurā, viena otru papildinot, cieši savijās pagānisma un kristietības priekšstati. Šiem motīviem epizodiski turpinoties vēl 16.gs., pakavsaktu eksistences beigu posmā to greznākajos tipos konstatējamas jau citas, šim laikam jaunas dekoratīvas iezīmes (ratveida un tīklveida ornamenti, ziedveida motīvi (rozetes), manierisma ornamenta ietekme). Pēdējās izmaiņas acīmredzot jāsaista ar Reformācijas laikmetu un katolicisma simbolikas pakāpenisku atmiršanu šajā laikā.

Jāatzīmē, ka Lietuvas pakavsaktu klāstā, sākot ar 14.-15.gs., vērojamas citas, no Latvijas materiāla izteikti atšķirīgas attīstības tendences. Šeit ilgstošāk saglabājās vēlā dzelzs laikmeta formas (pakavsaktas ar magoņgalvu, zvērgalvu un paplašinātiem (vāju) galiem), nav konstatējama saktu ar noplacinātiem uzliektiem galiem plašāka attīstība un krustveida motīva plašā izplatība pakavsaktu rotājumā. Tas vispirms skaidrojams ar savādāku vēsturiski politisko attīstību un kristietības izplatības gaitu. Šo atšķirību tālāka attīstība redzama arī 16.-17.gs., kad Latvijas un Igaunijas teritorijās eksistē jauna grezna pakavsaktu kopa - pakavsaktas ar ripu galiem -, kuras Lietuvā nav sastopamas. Izteikti līdzīgi šīs saktu grupas attīstības procesi savukārt konstatējami Igaunijā, kurā jau sākot ar 13.-14.gs. var atrast

daudzas vienojošas analogijas un kuras teritorija šajā laikā vēsturiski ir cieši saistīta ar Latviju. Atšķirības, kas veidojas starp Latvijas un Lietuvas teritoriju pakavsaktu materiālu un paralēles Latvijas - Igaunijas teritoriju šo saktu attīstībā galvenokārt apliecina pakavsaktu ciešo saistību ar sabiedrības garīgo dzīvi un vispirms ar kristietības izplatīšanās un nostiprināšanās gaitu.

Latvijas teritorijas viduslaiku pakavsaktām vērojama arī to izmantošanas nozīmes maiņa. Ja 13.-15.gs. pakavsaktas vēl varēja pildīt arī ar reliģiskajiem priekšstatiem saistītu savdabīgu amuletu funkcijas, kuru maģiskais sargājošais vai stimulējošais spēks saistījās ar galu veidojumu vai ornamentāciju, tad 16.-17.gs. pakavsaktām acīmredzot bija izteikti funkcionāla vai tīri dekoratīva nozīme.

Jāatzīmē, ka, pakavsaktām kā vienai no rotu apakšgrupām jūtīgi reagējot uz izmaiņām garīgajā sfērā, to attīstību ietekmēja arī izmaiņas to lietotāju materiālajā un sociālajā stāvoklī, darinātāju kontingentā un etniskajā situācijā. Izvērstāku un drošāk pamatotu garīgās dzīves procesu ainu varētu sniegt arī plašāka citu 13.-17.gs. rotu sistēmstratēģiski orientēta tipoloģiskā analīze.

---

¹ Aplūkojot noteiktu tipu un variantu hronoloģiskās izplatības robežas, jānošķir to darināšanas un izmantošanas laiks (tipu un variantu hronoloģiskās izplatības tabulās ņemts vērā pēdējais). Nereti, kā to parāda daudzās nodilušās un pārveidotās saktas, tās lietoja vairākās paaudzēs vēl ilgi pēc saktas izgatavošanas brīža. Korelējot izdalīto tipoloģisko taksonu eksistences laiku šāda pieņēmuma gaismā, 100-150 gadu izgatavošanas laiks būtu attiecināms gandrīz uz visiem variantiem un lielāko daļu no tiem.

² Ar jēdzienu "skola" šajā gadījumā apzīmēts darinājuma stils un veidošanas tehniskie paņēmieni, kurus pārņem konkrēta amatnieka profesionālie pēcteči. "Skolā" līdz ar to ietilpst amatnieka un tā mācekļu darinājumi noteiktā laikā. Nemainoties ārējām prasībām (lietotāju gaumei u.c.), stils un tehniskie paņēmieni maz izmainītā veidā varēja saglabāties relatīvi ilgi.

³ Saistību ar pilsētu amatniecību liek meklēt šo vēlīno saktu rūpīgi veidotais (no trim stieplēm vītais) loks, kā arī neparastā, sarežģītā galu veidošanas tehnoloģija (uzlodēti alvas gali), kurā savienota divu metālu izmantošana.

⁴ Aplūkojot Austrumbaltijas pakavsaktas un aproces ar zvērgalvām, līdz šim lielākā daļa arheologu atturējušies sniegt viennozīmīgus skaidrojumus. Jau B. Nērmans, analizējot šīs rotaslietas un to izcelsmi, lieto vispārinātu nosaukumu "zvērgalvas" (Nerman B.1929. - S.142), arī E.Brīvkalne, norādot uz līdzību ar pūķu galvām, atturas plašāk pamatot šo hipotēzi un saista pakavsaktu rotājumu ar senajiem ticējumiem vispār (Brīvkalne E.1974. - 127.lpp.).

⁵ Īpašu vietu ar zirgu saistītie priekšstati ir ieņēmuši kuršu dzīvē. Bez jau minētajiem apbedījumiem ar zirgiem jānorāda arī uz jātnieku piederumiem un zirglietām, kas vēlajā dzelzs laikmetā daudzskaitlīgi pārstāvētas tieši šīs baltu tautības senlietu klāstā. Arī pakavsaktu materiālā lielākā

daļa kā vēlā dzelzs laikmeta, tā arī viduslaiku pakavsaktu ar zvērgalvām konstatēta Rietumlatvijā. Šajā sakarā diskutabla ir E.Brīvkalnes tēze, ka pakavsaktas ar zvērgalvu galiem sevišķi plaši sastopamas latgaļu zemēs (Brīvkalne E.1974. - 127.lpp.). Atsaucē minētais materiāls pārstāv tikai septiņas latgaļu zemēs atrastās šīs saktas, kamēr tikai vienā kuršu apbedījumu vietā - Talsu Vilkuuižā - to skaits pārsniedz 50 (XIX tab., 10.diagr.). Jāatzīmē, ka arī Tērvetes pilskalna materiālā to skaits, salīdzinājumā ar Asotes pilskalnu , ir vairākkārt lielāks (Brīvkalne E.1974. - 125.lpp.). Šo pakavsaktu saistību ar tieši Rietumlatviju atzīmējuši arī citi arheologi (Сизов В.И. 1896. - С.11; Vilsone M.1973. - 142.lpp.).

⁶ Senākā priekšstata par zirgu kā solārā kulta dzīvnieku atspoguļojumu viduslaiku posmā var konstatēt latviešu folklorā, kurā nereti saule un zirgs minēti kontekstā ar baznīcu. Tāda, piemēram, ir tautasdziesma

Saulīt' mana krustamāte
Rīgā brauca baznīcā.
Četri vaska ritenīši,
Pieci bērī kumeliņi.

(LT1981. - Nr.10076).

⁷ ZLG II tipa saktās vērojamā reālo zvērgalvu transformācija ģeometriski stilizētās formās hipotētiski varētu būt saistāma arī ar ģeometriskā rotāšanas stila ietekmi, kas strauji pārveidoja Austrumbaltijā no ārienes aizgūtos zvēru stila elementus. H.Salmo, raksturojot ZLG II stilizācijas pakāpi, atzīmē, ka 12.gs.zvērgalvas uzlūkojamas kā pārprasts augu motīvs (Salmo H.1956.- S.82). Zirga atveidojuma stilizācija un ievērojamas atkāpes no reāliem samēriem parādās arī bronzas zirdziņos - piekariņos (Urtāns V.1974b. - 215.lpp.).

⁸ Ar Sv. Marijas kultu saistāmas riņķsaktas ar uzrakstiem AVE MARIA un tā variācijām, kā arī liliju (heraldisko liliju) atveidojums bronzas apkalumos (piem., Mārtiņsalas kapulaukā , VI 138:1886).

⁹ Krusta saistības ar reliģiskajiem ticējumiem problemātiku Latvijas arheoloģijā spilgti atspoguļo Ē. Mugurēviča pētījums par 11.-15.gs.krustiņveida piekariņiem, kurā akcentēta gan to kā kristietības simbolu, gan arī kā pirmskristietisko priekšstatu par sargājošo krustu loma (Mugurēvičs Ē.1974. - 231.-232.lpp.).

¹⁰ Rombs ar apli centrā vēlā dzelzs laikmeta rotās nereti rotā karavīra aproces (Daiga J.1974. - 8.att.:4), kā arī aproces ar zvērgalvu galiem (Vaska B.1994. - 1.att.:1;2.att.:9).

¹¹ Ripu galu pakavsaktu attīstību un uzplaukumu 16.-17.gs. iespējams saistīt ne tikai ar vietējo pakavsaktu formu dabisku tālāku ģenēzi, bet arī ar no Rietumeiropas nākošo iespaidu ietekmi. Jau 13.-14.gs. Latvijas teritorijas arheoloģiskajā materiālā nostiprinās rotu formas, kas sevī apvienoja dekoratīvās virsmas palielināšanos ar masivitātes un biežuma samazināšanos, metāla (bronzas un sudraba) skārda plašu pielietojumu (piekariņi, vairogaproces, vairoggredzeni u.c.). Ciešā saistībā ar minēto ievirzi atrodas arī noslēgta riņķa un ripveida formu popularitāte. Ripveida formas spilgti parādās gredzenos ar skārda ripveida vairogu (Vadakstes Priedīši, A 12615; Bauskas apkārtnē, BNM 36; Zālenieki, A 7564:6;Jēkabpils Zvanītāji,skat.: Šnore E.1977.-11.att.:13. u.c.).Paralēli vispārējām attīstības tendencēm var meklēt arī konkrētus piemērus, kas varēja iespaidot ripu galu attīstību. Konstatējams, ka Rietumeiropā 15.gs. apmēri pie virsējā apģērba mēdza piespraust ar divām nelielām apaļām saktām vai īpašām pogām (Schildhauer J.1986. - Abb.163; Nurk T.1988. - Abb.2). 16.gs. atsevišķos Eiropas rajonos apģērba saturēšanai pie kakla lieto greznas metāla pogas (Bachmann M.1985. - Abb.122). Apģērba sprādzes no divām ripām zināmas arī Eiropas etnogrāfiskajā materiālā, kur to ģenēzi saista ar vēlajiem viduslaikiem (Spiess K.1943. - Abb.107, S.174).Iespējams, ka Rietumeiropas ietekmes rezultātā tika stimulēta arī ripveida formu attīstība uz pakavsaktu galiem.

¹² Pārsteidzoši tuvas paralēles Kokneses 128.kapa RPG IV saktas ripu rotājumam konstatējamas H.Holbeina Jaunākā gleznotā Tomasa Godsaves portreta (1528.g.) apkakles dekoratīvajām pogām (Bachmann M.1985. - Abb.122).

¹³ Interesanti atzīmēt, ka izmaiņas garīgajos priekšstatos varētu meklēt jau 12.gs., īpaši tā otrajā pusē, kad vērojama strauja atsevišķu motīvu stilizācija. Pakavsaktu materiālā tas atspoguļojas

---

pārejā uz ZLG II tipa stilizētajām zvērgalvām un realistisko magoņgalvu nomaiņu ar pakavsaktām ar pogu galiem (MPG III, MPG IV). 13.-15.gs. senāko dekoratīvo motīvu izmantošanu jāsaista ar pirmskristietības un kristietības priekšstau līdzāspastāvēšanu un savīšanos. Līdzīga sinkrētisma situācija garīgajā sfērā konstatēta arī citur, piemēram, Pieurālā otrā gadu tūkstoša sākumā, kur līdzās rotas lietām, kas viennozīmīgi saistāmas ar kristietību, turpināja eksistēt arī pagāniskie amuleti (Макаров А.А.1995. - С.116-117).

Secinājumi

13.-17.gs. pakavsaktu tipoloģija uzlūkojama kā piemērs tam, kā Latvijas teritorijas viduslaiku rotu analīze, pielietojot tradicionālas arheoloģiskās izpētes metodes (tipoloģiskā metode), ļauj palielināt senlietu informatīvo atdevi un izmantot tās kā nozīmīgu avotu atsevišķu ar šā laikposma dzīvi saistītu jautājumu risināšanā. Izstrādātā pakavsaktu tipoloģija ir mēģinājums apkopot un sakārtot vienu no 13.-17.gs. saktu tipoloģiskajām grupām formu ziņā un hronoloģiski pārskatāmā sistēmā, kas ļauj šīs senlietas izmantot gan plašākiem secinājumiem, gan arī - šaurākā nozīmē - kā datējošus artefaktus citos arheoloģiskajos pētījumos. Izmantojot šo tipoloģiju, mēģināti ieskicēt atsevišķi ar aplūkojamo laikposmu saistīti amatniecības un garīgās dzīves attīstības aspekti. Jāatzīmē, ka izveidotās tipoloģijas iespējas ir daudz plašākas, nekā tās parādītas šajā pētījumā - tā, piemēram, darbā nav skarti tie jautājumi, ko ļauj skatīt pakavsaktu tipoloģija, risinot etniskos jautājumus.

Viduslaiku pakavsaktu izpētes procesā iegūtos rezultātus iespējams sakārtot sekojošās secinošās tēzēs:

- 1) Pakavsaktām kā savdabīgai rotu formai Eiropas rotu materiālā vērojama ilgstoša attīstības vēsture. Parādoties arheoloģiskajā materiālā jau pēdējos gadsimtos pirms mūsu ēras, šīs saktas dažādos Eiropas reģionos turpina saglabāties līdz pat mūsu ēras otrās tūkstošgades otrās puses sākumam. Īpašu vietu šīs attīstības beigu posmā ieņem Austrumbaltija, kurā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas arheoloģiskajā materiālā pakavsaktas sastopamas vēl 17.gs.;
- 2) Latvijas teritorijā pakavsaktas nepārtraukti lietotas, sākot no 7./8.gs. un beidzot ar 17.gs., savu popularitātes un daudzveidības uzplaukumu sasniedzot vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē. Šo rotu gandrīz tūkstošgadīgajā vēsturē īpašu vietu ieņem viduslaiku pakavsaktas (13.-17.gs.). Neskatoties uz to formu zināmu primitivizēšanos, arī šajā laikā tās ir iecienītas un plaši lietotas saktu

veids. 13.-17.gs. ne tikai pamatos saglabājās jau dzelzs laikmeta beigās izveidojušās pakavsaktu pamatformas, bet veidojas arī jaunas apakšgrupas, kopas un tipi. Pakavsaktu ilgstošā un intensīvā saglabāšanās saistāma ar to popularitāti vēlajā dzelzs laikmetā un šo saktu valkātāju simpātijām tradicionālajām rotu formām. Šajā laikā pakavsaktas pakāpeniski kļūst par sabiedrības sociāli zemāko slāņu rotaslietu;

- 3) Līdz pat 13.gs. beigām viduslaiku pakavsaktu materiālā konstatējama vēl dzelzs laikmeta formu un darināšanas paņēmieni spēcīgi izteikta kontinuitāte, kas apgrūtina šo saktu striktu nodalīšanu no 12.gs. pakavsaktu klāsta. Tipoloģiskas izmaiņas to uzbūvē parādās, tikai sākot ar 13.gs. beigām - 14.gs. Pakavsaktu izmantošanas beigu hronoloģiskās robežas attiecināmas uz 17.gs. pēdējo ceturksni, kad latviešu rotu klāstā tās pilnībā nomaina citas saktu grupas (riņķsaktas, sirdsveida saktas u.c.);
- 4) 13.-17.gs. izplatīto pakavsaktu kopumu tipoloģiski iespējams sadalīt sekojošās apakšgrupās: pakavsaktas ar *a) atrotītiem, b) noplacinātiem uzliektiem (naglu), c) daudzskaldņu, d) zvērgalvu un lilliju, e) magoņgalvu un pogu, f) paplašinātiem (vāju) galiem*. Kā atsevišķa pakavsaktu ar noplacinātiem uzliektiem (naglu) galiem apakšgrupas saktu kopa, ņemot vērā tās vietu vēlo pakavsaktu (16.-17.gs.) attīstībā, izstrādātajā tipoloģijā aplūkotas *pakavsaktas ar ripu galiem*. Jāatzīmē, ka 13.-17.gs. sastopamas arī *pakavsaktas ar atšķirīgi veidotiem galiem* un *netipiskas* (pie izdalītajām apakšgrupām nepieskaitāmas) *pakavsaktas*;
- 5) 13.-17.gs. materiālā pakavsaktu kopējā klāstā izdalāmas gan izteikti funkcionālas, maz dekoratīvas formas (ATG saktas, daļa no NAG pakavsaktu vienkāršākajiem tipiem), kas pamatā kalpoja vienīgi apģērba saturēšanai, gan dekoratīvi greznākas pakavsaktu formas, kuru galu veidojumā atspoguļojas tā laika cilvēku estētiskie un

- religiskie priekšstati (DSKG, MPG, ZLG, RPG, PVG pakavsaktas) un kuras izmantotas tieši kā rotaslietas. Konstatējams, ka neskatoties uz tipoloģisko daudzveidību apakšgrupu līmenī, vismaz puse no šajā laikā lietotajām pakavsaktām veidotas izteikti vienkārši (neornamentēti, lakoniskas formas gali, vienkārši veidots loks) un tām bijusi galvenokārt funkcionāla nozīme;
- 6) Izstrādātajā tipoloģijā par tipoloģizējošo pamatpazīmi izvēloties galu formu (atsevišķos gadījumos - loka veidojumu) katrā apakšgrupā iespējams izdalīt vairākus tipus, bet tipu iekšienē - variantus. Šīs tipoloģijas rezultāti parāda, ka 13.-17.gs. hronoloģiski paralēli varēja eksistēt vairāki vienas apakšgrupas tipi vai to varianti;
  - 7) Pakavsaktu tipoloģiskās variācijas, kas to analizē izdalītas kā atsevišķi taksoni (tipi un varianti), iespējams saistīt ne tikai ar evolucionārām estētiskās gaumes un garīgo priekšstatu izmaiņām laika gaitā, bet arī ar noteiktām lokālām amatnieku un to profesionālo pēcteču saglabātām pakavsaktu darināšanas tradīcijām (rotkaļu "skolām");
  - 8) 13.-14.gs. ar šo rotu izgatavošanu turpina nodarboties profesionāli vietējie amatnieki (rotkaļi). Pakavsaktu darinātāji šajā laikā turpināja saglabāt vēlā dzelzs laikmeta pakavsaktu veidošanas tehniskos paņēmienus un kopējo stilu, kura rezultātā līdz pat 13.gs. beigām - 14.gs. sākumam tās veidotas maz atšķirīgā no vēlā dzelzs laikmeta beigām veidā. Tas ļauj secināt, ka šajā laikā turpināja saglabāties vietējo rotkaļu amats, kas balstījās stabilā Latvijas teritorijas iedzīvotāju garīgajās kultūras veidotā pieprasījumā pēc noteiktām rotām un līdz ar to nodrošināja pakavsaktu kontinuitāti ar vēlā dzelzs laikmeta tradīcijām;
  - 9) Arī 14.-15.gs. pakavsaktu formu saistība ar 13.-14.gs. rotām liecina, ka to darinātāji bija saistīti ar iepriekšējo gadsimtu rotkaļu tradīcijām un eksistēja kā atsevišķa specializēta amatnieku grupa. Šajā laikā vērojamas būtiskas izmaiņas pakavsaktu apstrādē un formās, ko

iespējams saistīt ar pakavsaktu lietotāju sociālā un materiālā stāvokļa izmaiņām. Tas noteica nepieciešamību šo rotu darinātājiem pieskaņoties saktu lietotāju materiālajām iespējām. Konstatējams, ka šie divi gadsimti ir savdabīgs viduslaiku pakavsaktu uzplaukuma laiks, kad vērojama to vislielākā tipoloģiskā daudzveidība (skat. 32.tab.);

- 10) 16.-17.gs. ir viduslaiku pakavsaktu attīstības lūzuma laiks, kas vispirms atspoguļojas to daudzveidības straujā kritumā. Šajā laikā plašāk izplatīti ir tikai atsevišķi pakavsaktu ar atrotītiem galiem tipi un pakavsaktu ar ripu galiem kopa. Pakavsaktu greznāko eksemplāru darināšana acīmredzot jāsaista ar cunfšu rotkaļu darbību, bet to primitīvākās formas var hipotētiski tikt uzlūkotas par lauku amatnieku (kalēju) darbības rezultātu, kas pārņēma vienkāršāko rotu darināšanas funkcijas;
- 11) Viduslaiku pakavsaktas kā funkcionāls apģērba piederums kalpojis pamatā kreklu un virsējā apģērba (svārku, villaiņu, jaku u.c.) saturēšanai. Par iespējamo to izmantošanu tekstilu jostu saspraušānai liecina pakavsaktu atradumi jostas rajonā viduslaiku apbedījumos, bet atsevišķos gadījumos Latvijas teritorijā, līdzīgi kā Lietuvā, ar šīm saktām varēja tikt saspraustas arī sieviešu galvassegas. Saktas izmantotas arī kā vienkāršs apģērba rotājums, tās brīvi iespraužot audumā, nereti tām piekārti dažādi dekorējoši elementi. Pakavsaktu daudzveidīgo pielietojumu ļauj skaidrot to izmēru dinamika - izdalītas A grupas (loka diametrs līdz 45 mm) saktas izmantotas galvenokārt kreklu saspraušānai un vienkāršai apģērba rotāšanai, bet B grupas (loka diametrs virs 45. mm) saktas funkcionāli tika paredzētas virsējā apģērba saturēšanai. Konkrētām saktu apakšgrupām dominēja viena no šīm funkcijām, atsevišķos gadījumos vērojama abu funkciju klātesamība kādā no apakšgrupām (NAG, RPG, DSKG pakavsaktas);
- 12) Dekoratīvi greznāk veidoto 13.-17.gs. apakšgrupu (DSKG, MPG, ZLG, RPG, atsevišķu tipu NPG apakšgrupu saktām) saktu galu formās un

rotājumā var izsekot to lietotāju garīgās kultūras - estētiskās gaumes un daļēji arī reliģisko priekšstatu - attīstībai, saktām kalpojot ne tikai kā rotām, bet arī kā savdabīgiem sargājošiem amuletiem;

13) 13.-14.gs. pakavsaktās vēl spilgti atspoguļojas senākie, ar dzelzs laikmetu saistītie estētiskie un reliģiskie priekšstati. Magoņgalvu atveidojumos MPG saktās hipotētiski iespējams saskatīt priekšstatus par auglību, tās veicināšanu. Šīs apakšgrupas saktu izzušana un magoņgalvu transformēšanās par pogu galiem parāda seno ticējumu pakāpenisku atmiršanu. Līdzīgi ar senajiem ticējumiem - Saules kultu un "Saules zirgiem" - un to izmaiņām var saistīt arī pakavsaktas ar zvērgalvu galiem. ZLG un MPG apakšgrupas "pagānisko" ticējumu saglabāšanos kristietības lēnas nostiprināšanās apstākļos ilustrē visspilgtāk;

14) Sākot ar 14.-15.gs., pakavsaktu galu veidojumā un rotājumā vērojama ar kristietību saistītās simbolikas nostiprināšanās. ZLG apakšgrupā konstatējamo liliju ziedu galu stilizēto formu parādīšanās skaidrojums meklējams Sv. Marijas kulta izplatībā Livonijā kā "Svētās Māras zemē", ar kristietības ietekmi jāsaista arī krusta lielā popularitāte rotās, kas pakavsaktās šajā laikā izplatās galu rotājumā. Krusta kā rotājoša elementa un simbola aktīvā izmantošanā var saskatīt seno pirmskristietīgo ticējumu, kuros krusts intensīvi izmantots kā sargājoša zīme, un kristietības ar krusta kā vadošā reliģiskā simbola līdzāspastāvēšanu un savīšanos, atspoguļojot Livonijas posma sinkrētisko situāciju garīgajā sfērā;

15) Ar 16.-17.gs. saistās jaunu motīvu un elementu parādīšanās pakavsaktās, kuri nav viennozīmīgi saistāmi ne ar pirmskristietības rotājošo un simbolisko rakstu, ne arī ar kristietības tiešā ietekmē lietoto simboliku. Šīs no Rietumeiropas nākošās ietekmes šajā laikā atspoguļojas galvenokārt pakavsaktu ar ripu galiem rotājumā (ratveida jeb rozetveida motīvs, tīklveida rotājums, manierismam raksturīgā

ausskrimstalas ornamenta iezīmes). Šis laiks ir pakavsaktu lietošanas norieta periods un minētās iezīmes var konstatēt ierobežotā šo rotu skaitā. Iepriekšējo gadsimtu ar kristietību un pirmskristietības ticējumiem saistītās simbolikas nomainītu ar jauniem motīviem hipotētiski iespējams saistīt ar Reformācijas izplatību.

Nobeigumā atzīmējami daži ar tālākām šī pētījuma perspektīvām saistīti jautājumi. Šīs tipoloģijas šaurāks praktisks rezultāts vispirms ir viduslaiku pakavsaktu dažādo formu hronoloģiskā atribūcija, kas ļauj šīs senlietas izmantot kā noteiktus datējošus artefaktus. Daudzos gadījumos hronoloģija ieskicēta visai aptuveni - jaunu pētījumu attīstība (šo rotu arheoloģiskā materiāla tālāka uzkrāšanās un citu viduslaiku rotaslietu izpēte) nākotnē acīmredzot varētu sniegt daudz precīzākus pakavsaktu darināšanas un lietošanas laikus. Var uzskatīt, ka plašākā perspektīvā veiktā 13.-17.gs. pakavsaktu izpēte līdzīgā veidā potenciāli kalpos arī par pamatu šo saktu vidējā un vēlā dzelzs laikmeta formu detalizētākai klasifikācijai, hronoloģijas precizēšanai un atsevišķu šo arheoloģisko laikmetu dzīves jomu skaidrošanai. Paralēli tam šī analīze vērtējama tikai kā priekšiestrāde bagātīgā Latvijas viduslaiku kopējā rotu klāsta iespējamai izpētei, kurā līdzīga rakstura pētījumi varētu ļaut meklēt plašākus un (vai) precīzākus secinājumus par šajā darbā aplūkotojām 13.-17.gs. vēstures aspektiem.

Izmantotā literatūra un rakstītie avoti

- Adams W.Y. & Adams E.W. 1991. - Adams W.Y., Adams E.W. *Archaeological Typology and Practical Reality: A Dialectical Approach to Artifact Classification*. - Cambridge etc., 1991. - 428 p.
- Apala Z. 1970. - Apala Z. *Aizsardzības izrakumi Uplantu kapulaukā*//RT 1969. - R., 1970. - 46.-47.lpp.
- Apala Z. 1972. - Apala Z. *Izrakumi Uplantu kapulaukā*//RT 1971. - R., 1972. - 39.-41.lpp.
- Apala Z. 1974. - Apala Z. *Sirdsveida saktas Latvijā*//AE. - R., 1974. - 11.laid. - 257.-266.lpp.
- Apala Z. 1978. - Apala Z. *Arheoloģiskie izrakumi Cēsu pilsdrupās 1977.gadā*//Mat.1977. - R., 1978. - 8.-12.lpp.
- Apala Z. 1979. - Apala Z. *Arheoloģiskie izrakumi Cēsu pilsdrupās 1978. gadā*//Mat.1978. - R., 1979. - 6.-10.lpp.
- Apala Z. 1982. - Apala Z. *Cēsu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs*//Mat.1980./81. - R., 1982. - 5.-12.lpp.
- Apala Z. 1984. - Apala Z. *Arheoloģiskie izrakumi Cēsu mūra pīlī*//Mat.1982./83. - R., 1984. - 5.-10.lpp.
- Apala Z. 1986. - Apala Z. *Cēsu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs*//Mat.1984./85. - R., 1986. - 5.-12.lpp.
- Apala Z. 1987. - Apala Z. *Drabešu Uplantu kapsēta*//AE. - R., 1987. - 15.laid. - 94.-109.lpp.
- Apala Z., Zariņa A. 1991. - Apala Z., Zariņa A. *Dižciltīga latgaļa apbedījums Ģūģeru kapulaukā*//LVIZ. - 1991. - Nr.1. - 11.-29.lpp.
- Apals J. 1966. - Apals J. *Hidroarheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1965.gadā*//RT 1965. - R., 1966. - 15.-17.lpp.
- Apals J. 1982. - Apals J. *Izrakumi Cēsu Riekstu kalnā*//Mat.1980./81. - R., 1982. - 12.-21.lpp.
- Apals J. 1984. - Apals J. *Āraišu mūra pils izpēte*//Mat.1982./83. - R., 1984. - 10.-16.lpp.
- Apals J. 1992. - Apals J. *Āraišu ekspedīcijas darbs*//Mat.1990./91. - R., 1992. - 15.-19.lpp.
- Apals J., Apala Z. 1977. - Apals J., Apala Z. *Āraišu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1976.gadā*//Mat.1976. - R., 1977. - 3.-8.lpp.
- Asaris J., Siatkovskis J. 1988. - Asaris J., Siatkovskis J. *Arheoloģiskie pētījumi Ventspīlī*//Mat.1986./87. - R., 1988. - 30.-33.lpp.
- Asaris J. 1992. - Asaris J. *Arheoloģiskie pētījumi Sāraju un Upīšu senkapos*//Mat.1990./91. - R., 1992. - 20.-23.lpp.
- Asaris J. 1996. - Asaris J. *Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.-13.gs.*//Arheoloģija un Etnogrāfija. - R., 1996. - XVIII laid. - 38.-42.lpp.
- Aspelin J.R. 1884. - Aspelin J.R. *Antiquitéés du Nord Finno-Ougrien*. - Helsinki, 1884. - V.L'age du Fer: Antiquités des Provinces Baltiques. - 400 S.
- Atgāzis M. 1973. - Atgāzis M. *Izrakumi Valmierā*//RT 1972. - R., 1973. - 14.-17.lpp.
- Atgāzis M. 1978. - Atgāzis M. *Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Dobeles rajonā un izrakumi Anšķīnu senkapos 1977.gadā*//Mat.1977. - R., 1978. - 12.-17.lpp.
- Atgāzis M. 1979. - Atgāzis M. *Izrakumi Alūksnes pīlī*//Mat.1978. - R., 1979. - 10.-17.lpp.
- Atgāzis M. 1980. - Atgāzis M. *Izrakumi Alūksnes pīlī un Spieķu senkapos*//Mat.1979. - R., 1980. - 17.-22.lpp.
- Atgāzis M. 1984. - Atgāzis M. *Pētījumi Alsviķu ciema Asaru senkapos un arheoloģisko pieminekļu apzināšana Alūksnes apkārtnē*//Mat.1982./83. - R., 1984. - 21.-26.lpp.
- Aus T., Tamm J. 1985. - Aus T., Tamm J. *Archäologische Forschung der Ordensburg von Rakvere in dem Jahren 1982.-1983.*//TATü. - 1985. - Nr.4(34). - S.380-383.
- Aus T., Dubovik B. 1989. - Aus T., Dubovik B. *Vorläufige Ausgrabungsergebnisse von der Harju-Strasse in Tallin*//TATü. - 1989. - Nr.4(38). - S.349-354.

- Bachmann M.1985.** - *Dresdener Gemäldegalerie: Alte und neue Meister/Hrgn. von M. Bachmann.* - Leipzig, 1985. - 200 S.
- Balodis F.1938.** - Balodis F. *Senākie laiki: Latviešu senvēsture//Latviešu vēsture.* - R., 1938. - I.d. - 214 lpp.
- Balodis F.1940.** - Balodis F. *Jersika un tai 1939.gadā izdarītie izrakumi.* - R., 1940. - 104 lpp.
- Balti 1991.** - *I Balti: Alle origini dei Prussiani, degli Latvinghi, dei Lituani e dei Lettoni: Dal V secolo a C. al XIV secolo.* - Firenze, 1991. - 430 s.
- Baudou E.1992.** - Baudou E. *Norrlands Fornitid - ett historisk perspektiv.* - Stockholm, 1992. - 168 p.
- Berga T 1980.** - Berga T. *Izrakumi Valmieras Lucas kalnā//Mat.1979.* - R., 1980. - 28.-29.lpp.
- Berga T 1984.** - Berga T. *Izrakumi Ormaņkalnā//Mat.1982./83.* - R., 1984. - 29.-31.lpp.
- Berga T 1986.** - Berga T. *Augustiņišķu kapsēta//Mat.1984./85.* - R., 1986. - 34.-39.lpp.
- Berga T 1988a.** - Berga T. *Slutišķu viduslaiku kapsēta un apmetne//Mat.1986./87.* - R., 1988. - 40.-44.lpp.
- Berga T 1988b.** - Berga T. *Slutišķu arheoloģiskās ekspedīcijas pārbaudes un aizsardzības izrakumi//Mat.1986./87.* - R., 1988. - 45.-48.lpp.
- Berga T.1990.** - Berga T. *Valmieras arheoloģiskās ekspedīcijas darbs//Mat.1988./89.* - R., 1990. - 53.-56. lpp.
- Berga T. 1994.** - Berga T. *Arheoloģiskie izrakumi Valmierā//Mat.1992./93.* - R., 1994. - 31.-34.lpp.
- Berga T. 1996.** - Berga T. *Daugavas augšteces 14.-17.gadsimta senkapi//Daugavas raksti.No Koškovciem līdz Daugavpīlij.* - R., 1996. - 57.-68.lpp.
- Berga T.1997.** - Berga T. *Kaklarotas Krāslavas Augustiņišķu senkapos (14.gs.-16.gs. sākums)//AE.* - R., 1997. - XIX laid. - 119.-129.lpp.
- Bernāte I 1994.** - Bernāte I. *Arheoloģiskie izrakumi Rogu viduslaiku kapsētā//Mat.1992./93.* - R., 1994. - 35.-37.lpp.
- Bešeniene D.1980.** - Bešeniene D. *Gajunū (Biržu raj.) senkapio tyrenejimai 1978 metais//ATL 1978/79.* - Vilnius, 1980. - 116-118 pl.
- Bīne J.1937.** - Bīne J. *Mūsu rotājošie raksti//Labiētis.* - 1937. - V burtn. - 258.-261.lpp.
- Boy C.1896.** - Boy C. *Bericht über Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden in Kurland//Sb.Kurl.1895.* - Mitau, 1896. - S.93-124.
- Briede I.1978.** - Briede I. *Jauni pētījumi Kristapiņu kapulaukā 1977.gadā//Mat.1977.* - R., 1978. - 20.-22.lpp.
- Brīvkalne E.1974.** - Brīvkalne E. *Tērvetes saktas//AE.* - R., 1974. - 11.laid. - 121.-140.lpp.
- Bucholtz A.1896.** - Bucholtz A. *Ein Gräberfeld in Kaipen und die Kirche zu Sissegal//Sb.Rig.1895.* - R., 1896. - S.87-94.
- Bucholtz A.1905.** - Bucholtz A. *Über die Burg Holme und die Kirche in Holme//Sb.Rig.1904.* - R., 1905. - S.206-222.
- Callmer J.1992.** - Callmer J. *Interactions between Ethnical Groups in the Baltic Region in the Late Iron Age//Contacts Across the Baltic Sea.* - Lund, 1992. - P.99-107.
- Carlsson A.1988.** - Carlsson A. *Vikingatid ringspännen fr'an Gotland:Text og katalog.* - Stockholm, 1988. - 275 S.
- Caune A.1974.** - Caune A. *Arheoloģiskie izrakumi Rīgā, Trokšņu un L.Pils ielā//RT 1973.* - R., 1974. - 12.-17.lpp.
- Caune A.1975.** - Caune A. *1974.gada izrakumi Vecrīgā//RT1974.* - R., 1975. - 12.-17.lpp.
- Caune A.1977.** - Caune A. *Izrakumi Jaunsaules Siliņu kapulaukā un Bauskas pilsdrupās//Mat.1976.* - R., 1977. - 24.-29.lpp.
- Caune A.1975.** - Caune A. *1974.gada izrakumi Vecrīgā//Mat.1974.* - R., 1975. - 12.-17.lpp.
- Caune A.1982.** - Caune A. *1980.gada pētījumi Rīgā Daugavas ielā//Mat.1980./81.* - R., 1982. - 55.-60.lpp.

- Caune A.1983.** - Caune A. *Arheoloģiskie pētījumi Rīgā laikā no 1969. līdz 1980. gadam*//AE. - R.,1983. - 14.laid. - 86.-124.lpp.
- Caune A.1986.** - Caune A. *Izrakumi Rīgā, Peldu un Sarkanā Gvardes ielā*//Mat.1984./85. - R.,1986. - 43.-48.lpp.
- Caune A.1987.** - Caune A. *Jaunsaules Siliņu kapulauks*//AE. - R.,1987. - 15.laid. - 45.-55.lpp.
- Caune A.1988.** - Caune A. *Jauni atklājumi Rīgas 12.gs. kapulaukā un to nozīme pilsētas pirmsākumu skaidrojumā*//LPSR ZA Vēstis. - 1988. - Nr.10. - 104.-112.lpp.
- Caune A.1992.** - Caune A. *Arheoloģiskās liecības par senāko apdzīvotību Rīgas Doma baznīcas apkārtnē*//LVIŽ. - 1992. - Nr.3. - 21.- 38.lpp.
- Caune A.1996.** - Caune A. *Jaunatklātā 12.gadsimta rīdzinieku apbedījumu vieta bij. Rātslaukuma teritorijā*//Mat.1994./95. - R.,1996. - 32.-36.lpp.
- Caune A., Tilko S.1988.** - Caune A., Tilko S. *Izrakumi Rīgā, Doma laukumā*//Mat.1986./87. - R.,1988. - 52.-58.lpp.
- Caune A., Gammeršmidte A.1975.** - Caune A., Gammeršmidte A. *Rīgas XII-XIV gs. rotas kā vēstures avots*//Feodālisms Baltijas reģionā. - R., 1983. - 8.-28.lpp.
- Ceplīte R.1968.** - Ceplīte R. *Laikā no 1621. līdz 1701.gadam Rīgā kaltā sīknauda un tās apgrozība*//Numismātika. - R.,1968. -
- Chlodinska A.1976.** - Chlodinska A. *Kivuliū (Akmenes raj.) senkapis*//ATL 1074/75. - Vilnius,1976. - 144-148 p.
- Česnys G., Urbanavičius V.1978.** - Česnys G., Urbanavičius V. *Diktaru (Anykščiu raj.) senkapis*//ATL 1976/77. - Vilnius,1978. - 191-202 p.
- Cimermāne I.1967.** - Cimermāne I. *Izrakumi Jaunbemberu kapulaukā*//RT 1971. - R.,1972. - 58.-60.lpp.
- Cimermāne I.1968.** - Cimermāne I. *Aizsardzības izrakumi Ezernieku Jurkovas senvietā*//RT 1967. - R.,1968. - 55.-57.lpp.
- Cimermāne I.1974.** - Cimermāne I. *Izrakumi Zilākalna kapsētā*//RT 1973. - R.,1974. - 20.lpp.
- Cimermāne I.1975.** - Cimermāne I. *Aizsardzības izrakumi Zeltu kapulaukā*//RT 1974. - R.,1975. - R.,1975. - 23.-24.lpp.
- Daiga J.1959a.** - Daiga J. *Izrakumi Dobeles senpilsētā 1958.gadā*//RT 1958. - R.,1959. - 42.-44.lpp.
- Daiga J.1959b.** - Daiga J. *Izrakumi kapulaukā pie Saldus slimnīcas 1958.gadā*//RT 1958. - R.,1959. - 45.-46.lpp.
- Daiga J.1972.** - Daiga J. *Pārbaudes izrakumi Ankeršmitos un Drukās (Ogres raj.) un Daugavas labā krasta apzināšana*//RT 1971. - R.,1972. - 65.-67.lpp.
- Daiga J.1974.** - Daiga J. *Izrakumi Salaspils Lipšu kapulaukā*//RT 1973. - R.,1974. - 21.-25.lpp.
- Daiga J.1975.** - Daiga J. *Izrakumi Salaspils Lipšu kompleksā un Doles Raušu ciemā*//RT 1974. - R.,1975. - 24.-34.lpp.
- Daiga J.1979.** - Daiga J. *Kamārdes pilskalns*//Mat.1978. - R.,1979. - 31.-36.lpp.
- Daiga J.1980.** - Daiga J. *Izrakumi Dobeles kapsētā*//Mat.1979. - R.,1980. - 48.-53.lpp.
- Daiga J.1982.** - Daiga J. *Izrakumi Dobeles kapsētā*//Mat.1980./81. - R.,1982. - 71.-76.lpp.
- Daiga J.1984.** - Daiga J. *Izrakumi Dobeles kapsētā 1982.gadā*//Mat.1982./83. - R.,1984. - 52.-55.lpp.
- Daugudis V.1968.** - Daugudis V. *Stakliškiu lobis*//Acta Historica Lituanica. - Vilnius,1968. - No II. - 42 p.
- Deņisova R.1987.** - Deņisova R. *Auklas keramikas kultūras cūšu ģenēze un ražotājsaimniecības rašanās Austrumbaltijā*//AE. - R.,1987. - 15. laid. - 110. - 120.lpp.
- Dunsdorfs E.1961.** - Dunsdorfs E. *Latviešu zemnieku turība septiņpadsmitajā gadu simtenī*//Turība un brīvība septiņpadsmitā gadsimtenā Latvijā. - Linkolna,1961. - 3.-32.lpp.
- Dunsdorfs E.1962.** - Dunsdorfs E. *Latvijas vēsture 1600.-1710.* - Stokholma,1962. - 588 lpp.
- EE 1982.** - *Eesti esiajalugu.* - Tallin, 1982. - 464 lk.

- Ehted 1970.** - *Eesti ehted/Eesti NSV Riiklik etnograafiumuseum.* - Tallin,1970. - Lk. 19
- Engel C.1931.** - Engel C. *Zwei spätheidnische Silberfunde aus altsudauischen Gebiet//Prussia.* - 1931. - Bd.29. - S.68-87.
- Engel C.1933.** - Engel C. *Fürer durch die vorgeschichtliche Sammlung des Dommuseums.* - R.,1933. - 82 S.
- Engel C.,La Baume W.1937.** - Engel C.,La Baume W. *Kulturen und Völker der Frühzeit im Preusslande.* - Königsberg,1937. - 292 S.
- Evans D.H., Tomlinson D.G. 1992.** - Evans D.H., Tomlinson D.G. *Excavations at 33-35 Eastgate, Beverley, 1983-86.* - Sheffield,1992. - 230 p.
- Gjessing G.1927.** - Gjessing G. *Finsk-ugriske Vikingetidssmykker I Norge//Universitetets Oldsaksamling Årbok.* -Oslo,1927. - S.21-41.
- Gora Z.1987.** - Gora Z.*Riņķsaktu tipoloģija Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā//Latvijas PSR vēstures problēmas.* - R.,1987. - 18.-22.lpp.
- Graham-Campbell J.1984.** - Graham-Campbell J.*Western Influences on the Penannular Brooches and Ringed pins//Birka.* - Stockholm,1984. - II:1.Systematische Analysen der Gräberfunde. - P.31-38.
- Graham-Campbell J.1987.** - Graham-Campbell J. *Western Penannular Brooches and their Viking Age Copies in Norway:A New Classification//Proceedings of the Tenth Viking Congress.* - Oslo,1987. - P.231-246.
- Graudonis J.1960.** - Graudonis J. *Arheoloģiskie izrakumi Auru Agrāriešu kapulaukā//LPSR ZA Vēstis.* - 1960. - Nr.6. - 13.-28.lpp.
- Graudonis J.1970.** - Graudonis J. *Ikšķīles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1969. gadā//RT 1969.* - R.,1970. - 47.-50.lpp.
- Graudonis J.1973.** - Graudonis J.*Senā Ikšķīles baznīca un tajā 1972.gadā veiktie pētījumi//RT 1972.* - R.,1973. - 39.-42.lpp.
- Graudonis J.1974.** - Graudonis J. *Ikšķīles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1973.gadā//RT 1973.* - R.,1974. - 28.-36.lpp.
- Graudonis J.1977.** - Graudonis J. *Vedgu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1976.gadā//Mat.1976.* - R.,1977. - 35.-39.lpp.
- Graudonis J.1983.** - Graudonis J. *Altene//AE.* - R.,1983. - XIV laid. - 40.-85.lpp.
- Graudonis J.1987.** - Graudonis J. *Ikšķīles Rumuļu kapulauks//AE.* - R.,1987. - 15.laid. - 82.-93.lpp.
- Graudonis J.1994.** - Graudonis J. *Arheoloģijas terminu vārdnīca.* - R.,1994. - 456 lpp.
- Grewingk C.1874.** - Grewingk C. *Eine heidnische Begräbnisstätte in Livland.* - Dorpat,1874. - 18 S.
- Grewingk C.1875.** - Grewingk C. *Über ein Heidengrab von Cremon in Livland und die Unterscheidung heidnischer Liven- und Letten- Gräber.* - Dorpat,1875. - 27 S.
- Grewingk C.1875.** - Grewingk C. *Zur Archäologie des Balticum und Russlands//Archiv für Antropologie.* - Braunschweig,1877. - S.297-322.
- Grigalavičiene E.1992.** - Grigalavičiene E. *Juodonių piliakalnis ir gyvenvietė (Rokiškio raj.)//Lietuvos archeologija.* - Vilnius, 1992. - Nr.9. - 41.-91.p.
- Ģinters V.1936.** - Ģinters V. *Latviešu tautas tērpa aizvēsture//Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē.* - R.,1936. - 7.-92.lpp.
- Ģinters V.1937a.** - Ģinters V. *Dažas Zemgales 17.-18.gs.sudraba saktis//SM.* - 1937. - Nr.III. - 91.-96.lpp.
- Ģinters V.1937b.** - Ģinters V. *Latviešu rotas//I.Latvijas daiļamatniecības izstādes katalogs.* - R.,1937. - XXVII-XXXIII lpp.
- Ģinters V.1938.** - Ģinters V. *Indriķa Smakata ģimenes rotas//SM.* - 1938. - Nr.I. - 139.-152.lpp.
- Ģinters V.1939.** - Ģinters V. *Senā Mežotne: 1939.gada izrakumi//SM.* - 1939. - Nr.IV.- 15.-45.lpp.

- Ginters V.1984.** - Ginters V. *Der Ursprung der Ringspangen von östlichen Typ//Birka.* - Stockholm,1984. - II:1. *Systematische Analysen der Gräberfunde.* - S.23-30.
- Hausmann R.1896a.** - Hausmann R. *Grabfunde aus Estland: Eine archäologische Studie.* - Reval,1896. - 54 S.
- Hausmann R.1896b.** - Hausmann R. *Einleitung zur Abtheilung Archäologie//Katalog der Ausstellung zum X.archäologischen Kongress in Riga 1896.* - R.,1896. - S.LXXXI-LXXXV.
- Hausmann R.1908.** - Hausmann R. *Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen in letzten Jahrzehnt.* - R.,1908. - 52 S.
- Heyerdahl-Larsen B.1979.** - Heyerdahl-Larsen B. *Spor av ostlige kulturkontakter I Vestfolds vikingetid//Viking.* - Oslo,1979. - Bd.XLII. - S.115-127.
- Holmkvist W.1949.** - *Sveriges Fornrid och Medeltid:Kulturhistorisk Bildatlas/Förkl. text av W.Holmkvist.* - Malmö,1949. - 420 S.
- Fowler E.1960.** - Fowler E. *The Origin and Development of the Penannular Brooches in Europe//Proceedings of the Prehistoric Society.* - Cambridge,1960. - Vol.XXVI. - P.149-177.
- Fowler E.1963.** - Fowler E. *Celtic Metalwork of the Fifth and Sixth Centuries A.D.//The Archeological Journal.* - London,1963. - P.98-160.
- Fürer 1914.** - *Fürer durch die vor- und frugeschichtliche Sammlung Dommuseum der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands.* - R.,1914. - 82 S.
- Jaksch R.1903.** - Jaksch R. *Untersuchung eines Hügels in Oger//Sb.Rig.1902.* - R.,1903. - S.101-103.
- Jansons A.1971.** - Jansons A. *Liecības par latviešu saktām Rīgas fogtejas tiesas inventarizācijas un taksācijas protokolos//LPSR ZA Vēstis.* - 1971. - Nr.10. - 94.-101.lpp.
- Jansson I.1985.** - Jansson I. *Ovala spännbucklor: En studie av vikingatida standardsmycken med utgångspunkt från Björkö-fynden.* - Uppsala,1985. - 238 s.
- Johansen O.S.1973.** - Johansen O.S. *Bossed Penannular Brooches:A Systematization and Study of their Cultural Affinities//Acta Archaeologica.* - 1973. - Vol.XLIV. - P.63-124.
- Kalniņš D.1995.** - Kalniņš D. *Aiz Daugavas vara dārzs.* - R.,1995. - 96 lpp.
- Karnups A.1930.** - Karnups A. *Die Haupttyper der lettischen Halsringe in der jüngeren Eisenzeit//Sb.GEG.* 1928. - 1930. - S.
- Karnups A.1936.** - Karnups A. *Latviešu tērps pēdējos 350 gados//Ievads latviešu tautas tērpa vēsturē.* - R.,1936. - 98.-192.lpp.
- Karnups A.1937.** - Karnups A. *Talsu pilskalns (1936.gada izrakumi)//Vēstures atziņas un tēlojumi.* - R.,1937. - 339.-349.lpp.
- Katalog 1896.** - *Katalog der Ausstellung zum X.archäologischen Kongress in Riga 1896/Hrg.von R.Hausmann.* - R.,1896. - 126 S.
- Kilbride-Jones H.E.1980a.** - Kilbride-Jones H.E. *Celtic Craftmanship in Bronze.* - London,1980. - 226 p.
- Kilbride-Jones H.E.1980b.** - Kilbride-Jones H.E. *Zoomorphical Penannular Brooches//Reports of Research Committee of the Society of Antiquaries of London.* - London,1980. - Vol.XXXLX. - 162 p.
- Kirme K. 1986.** - Kirme K. *Eesti sõled.* - Tallinn, 1986. - 184 lk.
- Kivikoski E.1973.** - Kivikoski E. *Die Eisenzeit Finlands.* - Helsinki,1973. - 254 S.
- Klepere D.1968.** - Klepere D. *Izrakumi Jaunkandavas senkapos//RT 1967.* - R.,1968. - 60.lpp.
- Klepere D.1970.** - Klepere D. *Arheologiskie atradumi Krimuldas Annas kalnā//RT 1969.* - R.,1970. - 50.-51.lpp.
- Klepere D.1972.** - Klepere D. *Izrakumi Turaidas Baznīckalnā//RT 1971.* - R.,1972. - 82.-84.lpp.
- Klepere D.1975.** - Klepere D. *Izrakumi Užavas senkapos un Rūjienas baznīcā//RT 1974.* - R.,1975. - 65.-68.lpp.
- Kruse F.1842.** - Kruse F. *Necrolivonica oder Geschichte und Altertümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung der Christlichen Religion in der Kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements.* - Dorpat,1842. - 26 S.,58 Taf.

- Kulikauskas P.1941.** - Kulikauskas P. *Emaliuotieji dirbiniai Lietuvoje//Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus metraštis.* - Kaunas, 1941. - T.1. - 43-64 p.
- Kunciene O.1972.** - Kunciene O. *Prekybinai ryšiai IX-XIII amžiais//Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I-XIII a.* - Vilnius, 1972. - 149 - 255 p.
- Kunciene O.1984a.** - Kunciene O. *Aščiagalio plokštinis kapinynas//ATL 1982/83.* - Vilnius, 1984. - 124 -126 p.
- Kunciene O.1984b.** - Kunciene O. *Makricku ploštinis kapinynas//ATL 1982/83.* - Vilnius, 1984. - 135 -138 p.
- Kustin A 1958.** - Kustin A. *Kalamistu XIII-XIV sajandist Karjas, Saaremaal//TATÜ.* - 1958. - Nr.1. - Lk.46-57.
- LA 1926.** - *Latvijas arhailogija/F.Baloža red.* - R.,1926. - 186 lpp.
- LAA 1977.** - *Lietuvos TSR archeologijos atlasas/Red.A.Tautavičius.* - Vilnius, 1977. - Kn.IV: I-XIII a. radiniai. - Vilnius,1977. - 160 p.
- LAB 1961.** - Kulikauskas P., Kulikauskiene R., Tautavičius A. *Lietuvos archeologijos broožai.* - Vilnius,1961. - 562 p.
- LBV 1941.** - *Latviešu buramie vārdi/Prof.K.Stauberga red.* - R.,1942. - 828 lpp.
- Laing L.1975.** - Laing L. *Penannular Brooches//The Archaeology of Late Celtic Britain and Ireland c.400-1200 A.D.* - London,1975. - P.302-316.
- Lamsters V.1981.** - Lamsters V. *Ievads latviešu stila vēsturē.* - [2.izd.] - [Bostona],1981. - 83 lpp.
- Lancmanis I.1989.** - Lancmanis I. *Mākslas amatniecība Latvijā 13.-15.gadsimtā//Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei.* - R.,1989. - Nr.4. - 78.-90.lpp.
- Lavi A. 1980.** - Lavi A. *Über die Archäologischen Untersuchungen in Lahepere im Jahre 1978//TATÜ.* - 1980. - Nr.4(29). - S.361-367.
- Lavi A. 1988.** - Lavi A. *Gruftgraberfeld und Opferlinde von Vedu//TATÜ.* - 1988. - Nr.4(37). - S.360-373.
- Lehtosalo-Hilander P.L.1982.** - Lehtosalo-Hilander P.L. *Luistari//Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 82:1.* - Helsinki, 1982. - I : The Graves. - 226 p.
- Łęga W.1929.** - Łęga W. *Kultura Pomorza w wczesnem srednowieczu na podstawie wykopaliskow//Rocznik towarzystwa naukowego w Toruniu.* - Torun,1929. - Str.153-446.
- Ligi P.1983.** - Ligi P. *Über die Bestattungsart im Hügelgraberfeld von Jōuga// TATÜ.* - 1983. - Nr.4(32). - S.334-336.
- Ligi P.1993.** - Ligi P. *Votic Graves in North-East Estonia (9th - 16th century AD)//Vadjapärased kalmed Eestis 9.-16.sajandil.* - Tallin, 1993. - P.153-175.
- LKS 1937.** - *Latviešu kultūra senatnē/F.Baloža un R.Šnores red.* - R.,1937. - 128 lpp.
- LKV 1939.** - *Sakts//Latviešu konversācijas vārdnīca.* - R.,1939. - XIX sēj. - 37294.-37298.sl.
- LLM 1958.** - *Lietuvu liaudies menas:Senoves lietuviu papuošalai/Sud.R.Kulikauskiene ir R.Rimantiene.* - Vilnius,1958. - Kn.I. - 360 p.
- LLM 1966.** - *Lietuvu liaudies menas:Senoves lietuviu papuošalai/Sud. R.Kulikauskiene ir R.Rimantiene.* - Vilnius,1966. - Kn.II.- 164 p.
- Lōugas V, Māgi-Lōugas M.1994.** - Lōugas V, Māgi-Lōugas M. *Investigations of Ancient Monuments at Põide// TATÜ.* - 1994. - Nr.1. - P.27-33.
- Loze I.1975.** - Loze I. *Pētījumi 1974.gadā Smaudžu archeoloģiskajā kompleksā//RT 1974.* - R.,1975. - 50.-55.lpp.
- LPSR arheoloģija 1974.** - *Latvijas PSR arheoloģija/Latvijas PSR ZA Vēstures institūts.* - R.,1974. - 322.lpp.
- LTM 1967.** - *Latvijas tautas māksla/Red M.Stepermanis.* - R.,1967. - 3.sēj. - 380 lpp.
- Lūsēns M.1992.** - Lūsēns M. *Izrakumi Ances pagasta centra senkapos//Mat.1990./91.* - R.,1992. 72.-75.lpp.

- Mägi-Lõugas M.1994.** - Mägi-Lõugas M. *Eesti vikingiaegsed hoburaudsõled ja nende ornament// TATÜ.* - 1994. - Nr.4. - Lk.465-484.
- Mandel M.1987.** - Mandel M. *Die Steingraber in Ahli und Ehmja// TATÜ.* - 1987. - Nr.4. - S.369-371.
- Mandel M.1990.** - Mandel M. *Über die Ausgrabungen in Lihula und Maidla// TATÜ.* - 1990. - Nr.4(39). - S.413-414.
- Mandel M.1991.** - Mandel M. *Die Grabfunde von Maidla und Forschungen der Steinburg zu Lihula// TATÜ.* - 1991. - Nr.1. - S.382-384.
- Merkevičius A.1976.** - Merkevičius A. *Pumpurū (Mažeikū raj.) senkapis//ATL 1974/75.* - Vilnius,1976. - 151-155 p.
- Merkevičius A.1984.** - Merkevičius A. *Pribūkos plokštūnū kapūnynas//ATL 1982/83.* - Vilnius,1984. - 128-130 p.
- Moorā H.1934.** - Moorā H.*Zur Frage nach der Herkunft des Ostbaltischen emailverzierten Schmucks//SMYA.* - 1934. - T.40. - 80 S.
- Moorā H.1932.** - Moorā H. *Die Vorzeit Estlands.* - Tartu,1932. - 90 S.
- Moorā H.1938.** - Moorā H. *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n.Chr.* - Tartu,1938. - T.II:Analyse. - 749 S.
- Mugurēvičs Ē.1968.** - Mugurēvičs Ē. *Mārtiņsalas pils un baznīca(1967.g.izrakumi)//RT 1967.* - R.,1968. - 63.-68.lpp.
- Mugurēvičs Ē.1970.** - Mugurēvičs Ē. *Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1969.gadā//RT 1969.* - R.,1970. - 54.-56.lpp.
- Mugurēvičs Ē.1973.** - Mugurēvičs Ē. *Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1972.gadā//RT 1972.* - R.,1973. - 47.-49.lpp.
- Mugurēvičs Ē.1974a.** - Mugurēvičs Ē. *Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1973.gadā//RT 1973.* - R.,1974. - 50.-53.lpp.
- Mugurēvičs Ē.1974b.** - Mugurēvičs Ē.*Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15.gs.//AE.* - R.,1974. - XI laid. - 220.-239.lpp.
- Mugurēvičs Ē.1977.** - Mugurēvičs Ē. *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi:3.-15.gs. arheoloģiskie pieminekļi.* - R.,1977. - 149 lpp.
- Mugurēvičs Ē.1979.** - Mugurēvičs Ē. *Sabīles ekspedīcijas darbs 1978.gadā//Mat.1978.* - R.,1979. - 54.-57.lpp.
- Mugurēvičs Ē.1980.** - Mugurēvičs Ē. *Arheoloģisko izrakumu rezultāti Sabīles senpilsētā//Mat.1979.* - R.,1980. - 76.-80.lpp.
- Mugurēvičs Ē.1984.** - Mugurēvičs Ē. *Arheoloģiskie izrakumi Dinaburgas pilsētīnā //Mat.1982./83.* - R.,1984. - 69.-75.lpp.
- Mugurēvičs Ē.1987.** - Mugurēvičs Ē. *Pūres Zviedru kapulauks//AE.* - R.,1987. - 15.laid. - 56.-67.lpp.
- Mugurēvičs Ē., Ozere I.1988.** - Mugurēvičs Ē., Ozere I.*Izrakumi Dinaburgas pīlī//Mat.1986./87.* - R.,1988. - 104.-109.lpp.
- Mugurēvičs Ē., Vilcāne A.1992.** - Mugurēvičs Ē., Vilcāne A. *Arheoloģiskie izrakumi Jersikas pīlskalnā//Mat.1990./91.* - R.,1992. - 75.-80.lpp.
- Mūlen B.1975.** - Mūlen B. *Die Kultur der Wikinger in Ostpreussen.* - Bonn,1975. - 260 S.
- Nakaitė L. 1964.** - Nakaitė L. *Miniatiūrinės IX-XIII amžių kapes Lietuvoje//MADA.* - 1964. - Nr.2(17). - 53-74 pl.
- Nerman B. 1929.** - Nerman B. *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und Ostbaltikum in der Jungeren Eisenzeit.* - Stockholm,1929. - 186 S.
- Niecke M.R. 1993.** - Niecke M.R. *Penannular and Related Brooches:Secular Ornament or Symbol in Action?//The Age of Migration Ideas.* - Edinburgh,1993. - P.128-134.
- Nurk T.1988.** - Nurk T. *XV-XVI sajandi saksa puuloikeid Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikust Raamatukogust.* - Tallin,1988. - 128 lk.
- Odoj R.1958.** - Odoj R. *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych, przeprowadzonych w Równinie Dolnej, pow. Kźtrzyn w 1956 I 1957 r.//Rocznik Olsztynsky.* - Olsztyn,1958. - Str.117 -156.

- Pauts H.1997.** – Pauts H. *Pahaga hoburaudsõled Eestis//Eesti Ajaloomuuseum:Tõid ajaloo alalat.* – Tallinn, 1997. – I. – 79.-111.lk.
- Pāvele T.1959.** - Pāvele T.*Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā 1957.gadā.* - R.,1959. - 48 lpp.
- Pawlata L.1991.** - Pawlata L. *Wyniki badań nowo odkrytego cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Drohicznie, woj.Białostockie//Rocznik Białostocki.* - Warszawa,1991. - Str.111-122.
- Pärn A.1990.** - Pärn A. *Forschungsarbeiten in der Altstadt und den Bischofsburg zu Haapsalu// TATÜ.* - 1990. - Nr.4(39). - S.438-445.
- Petersen J.1928.** - Petersen J. *Vikingatidens smykker.* - Stavanger, 1928. - 124 S.
- Petruļiēne A.1995.** - Petruļiēne A. *Barinēs senkapis//Lietuvos archeologija.* - Vilnius,1995. - Nr.11:Viduramžiu senkapiai. - 47-72 p.
- RA 1988.** - Rīgas arheoloģija 50: Rīgas arheoloģiskās izpētes rezultāti no 1938. līdz 1987.gadam/Sast. A. Caune un A. Celmiņš. - R., 1988. - [44.lpp.]
- Radiņš A., Zemītis G.1988.** - Radiņš A., Zemītis G. *Izrakumi Daugmales arheoloģiskajā kompleksā//Mat.1986./87.* - R.,1988. - 117.-121.lpp.
- Ribokas D.1992.** - Ribokas D. *Ruktiu senkapio tyrinejimai//ATL 1990/91.* - Vilnius, 1992. - T.II. - 83 -85 p.
- Rickevičiūtē K.1976.** - Rickevičiūtē K. *Karmēlavos (Kauno raj.) senkapio tyrinejimai 1975 metais//ATL 1974/75.* - Vilnius,1976. - 142-144 p.
- Rickevičiūtē K.1978.** - Rickevičiūtē K. *Karmēlavos (Kauno raj.) senkapio tyrinejimai 1976 ir 1977 metais//ATL 1976/77.* - Vilnius,1978. - 206-210 p.
- Rickevičiūtē K.1986.** - Rickevičiūtē K. *Šulaičiu plokštinis kapinynas//ATL 1984/85.* - Vilnius,1986. - 95-97 p.
- Rickevičiūtē K.1995.** - Rickevičiūtē K. *Karmelavos kapinynos//Lietuvos archeologija.* - Vilnius,1995. - Nr.11:Viduramžiu senkapiai. - 73-103 p.
- Riekstiņš H.1939.** - Riekstiņš H. *Izrakumi Liepkalnes pag. "Kēsteros"//SM.* - 1939. - II. - 65.-76.lpp.
- Roesdahl E., Wilson D.M.1992.** - *From Viking to Crusader/Ed. by E.Roesdahl and D.M.Wilson.* - Copenhagen,1992. - 432 p.
- Ruša M.1992.** - Ruša M. *Izrakumi Dobeles rajonā//Mat.1990./91.* - R.,1992. - 86.-93.lpp.
- Salmo H.1956.** - Salmo H.*Finnische Hufeisenfibeln//SMYA.* - Helsinki,1956. - No.56. - 106 S.
- Schildhauer J.1986.** - Schildhauer J. *Die Hanse:Geschichte und Kultur.* - Leipzig,1986. - 246 S.
- Selirand J.1974.** - Selirand J.*Eestlaste matimiskombed varafeodaalsete suhete tarkamise perioodil (11.-13.sajand).* - Tallinn,1974. - 376 lk.
- Siatkovskis J.1986.** - Siatkovskis J. *Izrakumi Pāvulkaļna viduslaiku kapsētā//Mat.1984./85.* - R.,1986. - 99.-102.lpp.
- Siatkovskis J.1988.** - Siatkovskis J.*Izrakumi Ozolkaļna senkapos un Pāvulkaļna viduslaiku kapsētā//Mat.1986./87.* - R.,1988. - 124.-126.lpp.
- Siatkovskis J., Urtāns J.1984.** - Siatkovskis J., Urtāns J. *Izrakumi Pāvulkaļna viduslaiku kapsētā// Mat.1982./83.* - R.,1984. - 82.-86.lpp.
- Smith R.A.1914.** - Smith R.A. *Irish Brooches of Five Centuries//Archaeologia or Miscellaneous Tracts Relating to Antiquity.* - Oxford,1914. - Vol.XV. - P.223-250.
- Stepiņš P.1967.** - Stepinš P. *Durbes kauja.* - R.,1967. - 32 lpp.
- Spiess K.1943.** - Spiess K.*Bauerkunst, ihre Art und ihre Sinn.* - Berlin,1943. - 236 S.
- Stieda W., Mettig C.1896.** - Stieda W., Mettig C. *Schragen der Gülder und Aemter der Stadt Riga bis 1621.* - R., 1896. - 464 S.
- Storli J.1968.** - Storli J. *A Review of archaeological Research on Sami Prehistory//Acta Borealia.* - 1968. - Nr.I. - P.43-63.
- Straubergs J.1938.** - Straubergs J.*Jumpravmuizās depoziits un tā īpašnieks//SM.* - 1938. - Nr.I. - 133.-137.lpp.

- Straubergs J.1939.** - Straubergs J.*Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas*//SM. - 1939. - Nr.II. - 102.-110.lpp.
- Strods H.1968.** - Strods H.*Daži arheologu un etnogrāfu pētījumu metodikas jautājumi*//RT 1967. - R.,1968. - 3.-7.lpp.
- Stubavs A.1957.** - Stubavs A.*Amatniecība 6.-8.gs.pēc arheoloģiskiem atradumiem Ķentes pilskalnā un apmetnē*//AE. - R.,1957. - 1.laid. - 21.-43.lpp.
- Stubavs A.1968.** - Stubavs A.*Dažas Latvijas pilskalnu tipoloģijas un klasifikācijas problēmas*//RT 1967. - R.,1968. - 7.-12.lpp.
- Stubavs A.1974.** - Stubavs A.*Salaspils arheoloģiskās ekspedīcijas 1973.gada darba rezultāti*//RT 1973. - R.,1974. - 59.-64.lpp.
- Svarāne D.1990.** - Svarāne D.*Polijas restaurācijas firmas PKZ arheologu pētījumu galvenie rezultāti Vecrīgā*//Mat.1988./89. - R.,1990. - 143.-147.lpp.
- Svetikas E. 1984.** - Svetikas E.*Leipalingio plokštīnis kapinynas*//ATL 1982/83. - Vilnius,1984. - 135 -138 p.
- Šnore E.1936.** - Šnore E.*Kuršu senlietu atradumi Rīgā*//SM. - 1936. - Nr.III. - 72.-75.lpp.
- Šnore E.1937.** - Šnore E.*Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag.Darvdedžos*//SM. - 1937. - 57.-64.lpp.
- Šnore E.1938a.** - Šnore E.*Dundagas kājauti*//SM. - 1938. - Nr.II. - 102.-110.lpp.
- Šnore E.1938b.** - Šnore E.*1937.gada izrakumi Valmierā*//SM. - 1938. - Nr.III. - 82.-98.lpp.
- Šnore E.1968.** - Šnore E.*Doles Vampeniešu 1967.gada ekspedīcija*//RT 1967. - R.,1968. - 75.-76.lpp.
- Šnore E.1970.** - Šnore E.*Vampeniešu un Raušu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs*//RT 1969. - R.,1970. - 63.-67.lpp.
- Šnore E.1974.** - Šnore E.*Raušu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1973.gadā*//Mat.1973. - R.,1974. - 68.-71.lpp.
- Šnore E.1975.** - Šnore E.*Arheoloģiskie izrakumi Jēkabpilī, Majakovska ielā Zvanītājos*//RT 1974. - R.,1975. - 82.-85.lpp.
- Šnore E.1977.** - Šnore E.*Arheoloģiskie izrakumi Jēkabpilī, Majakovska ielā Zvanītājos*//Mat.1976. - R.,1977. - 83.-85.lpp.
- Šnore E.1978.** - Šnore E.*Arheoloģiskie izrakumi Betēļu kapulaukā Augšzemē 1977.gadā*//Mat.1977. - R.,1978. - 68.-71.lpp.
- Šnore E.1982.** - Šnore E.*Izrakumi Ķuncu kapulaukā*//Mat.1980./81. - R.,1982. - 120.-125.lpp.
- Šnore E.1987.** - Šnore E.*Kīvtu kapulauks.* - R.,1987. - 86 lpp.
- Šnore E.1987b.** - Šnore E.*Betēļu kapulauks Augšzemē*//AE. - R.,1987. - 15.laid. - 68.-81.lpp.
- Šnore E.1991.** - Šnore E.*Raušu ciems Doles salas augšgalā*//LPSR ZA Vēstis. - 1991. - Nr.6. - 69.-87.lpp.
- Šnore E.1993.** - Šnore E.*Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā.* - R.,1993. - 112 lpp.
- Šnore E., Zariņa A.1980.** - Šnore E., Zariņa A.*Senā Sēlpils.* - R.,1980. - 236 lpp.
- Šronkova O.1955.** - Šronkova O.*Die Mode der gotischen Frau.* - Prag,1955. - 250 S.
- Šturms E.1932.** - Šturms E.*1931.gada ieguvumi arheoloģijā*//Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. - 1932. - Nr.1. - 43-47.lpp.
- Šturms E.1936.** - Šturms E.*Vīlkumuižas ezera atradumi*//SM. - 1936. - Nr.II. - 72.-86.lpp.
- Šturms E.1937.** - Šturms E.*Izrakumi Valgāle Veģu ugunskaļos*//Vēstures atziņas un tēlojumi. - R.,1937. - 350.-365.lpp.
- Tallgren A.M.1922.** - Tallgren A.M.*Zur Archäologie Eestis:I.Von Anfang der Besiedlung bis etwa 500 n.Chr.* - Dorpat,1922. - 140 S.
- Tallgren A.M.1925.** - Tallgren A.M.*Zur Archäologie Eestis:II. Von 500 bis etwa 1200 n. Chr.* - Dorpat,1925. - 204 S.
- Tamla Ü., Valk H. 1987.** - Tamla Ü., Valk H.*Der Zweite Silberschatz und eine Gebäudeunterlage vom Siedlungsplatze Angerja*// TATÜ. - 1987. - Nr.4(36). - S.371-375.

- Tamla Ü.1992.** - Tamla Ü. *Archäologische Ausgrabungen in Neu-Parnu in der Munga-Strasse 2// TATÜ.* - 1992. - Nr.4(41). - S.287-291.
- Tamla Ü.1991.** - Tamla Ü. *Varudi - Vanaküla hõbeaare//Muinasaja teadus. I. Arheoloogiline kogumik.* - Tallin,1991. - Lk.154-162.
- Tamla Ü.1995.** - Tamla Ü. *Scandinavian Influences on the Estonian Silver Ornaments of the 9th - 13th Centuries//Archaeology East and West of the Baltic.* - Stockholm,1995. - P.91-97.
- Tautavičius A. 1980.** - Tautavičius A. *Paprudžiu (Raseinu raj.) senkapis//ATL 1978/79.* - Vilnius,1980. - 104-107 p.
- Tautavičius A. 1996.** - Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V-IX a.).* - Vilnius, 1996. -368 p.
- Thålin H.1984.** - Thålin H. *Ringspangen//Birka.* - Stockholm,1984. - II:1.Systematische Analysen der Gräberfunde. - S.15-22.
- Thunmark-Nylen L.1983.** - Thunmark-Nylen L. *Vikingatida dosspänner - teknisk stratigrafi och verkstadsgruppering.* - Uppsala, 1983. - 146 s.
- Thunmark-Nylen L.1991.** - Thunmark-Nylen L. *Vikingatid eller medeltid? Om datering av gotlandiska gravfynd//Tor.* - 1991. - No.23. - S.141-202.
- Thunmark-Nylen L.1992.** - Thunmark-Nylen L. *Gotland - Neighbour between the West and the East//Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter.* - Stockholm,1992. - P.155-162.
- Thunmark-Nylen L.1995.** - Thunmark-Nylen L. *Churchyard Finds from Gotland (11th - 12th Centuries)//Archaeology East and West of the Baltic.* - Stockholm,1995. - P.161-193.
- Urbanavičius V.1967.** - Urbanavičius V. *Šlapgiri kaimo (Kelmės raj.) senkapis//MADA.* - 1967. - Nr.1(23). - 52-67 p.
- Urbanavičius V.1969.** - Urbanavičius V. *XIV-XVII amžiu pasegines seges Lietuvoje//MADA.* - 1969. - Nr.2(30). - 111-120 p.
- Urbanavičius V.1970a.** - Urbanavičius V. *Rumšiškėnai XIV-XVI amžiais//Acta Historica Lituonica.* - Vilnius, 1970. - Nr.IV. - 84 p.
- Urbanavičius V.1970b.** - Urbanavičius V. *Jakštaičių (Šiauliu raj.) senkapis//ATL 1968/69.* - Vilnius,1970. - 93-99 p.
- Urbanavičius V.1979.** - Urbanavičius V. *Jakštaičių senkapis//Lietuvos archeologija.* - Vilnius, 1979. - Kn.1. - 122 -151 p.
- Urbanavičius V., Urbanavičiene S.1988.** - Urbanavičius V., Urbanavičiene S. *Archeologiniai tyrimai//Lietuvos archeologija.* - Vilnius, 1988. - Kn.6: Obelių kapinynas. - 9-63 p.
- Urbanavičiene S.1995a.** - Urbanavičiene S. *Ažugirių kapinynas//Lietuvos archeologija.* - Vilnius,1995. - Nr.11:Viduramžių senkapiai. - 152-168 p.
- Urbanavičiene S.1995b.** - Urbanavičiene S. *Diktarū kapinynas//Lietuvos archeologija.* - Vilnius,1995. - Nr.11:Viduramžių senkapiai. - 169-206 p.
- Urtāns V.1960.** - Urtāns V. *Aizsardzības izrakumi Vinakalna kapulaukā pie Stukmaņiem (XIII-XVII gs.)//RT 1959.* - R.,1960. - 6.-7.lpp.
- Urtāns V.1962a.** - Urtāns V. *Tīras purva depozijs//Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti.* - R.,1962. - 83.-94.lpp.
- Urtāns V.1962b.** - Urtāns V. *Vinakalna kapulauks pie Stukmaņiem//AE.* - R.,1962. - 4.laid. - 17.-32.lpp.
- Urtāns V.1968.** - Urtāns V. *Latvijas iedzīvotāju sakari ar slāviem I g. t. otrajā pusē//AE.* - R.,1968. - 8.laid. - 65.-85.lpp.
- Urtāns V.1972.** - Urtāns V. *Aizkraukles arheoloģiskās ekspedīcijas guvumi 1971.gadā//RT 1971.* - R.,1972. - 99.-103.lpp.
- Urtāns V.1974a.** - Urtāns V. *Izrakumi Aizkraukles senvietu kompleksā//RT 1973.* - R.,1974. - 74.-77.lpp.
- Urtāns V.1974b.** - Urtāns V. *Plastiskie bronzas zirdziņi//AE.* - R.,1974. - 11.laid. - 212.-219.lpp.
- Urtāns V.1977a.** - Urtāns V. *Senākie depoziiti Latvijā (līdz 1200.g.).* - R.,1977. - 284 lpp.

- Urtāns V.1977b.** - Urtāns V. *Pirms 1000 gadiem//Muzeji un kultūras pieminekļi.* - R.,1977. - 18.-21.lpp.
- Urtāns V.1978.** - Urtāns V. *Izrakumi Madalānu pilskalnā un kapulaukā//Mat.1977.* - R.,1978. - 71.-76.lpp.
- Urtāns V.1982.** - Urtāns V. *Madalānu pilskalna un Madalānu kapulauka pētījumi 1980. un 1981.gadā//Mat.1980./81.* - R.,1982. - 126.-130.lpp.
- Urtāns J.1982a.** - Urtāns J. *Izrakumi Kausa pilskalnā, Grotēnu viduslaiku kapsētā un Rušonas ezera upursalā//Mat.1980./81.* - R.,1982. - 131.-134.lpp.
- Urtāns J.1982b.** - Urtāns J. *Arheoloģiskie izrakumi Piziču Kaupra kalna pilskalnā //Mat.1980./81.* - R.,1982. - 134.-138.lpp.
- Urtāns J.1988.** - Urtāns J. *Pētījumi Lielvārdes pilī//Mat. 1986./87.* - R.,1988. - 136.-139.lpp.
- Urtāns J.1994.** - Urtāns J. *Mazsalacas Promultu senkapī// Rakstu vainags arheologa Jāņa Siatkovska piemīnai.* - R.,1994. - 43.-59.lpp.
- Urtāns J., Bernāte L.1994.** - Urtāns J., Bernāte I. *Krotas Brūveru avots// Rakstu vainags arheologa Jāņa Siatkovska piemīnai.* - R.,1994. - 54.-64.lpp.
- Vaitkunskiene L.1979.** - Vaitkunskiene L. *Gintališkės kapinynas//Lietuvos archeologija.* - Vilnius,1979. - Kn.1. - 44 - 75 p.
- Vaitkunskiene L.1981.** - Vaitkunskiene L. *Sidabros senoves Lietuvoje.* - Vilnius,1981. - 126 p.
- Valatka V.1970.** - Valatka V. *Gintališkes kapinyno, Plunges raj., tyrinejimai 1968-1969 metais//ATL 1968/69.* - Vilnius,1970. - 89-99 p.
- Valatkiene L.1995.** - Valatkiene L. *Kuršū kapinynas//Lietuvos archeologija.* - Vilnius,1995. - Nr.11:Viduramžiu senkapiai. - 214-243 p.
- Valk H.1985.** - Valk H. *Der Dorffriedhof von Mäletjärve// TATŪ.* - 1985. - Nr.4(34). - S.376-379.
- Valk H.1986.** - Valk H. *Der Dorffriedhof von Vaabina// TATŪ.* - 1986. - Nr.4(35). - S.389-393.
- Valk H.1987.** - Valk H. *Die Steinsetzung und der Dorffriedhof von Makita// TATŪ.* - 1987. - nr.4(36). - S. 380-385.
- Valk H.1991.** - Valk H. *Rettungsgrabungen auf dem Dorffriedhof Ervu// TATŪ.* - 1991. - Nr.4(40). - S.278-382.
- Valk H.1991b.** - Valk H. *Lõuna-Eesti sõrmused 13.-17.sajandul//Muinasaja teadus I:Arheoloogiline kogumik.* - Tallin,1991. - 182-199 lk.
- Valk H.1992.** - Valk H. *The Burial Grounds of Estonian Villages from the 13th to the 18th Centuries:Pagan or Christian?//Tor.* - Uppsala,1992. - Nr.24. - P.203-228.
- Valk H.1994.** - Valk H. *Rescue Excavations on the Late Iron Age Settlement of Aindu// TATŪ.* - 1994. - Nr.4(43). - P.34-41.
- Valk H.1995.** - Valk H. *Tartu Toomkiriku kalamistust ja ümbruskonna varasemast asustusest//Tartu Arheoloogias ja Vanemast Ehitusloost.* - Tartu,1995. - 59-76 lk.
- Varnas A.1986.** - Varnas A. *Griežes km. (Mažeiku raj.) XV a. pabaigos - XVII a. senkapiai//MADA.* - 1986. - Nr.3 (96). - 24-36 p.
- Varnas A.1986.** - Varnas A. *Tulpiakiemio senkapiai//Lietuvos archeologija.* - Vilnius,1995. - Nr.11:Viduramžiu senkapiai. - 244-289 p.
- Varnas A., Ivanauskas E. 1987.** - Varnas A., Ivanauskas E. *Šapangiu (Akmenes raj.) XVI-XVII a. senkapiai//MADA.* - 1987. - Nr.3 (100). - 24-41 p.
- Vaska B.1989.** - Vaska B. *Dobeles 16. un17.gadsimta riņķsaktu geometriskā ornamenta analīze//Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei.* - R.,1989. - Nr.4. - 128.-156.lpp.
- Vaska B.1992.** - Vaska B. *13.-14.gs. vairogaproču ornaments//Mat. 1990./91.* - R.,1992. - 102.-105.lpp.
- Vaska B.1994.** - Vaska B. *Ornaments uz kuršu aprocēm ar zvērgalvu galiem//AE.* - R.,1994. - 17.laid. - 113.-119.lpp.
- Vaska B.1996.** - Vaska B. *Latgaļu 8.-9.gs. manšetaproču ornaments//AE.* - R., 1996. - 18.laid. - 137.-146.lpp.

- Vasks A.1970.** - Vasks A. *Pētījumi Nāvēssalas apmetnē un Naugrību kapulaukā 1969.gadā*//RT 1969. - R.,1970. - 69.-70.lpp.
- Vasks A.1974.** - Vasks A. *Izrakumi Vaidu kapos*//RT 1973. - R.,1974. - 78.-81.lpp.
- Vasks A.1975.** - Vasks A. *Izrakumi Dzelzavas Obzerkalnā un kapukalnā*//RT 1974. - R.,1975. - 85.-86.lpp.
- Vasks A.1982.** - Vasks A. *Pukuļu uzkalniņu kapulauks*//Mat.1980./81. - R.,1982. - 141.-156.lpp.
- Vasks A.1988.** - Vasks A. *Arheoloģiskie izrakumi Kerkūzos*//Mat.1986./87. - R.,1988. - 145.-151.lpp.
- Vaškevičiūte I.1986.** - Vaškevičiūte I. *Mažeikiu plokštinio kapinyno tyrinejimai 1985 m.*//ATL 1984/85. - Vilnius,1986. - 104-105 p.
- Vaškevičiūte I.1987.** - Vaškevičiūte I. *Jauneikiu (Joniškio raj.) V-XI a. kapinynas (4.Krutines papuošalai)*//MADA. - 1987. - T.2. - 25-38 p.
- Vaškevičiūte I.1995a.** - Vaškevičiūte I. *Mažeiku (Šiauliū raj.) XVI-XVII a. kapinynas*//Lietuvos archeologija. - Vilnius,1995. - Nr.11:Viduramžiu senkapiai. - 290-316 p.
- Vaškevičiūte I.1995b.** - Vaškevičiūte I. *XVI-XVII a.Pavirvytes-Gudū kapinyno (Akmenes raj.) kapiai*//Lietuvos archeologija. - Vilnius,1995. - Nr.11:Viduramžiu senkapiai. - 317-329 p.
- Vijups A.1987.** - Vijups A. *Viduslaiku pakavsaktu tipoloģijas jautājumi (Latvijas 13.-17.gs. pakavsaktu ar zvērgalvu un liliju galiem tipoloģija un hronoloģija)*//Latvijas PSR vēstures problēmas. - R.,1987. - 22.-26.lpp.
- Vijups A.1990.** - Vijups A. *Dobeles pakavsaktas*//Latvijas Universitātes zinātniskie raksti.555.:*Vēsture.Feodālisma problēmas Baltijā.* - R.,1990. - 43.-67.lpp.
- Vijups A.1993.** - Vijups A. *Pakavsaktas ar ripu galiem Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā*//Latvijas Universitātes zinātniskie raksti.589.:*Vēsture. Feodālisma problēmas Baltijā.* - R.,1993. - 18.-61.lpp.
- Vijups A.1994.** - Vijups A. *Pakavsaktas ar masīvām un garenām zvērgalvām Latvijas 14.-15.gs. arheoloģiskajā materiālā*//AE. - R.,1994. - 17.laid. - 124.-128.lpp.
- Vijups A.1995.** - Vijups A. *Eduards Šturms un Latvijas Universitāte*//In memoriam Eduards Šturms 1895-1995. *Zinātniska konference Akmens un bronzas laikmeta pētījumi Baltijas reģionā.* - R.,1995. -6.-7.lpp.
- Vijups A.1996.** - Vijups A. *Viduslaiku pakavsaktu izmantošanas augšējā hronoloģiskā robeža*//Arheoloģija un etnogrāfija. - R.,1996. -18.laid. - 155.-161.lpp.
- Vilcāne A.1996.** - Vilcāne A. *Višķu Maskavas kapulauks (8.-12.gs.)*//Arheoloģija un etnogrāfija. - R.,1996. - XVIII laid. - 162.-180.lpp.
- Vilīte V.1991.** - Vilīte V. *Formas un ornamenta evolūcija Latvijas sudrabkaļu darbos 16.gs. - 18.gs. sākumā Eiropas lietiskās mākslas kontekstā*//LPSR ZA Vēstis. - 1991. - Nr.5. - 40.-53.lpp.
- Vilka A.1992.** - Vilka A. *Izrakumi Rūsīšu-Debešu senkapos un Drustos*//Mat.1990./91. - R.,1991. - 110.-113.lpp.
- Vilka A.1994.** - Vilka A. *Skriptu senkapi*//Mat.1992./93. - R.,1994. - 90.-93.lpp.
- Vilsone M.1970.** - Vilsone M. *Arheoloģiskie izrakumi Rīgā 1969.gadā*//RT 1969. - R.,1970. - 32.-36.lpp.
- Vilsone M.1973.** - Vilsone M. *Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā un to nozīme pilsētas vēstures izpētē*//Rīgas Vēstures un kugniecības muzejs 1773-1973. - R.,1973. - 81.-175.lpp.
- Werner G.1908.** - Werner G. *Ausgrabungen an der Oger*//Sb.Rig.1907. - R.,1908. - S.73-77.
- Wideen H.1955.** - Wideen H. *Vastsvenska Vikingatids studier.* - Göteborg,1955. - 242 S.
- Wiedemann G.1911a.** - Wiedemann G. *Zur Archäologie des Durbenschen Gebietes*//Sb.Kurl.1909/10. - Mitau,1911. - S.88-96.
- Wiedemann G.1911b.** - Wiedemann G. *Zur Archäologie des Dondangeschen Gebietes*//Sb.Kurl.1909/10. - Mitau,1911. - S.97-108.
- Wilson D.M.1958.** - Wilson D.M. *A Group of Penannular Brooches of the Viking Period*//Third Viking Congress. Reikjavik 1956. - Reikjavik,1958. - P.95-100.

- Zabiela G.1986. - Zabiela G. *Bečiu pakapes tyrinėjimai*//*ATL* 1984/85. - Vilnius,1986. - 107-109 p.
- Zabiela G.1986. - Zabiela G. *Bečiū senkapis*//*Lietuvos archeologija*. - Vilnius,1995. - Nr.11:Viduramžių senkapiai. - 330-381 p.
- Zagorska I.1980. - Zagorska I. *Izrakumi Daudziešu kapu kalnā*//*Mat.*1979. - R.,1980. - 115.-117.lpp.
- Zagorska I.1986. - Zagorska I. *Viduslaiku arheoloģiskais komplekss Vilmaņos*//*Mat.*1984./85. - R.,1986. - 130.-136.lpp.
- Zagorska I., Ruša M.1988. - Zagorska I., Ruša M. *Arheoloģiskā apzināšana Krāslavas pilsētā un izrakumi Šķērkānu viduslaiku kapsētā*//*Mat.*1986./87. - R.,1988. - 156.-161.lpp.
- Zagorskis F.1970. - Zagorskis F. *Arheoloģiskie izrakumi Rīgā Latviešu sarkano strēlnieku laukumā*//*RT* 1969. - R.,1970. - 70.-72.lpp.
- Zagorskis F.,Zagorska I.1984. -Zagorskis F., Zagorska I. *Arheoloģiskie izrakumi Vilmaņos* //*Mat.*1982./83. - R.,1984. - 109.-112.lpp.
- Zariņa A.1966. - Zariņa A. *Arheoloģiskie izrakumi Sēlpils kapulaukā*//*RT* 1965. - R.,1966. - 31.-32.lpp.
- Zariņa A.1967. - Zariņa A. *Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalas kapulaukā*//*RT* 1966. - R.,1967. - 44.-46.lpp.
- Zariņa A.1968. - Zariņa A. *1967.g. izrakumi Salaspils Vējstūros*//*RT* 1967. - R.,1968. - 83.lpp.
- Zariņa A.1974. - Zariņa A. *Dažu Mārtiņsalas kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem*//*AE*. - R.,1974. - XI laid. - 242.-256.lpp.
- Zariņa A.1977. - Zariņa A. *Izrakumi Lielvārdē 1976.gadā*//*Mat.*1976. - R.,1977. - 76.-80.lpp.
- Zariņa A.1987. - Zariņa A. *Salaspils Vējstūru kapulauks*//*Arheoloģija un etnogrāfija*. - R.,1987. - XV laid. - 19. -44.lpp.
- Zariņa A.1988. - Zariņa A. *Libiešu apģērbs 10.-13.gs.* - R.,1988. -108.lpp.
- Zemītis G.1984. - Zemītis G. *Aizsardzības izrakumi Tērvetes sanatorijas dārza kapsētā*//*Mat.*1982./83. - R.,1984. - 124.-127.lpp.
- Zemītis G.1987. - Zemītis G. *Par 17.gs.sudraba saktu attīstību*//*Latvijas PSR Vēstures problēmas*. - R.,1987. - 124.-127.lpp.
- Zemītis G.1994. - Zemītis G. *Daugmales pilskalna apaļie vairogveida piekariņi*//*AE*. - R.,1994. - 17.laid. - 144.-148.lpp.
- Zemītis G.1995. - Zemītis G. *Ornaments Latvijas dzelzs laikmeta senlietās un tā simbolika*// *ZA Vēstis*. - 1995. - Nr.5/6. - 21.-28.lpp.
- Žulkus V.1992. - Žulkus V. *XV-XVI a. senkapiai Žemaičiū kalnelyje, Palangoje*//*ATL* 1990/91. - Vilnius,1992. - Kn.2. - 90-92 p.
- Амброз А.К.1965.- Амброз А.К. *Раннеземледельческий культовый символ ("ромб с крючками")* // *Советская археология*. - 1965. - №3. - С.14-27.
- Атлас 1986. - *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда*//Под ред. Г.В.Масловой. - Рига,1986. - 173 с.
- Аун М.1981. - Аун М. *Могильник Воорекюла*//*TATÜ*. - 1981. - Но 4(30). - С.416-419.
- Аун М.1990. - Аун М. *Археологические памятники второй половины 1-го тысячелетия н.э. в Юго-Восточной Эстонии*. - Таллин,1992. - 200с.
- Валк Х.1988. - Валк Х. *Новые открытия на могильнике Макита*//*TATÜ*. - 1988. - Но 4(37). - С.364-369.
- Вайткунскене Л.1985. - Вайткунскене Л. *Контакты между балтскими племенами на территории Литвы в X-XII вв.* // *Проблемы этногенеза и этнической истории балтов*. - Вильнюс,1985. - С.67-77.
- Гарден Ж.-К.1983. - Гарден Ж.-К. *Теоретическая археология*. - Москва, 1983. - 296 с.
- Городцов В.А.1927. - Городцов В.А. *Типологический метод в археологии*. - Рязань,1927. - 62 с.
- Граудонис Я.Я.1961. - Граудонис Я.Я. *Поздний бронзовый и ранний железный века на территории Латвийской ССР (I тысячелетие до н. эры): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук*. - Рига,1961. - 35 с.

- Гуревич Ф.Д.1962. - Гуревич Ф.Д. *Древности Белорусского Пономанья*. - М.-Л., 1962. - 222 с.
- Гуревич Ф.Д.1985. - Гуревич Ф.Д. *Культурные связи древнерусских городов на территории Белоруссии с Прибалтикой// Проблемы этногенеза и этнической истории балтов*. - Вильнюс,1985. - С.91-100.
- Загорюльский Э.М.1982. - Загорюльский Э.М. *Возникновение Минска*. - Минск,1982. - 360 с.
- Зверуго Я.Г.1985. - Зверуго Я.Г. *Славяно-балтские связи в раннем средневековье по материалам Белорусии// Проблемы этногенеза и этнической истории балтов*. - Вильнюс,1985. - С.100-112.
- Клеин Л.С.1979. - Клеин Л.С. *Понятие типа в современной археологии// Типы в культуре*. - М.,1979. - С.50-74.
- Клеин Л.С.1991. - Клеин Л.С. *Археологическая типология*. -Л., 1991. - 448 с.
- Корзухина Г.Ф.1978. - Корзухина Г.Ф. *Предметы убора с выемчатыми эмальями V - первой половины VI вв. н. э.//САИ*. - 1978. -Вып.Е1-43. - 43-124 с.
- Кочкуркина С.И.1981. - Кочкуркина С.И. *Археологические памятники корелы: V - XV вв.* - Ленинград,1981. - 160 с.
- Кочкуркина С.И.1989. - Кочкуркина С.И. *Памятники Юго-Восточного Приладожья и Прионежья*. - Петрозаводск,1989. - 346 с.
- Кочкуркина С.И.,Линевский А.М.1985. - Кочкуркина С.И., Линевский А.М. *Курганы летописной веси X - нач. XIII века*. - Петрозаводск,1985. - 224 с.
- Кулаков В.И.1989. - Кулаков В.И. *Этапы истории пруссов V-XII вв.//Vakarų baltų archeologija ir istorija*. - Klaipėda,1989. -С.34-41.
- Кулаков В.И.1990. - Кулаков В.И. *Древности пруссов VI - XIII вв.//САИ*. - М.,1990. - Вып.Г 1 - 9. - 168 с.
- Кулаков В.И., Тимофеев В.И.1992. - Кулаков В.И.,Тимофеев В.И. *Очерки археологии Калининградской области//Vakarų baltų istorija ir kultura*. - Klaipėda,1992. -Кн.1. - С.5-34.
- Кухаренко Ю.В.1964. - Кухаренко Ю.В. *Зарубинецкая культура//САИ*. - М.,1964. - Вып. Д1 - 19.
- Ланг В.,Лиги П.1990. - Ланг В., Лиги П. *Второе селище в Удерна// TATŪ*. - 1990. - Но. 4(39). - С.433-435.
- Лаул С.1981. - Лаул С. *Курганный могильник позднего железного века в Сиксали// TATŪ*. - 1981. - Но. 4(30). - С.401-405.
- Лаул С.1983. - Лаул С. *Поселение и могильник в Сиксали// TATŪ*. - 1983. - Но. 4. - С.330-333.
- Лебедев Г.С.1979. - Лебедев Г.С. *Археологический тип как система признаков //Типы в культуре*. - Л.,1979. - С.74-88.
- Лесман Ю. М. 1995. - Лесман Ю. М. *Мотив креста в декоре ювелирных изделий Новгорода//Церковная археология: Мат.первой Всеросс.конференции*. - С.-Петербург, Псков,1995. - Ч.2:Христианство и древнерусская культура. - С.13-19.
- Лиги П.1982. - Лиги П. *Об исследовании водских курганов в Йыуга// TATŪ*. - 1982. - Но. 4(31). - С.384-387.
- Лиги П.1985. - Лиги П. *Новые открытия в северном Причудье//TATŪ*. - 1985. - Нр.4(34). - С.366-369.
- Лиги П.1986. - Лиги П. *Новые данные о погребальном обряде в северном Причудье// TATŪ*. - 1986. - Нр.4(35). - С.361-364.
- Лиги П.1988. - Лиги П. *Водский курганно-жальничный могильник у дер.Йыуга// TATŪ*. - 1988. - Нр.4(37). - С.373-376.
- Макаров Л.Д.1995. - Макаров Л.Д. *Взаимодействие язычества и православия в Приуралье (II тыс. по Р.Х.)//Церковная археология: Мат.первой Всеросс.конференции*. - С.-Петербург, Псков,1995. - Ч.1:Распространение христианства в Восточной Европе. - С.116-118.

- Мальм В.А.1967. - Мальм В.А. *Подковообразные и кольцевидные застёжки-фибулы //Очерки по истории русской деревни.* - М.,1967. - С.149-190.
- Макаров Н.А.1990. - Макаров Н.А. *Население русского Севера в XI - XIII вв.: По материалам могильников восточного Прионежья.* - М.,1990. - 216 с.
- Мугуревич Э.С.1965. - Мугуревич Э.С. *Восточная Латвия и соседние земли в X-XIII вв.* - Р.,1965. - с.
- Очерки 1970. - *Очерки по археологии Белоруссии/АН БССР.* - Минск,1970. - 272 с.
- Пэтс Ю.1988. - Пэтс Ю. *Древний курганный могильник в Плаани//ТАТӱ.* - 1988. - Но 4(37). - С.376-379.
- Поболь Л.Д.1971. - Поболь Л.Д. *Славянские древности Белоруссии (ранний этап Зарубинешкой культуры).* - Минск,1971. - 323 с.
- Седова М.В.1981. - Седова М.В. *Ювелирные изделия древнего Новгорода (X-XV вв.).* - М.,1981. - 196 с.
- Седов В.В.1982. - Седов В.В. *Восточные славяне в VI - XIII вв..* - М.,1982. - 328 с,
- Седов В.В. 1987. - *Финно-угры и балты в эпоху средневековья/ Отв.ред.В.В.Седов.* - М.,1987. - 510 с.
- Сергеева З.М.1977. - Сергеева З.М. *О подковообразных фибулах с утолщенными концами на территории древней Руси/ Краткие сообщения Инст. археологии АН СССР.* - Но.150. - С.34-37.
- Сергеева З.М.1985. - Сергеева З.М. *Балтские находки в курганах Западной Руси//Проблемы этногенеза и этнической истории балтов.* - Вильнюс,1985. - С.123-131.
- Сергина Т.В.1983. - Сергина Т.В. *Раскопки в Окольном городе в 1978-1979 гг. //Археологическое изучение Пскова.* - М.,1983. - С.81-104.
- Сизов В.И.1896. - Сизов В.И. *Предварительный отчет о поездке с археологической целью в Курляндскую губ. летом 1895 г.* - М.,1896. - 15 с.
- Соболев В.Ю.1995. - Соболев В.Ю. *Привески с христианской символикой в погребальных памятниках северо-запада Новгородской земли//Церковная археология: Мат.первой Всеросс.конференции.* - С.-Петербург, Псков,1995. - Ч.2:Христианство и древнерусская культура. - С.74-76.
- Соколовский В.1990. - Соколовский В. *Средневековое деревенское кладбище в Тяэкси//ТАТӱ.* - 1990. - Нр.4(39). - С.418-422.
- Соколовский В., Соколовски М.1986. - Соколовский В.,Соколовски М. *Раскопки средневекового деревенского кладбища в Кяревере//ТАТӱ.* - 1986. - Нр.4(35). - С.385-389.
- Стубавс А.1970. - Стубавс А. *Археологические находки из древнего Саласпилса и хронология памятника//Studia archaeologica in memoriam Harri Moora.* - Tallin,1970. - С.181-188.
- Тыниссон Э.1984. - Тыниссон Э. *Некоторые вопросы идеологии и этнические традиции в Эстонии в XI-XIII вв.//Новое в археологии СССР и Финляндии.* - Ленинград,1984. - С.184-187.
- Урбанавичюс В.1967. - Урбанавичюс В. *Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV - XVII вв.(по данным исследовании могильников): Автореф. диссертации на соискание уч. степени кандидата ист. наук.* - Вильнюс,1967. - 29 с.
- Шадыро В.И.1985. - Шадыро В.И. *Древности балтов Белорусского Подвинья// Проблемы этногенеза и этнической истории балтов.* - Вильнюс,1985. - С.112-123.
- Шер Я.А.1966. - Шер Я.А. *Типологический метод в археологии и статистика//Доклады и сообщения археологов СССР на VII Международном конгрессе антропологических и этнографических наук.* - М.,1966. - С.253-266.
- Шер Я.А.1970. - Шер Я.А. *Интуиция и логика в археологическом исследовании (к формализации типологического метода в археологии)//Статистико-комбинированные методы в археологии.* - Москва,1966. - С.8-24.
- Шноре Э.Д.1961. - Шноре Э.Д. *Асотское городище.* - Рига,1961. - 234 с.
- Цауне А.В.1984. - Цауне А.В. *Жилища Риги XII - XIV вв.* - Р.,1984. - 152 с.

Literatūras sarakstā lietotie saīsinājumi

- AE - Arheoloģija un Etnogrāfija. - R.,1957.-
ATL - Archeologiniai Tyrinėjimai Lietuvoje .. .metai. - Vilnius,
IMM - Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. - R.,1920.-1939.
LS - Latvijas Saule. - R.,1923.-1931.
LVIŽ - Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. - R.,1991 -
MADA - Lietuvos TSR Mokslu Akadēmijos Darbai.A serija. - Vilnius,1955-
Mat. ... - Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu ... g. pētījumu rezultātiem. - R.,1972.-
RT - Referātu tēzes zinātniskajai sesijai, veltītai ... arheoloģiskajiem izrakumiem un etnogrāfiskajai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā. - R.,1959.-1971.
Sb.GEG. - Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1861-1923. - Tartu,1861.-1924.
Sb.Kurl. - Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1850-1935/36. - Mitau,1850.-1937.
Sb.Rig. - Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1850-1935/36. - Mitau,1850.-1937.
SM - Senatne un Māksla. - R.,1936.-1940.
SMYA - Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja. - Helsinki,1874. -
TATÜ - Eesti NSV Teaduste akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria. - Tallinn,1956. -
ZA Vēstis - Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. - R.,1946. -
CA - Советская археология. - М., 1957.-1991.
САИ - Свод археологических источников. - М.

Izrakumu pārskati

- Atgāzis M.1975.P. - Atgāzis M. Pārskats par izrakumiem Tērvetē 1975.gadā. -VI 1:321
- Brīvkalne E.1953.P. - Brīvkalne E. Pārskats par izrakumiem Tērvetes kapulaukā 1953.gadā. - VI 1:15
- Cimermāne I.1954.P. - Cimermāne I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ogres raj. Puigās (bij.Ogresgāla pagastā) 1954.g. - VI
- Cimermāne I.1966.P. - Cimermāne I. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Vilces Kalnaplāteru kapulaukā 1966.g. - VI 1:174
- Cimermāne I.1967.P. - Cimermāne I. Pārskats par izrakumiem Krāslavas raj. Ezernieku c.p. Jurkovas s. senvietā 1967.gadā. - VI 1:205
- Cimermāne I.1971.P. - Cimermāne I. Pārskats par izrakumiem Valkas raj. Grundzāles c. Jaunbemberos 1971.g. 10.-15.augustā. - VI 1:237
- Cimermāne I.1973.P. - Cimermāne I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Valmieras raj. Zilākalna kapulaukā 1973.g. 25.VII-5.VIII. - VI 1:295

- Daiga J.1971.P.** - Daiga J. Pārskats par pārbaudes izrakumiem Ikšķiles Ankeršmitu kapulaukā 1971.g. - VI 1:251
- Daiga J.1979.P.** - Daiga J. Pārskats par 1979.gada izrakumiem Dobelē. - VI 1:416
- Daiga J.1980.P.** - Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapulaukā 1980.gadā. - VI 1:434
- Daiga J.1981.P.** - Daiga J. Izrakumu pārskats Dobeles - 81. - VI 1:458
- Daiga J.1982.P.** - Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapulaukā 1982.gadā. - VI 1:918
- Graudonis J.1959.P.** - Graudonis J. Pārskats par 1959.gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles rajona Agrāriešu kapulaukā. VI 1:41
- Graudonis J.1964.P.** - Graudonis J. Pārskats par 1964.gada arheoloģiskajiem izrakumiem Balvu raj. Pērkones ciema Rijniekos. - VI 1:133
- Graudonis J.1973.P.** - Pārskats par 1968.-1973.gadu arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles baznīcas kapos. - VI 1:296
- Klepere D.1970.P.** - Klepere D. Pārskats par izrakumiem Krimuldas "Annas kalnā" 1970.g. - VI 1:228
- Klepere D.1971.P.** - Klepere D. Pārskats par izrakumiem Turaidas Baznīckalnā 1971.g. - VI 1:252
- Loze I.1973.P.** - Loze I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Smaudžu kapulaukā 1973.gadā. - VI 1:285
- Mugurēvičs Ē.1958.P.** - Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jaunplatonas kapulaukā Jelgavas raj. 1958.g. 10.-11.VII. - VI 1: 31
- Mugurēvičs E.1972.P.** - Mugurēvičs Ē. Pārskats par 1972.g. arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalā. - VI 1:273
- Mugurēvičs Ē.1973.P.** - Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas kapulauka 5 A³ un 3 A¹ laukumos 1973.g. - VI 1: 297
- Stepiņš P.1962.P.** - Stepiņš J. Pārskats par izrakumiem XVII gs. kapulaukā Aizputes raj. Kalvenes c. pie Sermuļu mājām. - VI 1:105
- Šnore E.1978.P.** - Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Beteļos-Ratulānos 1978.gadā. - VI 1:394
- Šnore E.1979.P.** - Šnore E. Lones c. Ratulānu arheoloģiskās ekspedīcijas 1979.gada pārskats. - VI 1:422

- Šnore E.1981.P.** - Šnore E. Pārskats par izrakumiem Jēkabpils raj. Sēlpils c./p. Ķunčos 1981.g. - VI 1:462
- Urtāns J.1980.P.** - Urtāns J. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Grotēnu viduslaiku kapsētā Ogres raj. Madlienas c.p. (Rīgas apr. Plāteru pag.) 1980.g. - VI 1:444
- Urtāns J.1981.P.** - Urtāns J. Pārskats par arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Trūpu viduslaiku kapsētā Rēzeknes raj. Radopoles c.p. 1981. - VI 1:465
- Urtāns V.1959.P.** - Urtāns V. Pārskats par izrakumiem Vīnakaļna kapulaukā pie Stukmaņiem 1959.gadā. - VI 1:422
- Urtāns V.1971.P.** - Urtāns V. Senās Aizkraukles baznīcas kapulauks un Aizkraukles senpilsēta.1960. un 1971.gada izrakumi. - VI 1:248
- Urtāns V.1972.P.** - Urtāns V. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Aizkraukles pilskalnā 1972.gadā. - VI 1:268
- Urtāns V.1974.P.** - Urtāns V. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Aizkraukles senpilsētā un Aizkraukles baznīcas kapsētā 1974.g. - VI 1:305
- Vasks A.1969.P.** - Vasks A.Pārskats par pārbaudes izrakumiem Alūksnes rajona Trapenes c. Naugrūbos [1969.g.]. - VI 1:183
- Vasks A.1973.P.** - Vasks A.Pārskats par izrakumiem Vaidu kapos Rēzeknes apr. Bērzgales pag. Sarkaņu c. 1973.g. 1.-31.VII. - VI 1:294
- Vasks A.1974.P.** - Vasks A.Pārskats par izrakumiem Dzelzavas kapukalnā 1974.gadā. - VI 1:310
- Zagorskis F.1983.P.** - Zagorskis F. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Vilmaņu apmetnē un kapsētā 1983.gadā. - VI 1:505
- Zagorskis F.1959.P.** - Zagorskis F. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Repju kapulaukā 1959.gadā. - VI 1:51
- Zagorska I.1979.P.** - Zagorska I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Daudziešu kapukalnā 1979.gadā
- Zagorska I.1984.P.** - Zagorska I. Pārskats par izrakumiem Vilmaņu viduslaiku kapsētā 1984.gadā. - VI 1:529
- Zariņa A.1966.P.** - Zariņa A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas kapulaukā 1966. gadā. - VI 1:172
- Zariņa A.1976.P.** - Zariņa A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lielvārdē 1976.g. - VI 1:344